

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

---

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Magisterská diplomová práce

**TEXTOLOGICKÉ ZMĚNY VE VYBRANÝCH  
PRÓZÁCH VÁCLAVA PROKŮPKA**

TEXTOLOGICAL CHANGES IN SELECTED PROSES  
OF VÁCLAV PROKŮPEK

Lada Najvářková

(ČF - HI)

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vraňová, Ph.D.

Olomouc 2012

### Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 15. května 2012

.....

### Poděkování

Děkuji Mgr. Janě Vraiové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, cenné rady, podnětné připomínky a vstřícný přístup. Poděkování patří také pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví v pobočce Staré Hrady, jmenovitě kurátorovi Ivanu Koubovi a archivářkám Liběně Šolcové a Magdaleně Šrůtové za jejich ochotu a přípravu archivních materiálů. V neposlední řadě děkuji i své rodině za veškerou podporu.

## OBSAH

1. Úvod.....	6
2. Václav Prokúpek a jeho místo v literární historii .....	8
3. <i>Žitný dvojklas</i> - jeho geneze a vydání.....	24
4. Textologická analýza .....	34
4.1. Výchozí množina textových pramenů .....	34
4.2. Rozsah, stav, kompozice a datace pramenů.....	37
4.3. Metodologie .....	38
4.4. Změny na úrovni jazykové .....	39
4.4.1. VSH r. - VSH.....	39
4.4.2. PV - ŽD r. ....	43
4.4.3. VHS - ŽD r. ....	45
4.4.4. ŽD r. - ŽD .....	46
4.4.5. ŽD - ŽD II. ....	47
4.4.6. ŽD - ŽD III. ....	48
4.4.7. ŽD II. - ŽD III. ....	49
4.4.8. ŽD - ŽD IV. ....	50
4.4.9. ŽD - ŽD 71a.....	52
4.4.10. ŽD 71a - ŽD 71b.....	53
4.4.11. Přepřacování úvodu textu a jeho důsledky .....	54
4.4.12. Závěr ke zjištěným jazykovým změnám .....	55
4.5. Změny na úrovni ideově-tematické .....	55
4.5.1. Symbolika názvů textových pramenů.....	56
4.5.2. Klíčové proměny postav .....	57
4.5.2.1. Jan Říha.....	58
4.5.2.2. Robert/Ondřej Říha.....	60
4.5.2.3. Jan Říha (syn) .....	61
4.5.2.4. Božena Jandová .....	62
4.5.2.5. Marie Říhová .....	63
4.5.2.6. Vyhodnocení proměn postav .....	64
4.5.3. Proměny v kategorii časoprostoru .....	65
4.5.4. Hlavní motivické obměny.....	70

4.5.4.1.	Nevyužité motivy PV a VSH.....	71
4.5.4.2.	Motivická analýza tří nedokončených verzí.....	71
4.5.4.3.	Nově dokončený příběh.....	74
4.5.4.4.	Motivická analýza exponovaných částí textových pramenů .....	76
4.5.4.5.	Vyhodnocení motivických obměn.....	77
4.6.	Vliv textových změn na cíl textu.....	78
5.	Závěr.....	80
	Anotace.....	82
	Resumé.....	83
	Seznam pramenů a literatury.....	86

## 1.

### ÚVOD

Předkládaná diplomová práce se zabývá vybranými prozaickými díly spisovatele Václava Prokúpků z textologického pohledu. Václav Prokúpek (1902–1974) byl nejen spisovatel, ale také literární publicista, kritik a redaktor. Jeho jméno je mimo jiné spojováno s prosperitou Družstva Moravského kola spisovatelů ve čtyřicátých letech minulého století. Prokúpkova literární tvorba zahrnuje zejména několik románů a povídek.<sup>1</sup> Literárně činný byl od roku 1924,<sup>2</sup> avšak jeho práci přerušilo mnoholeté neoprávněné věznění v padesátých a částečně šedesátých letech. Po svém propuštění na přelomu šedesátých a sedmdesátých let věnoval téměř veškeré své úsilí přepracovávání svých stěžejních děl.

Než začneme analyzovat Prokúpkovy prózy, které byly pro účel práce zvoleny, budeme směřovat pozornost na revizi pozice autora v rámci literární historie, on sám s ní totiž polemizoval, proto se zaměříme na zkoumání příčin, které ho k této polemice vedly a poté se pokusíme objektivně stanovit jeho místo v rámci literární historie, přičemž vyjdeme z motiviky jeho děl. V této souvislosti připomeneme vznik a ideová východiska literárního směru označovaného jako ruralismus.

Vstupní materiály hlavní části diplomové práce pochází z pozůstalosti Václava Prokúpků, která je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví a na jejímž základě lze poměrně dobře dokumentovat vznik jednotlivých děl.<sup>3</sup> Naším cílem je rekonstrukce textového procesu, který se týká románu *Žitný dvojklas*, proto byly textové prameny (vydané a nevydané) vybrány podle kritéria genetické souvislosti s uvedeným románem. Pro doplnění využíváme i spisovatelovu bohatou osobní korespondenci s přáteli, literáty a nakladateli, která rozšiřuje informace o vzniku několika textových verzí a dokládá úsilí autora o vydání revidovaného textu.

Hlavní část práce je metodologicky postavena na komplexní<sup>4</sup> textologické analýze pramenů s cílem rozpoznat charakter změn a vyhodnotit jejich důsledky pro jednotlivé textové verze, cíl textu. Zvážíme také skutečnosti, které mohly Prokúpků motivovat

---

<sup>1</sup> Opelík, J. (red.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, M–Ř. Svazek II, P–Ř. Academia, Praha 2000, s. 1118.

<sup>2</sup> Bílková, E.: „Fond Václava Prokúpků.“ In: *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, roč. 31, 1999, s. 238.

<sup>3</sup> Tamtéž.

<sup>4</sup> Jazyková a ideově-tematická.

k revidování původních textů. Analýza navíc přinese další podklady pro argumentaci v souvislosti s umístěním Václava Prokúpků do literárněhistorického kontextu. V závěru připojíme úvahu o možnosti vydání Prokúpkova díla v současnosti.

## 2.

### VÁCLAV PROKŮPEK A JEHO MÍSTO V LITERÁRNÍ HISTORII

V první části své diplomové práce se zaměřím na místo spisovatele Václava Prokūpka v literární historii. Východiskem budou stěžejní texty dějin literatury z let 1936–2010. Uvedu i skutečnost, jak vnímal své místo v české literatuře samotný spisovatel. V tomto kontextu bude také nutné vyjasnit související pojmy z literárně historické terminologie, případně jejich možná pojetí.

*Přehledné dějiny literatury české*, napsané Janem V. Novákem a Arne Novákem řadí Prokūpka do skupiny ruralistických autorů, kteří ve své prozaické tvorbě v duchu realismu popisovali po první světové válce novou tvář venkova. Ona nová tvář byla ovlivněna zejména politickými kroky - pozemkovou reformou a úspěšným působením agrární strany. Náměty tohoto typu, podle autorů, podnítily vznik výpravné prózy a otevřely také sociální otázku venkova.<sup>5</sup> Na základě děl *Přes věky* (1927), *Baba* (1928) a *Ve stínu hor* (1931) byl Prokūpek označen za „naturalistu fatalisticky zarytého do determinismu“<sup>6</sup> a je zmíněno, že se ve svých pozdějších dílech<sup>7</sup> dostal „k citovému i mravnímu oduševnění životních vztahů venkova.“<sup>8</sup>

O tři desítky let později, roku 1969, byl dokončen čtvrtý díl *Dějin české literatury*. Václav Prokūpek je v něm v souvislosti s literární revue *Sever a východ* přiřazen k autorům z okruhu takzvané „literatury české půdy“. Termín pochází od Josefa Knapa,<sup>9</sup> ten pod něj zahrnoval literáty, kteří se zabývali tematikou venkova a v jejichž tvorbě rezonoval vztah k půdě, přírodě, kultu rodu a spjatost selství s vlastenectvím a s náboženstvím, takže se jedná o obdobné prvky obsažené v termínu ruralismus, který zavedl Antonín Matula<sup>10</sup> na počátku třicátých let.<sup>11</sup> Knap si však

---

<sup>5</sup> Novák, J. V. – Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. IV. přepracované a rozšířené vydání. R. Promberger, Olomouc 1936–1939, s. 1469.

<sup>6</sup> Tamtéž, s. 1474.

<sup>7</sup> *Tvá píseň* (1936) a *Zakryto slzami* (1937)

<sup>8</sup> Viz pozn. 5

<sup>9</sup> „Literatura české půdy“ je i název Knapovy studie týkající se příklonu literatury k půdě a selství. Knižně byla vydána v roce 1939 v pražském nakladatelství Novina.

<sup>10</sup> Smysl ruralismu v beletristické literatuře spatřoval Matula podle své studie „Ruralismus v krásném písemnictví“ v návratu ke kořenům, selství mělo vést za krásou, pravdou a obrodou, chápal selství jako základ, z něhož vychází síla národa.

<sup>11</sup> Srov. studie „Ruralismus.“ In: *Osvěta venkova* 3, č. 5, duben 1932, s. 89–92 a „Ruralismus v krásném písemnictví.“ In: *Osvěta venkova* 4, č. 32–33, prosinec 1932, s. 19–26.



Matulův termín zcela neosvojil,<sup>12</sup> proti jakýmkoli „ismům“ v novodobé literatuře se vymezil již v roce 1925 ve své stati „K severovýchodu“.<sup>13</sup> Prokůpek je dále připomenut jako jeden z účastníků kolektivního vystoupení autorů spojovaných s ruralismem ve sborníku *Básníci selství*, který redigoval jeho přítel a krajan Josef Knap. V závěrečném soupisu spisovatelů je Václav Prokůpek označen za „autora próz z venkovského prostředí“,<sup>14</sup> přestože se u některých jiných autorů objevuje odkaz k ruralismu. Jedná se o spisovatele Rajmunda Habřinu, Jana Knoba, Josefa Koudeláka, Františka Křelinu, Antonína Matulu a Františka Neužila, kteří stejně jako Prokůpek přispívali do revue *Sever a východ* (Prokůpek byl dokonce členem redakční rady), nebo byli také zařazeni do jednoho z ruralistických sborníků,<sup>15</sup> v jejich aktivitách a literární orientaci na venkov a jeho hodnoty rozdíl nebyl. To, že někteří autoři byli označováni přímo jako ruralisté a ostatní stejně ideově zaměření byli chápáni „pouze“ jako autoři venkovské prózy, svědčí o terminologické rozkolísanosti a nedůslednosti. Při srovnání s výkladem v *Dějínách české literatury*, podle kterého se Prokůpek angažoval v ruralistickém uskupení spisovatelů, se nabízí, že slovní spojení „autor venkovské prózy“ je synonymním označením pro spisovatele z okruhu ruralismu.<sup>16</sup> Překvapivě i Josef Knap uvedený ve výkladové části jako hlavní redaktor literární revue, která podpořila formování ruralistického hnutí, a redaktor jednoho ze zmiňovaných kolektivních vystoupení ruralistů *Básníci selství*, v soupisu figuruje pouze jako „autor románů a povídek z venkovského prostředí“.<sup>17</sup> Ale ve všech případech nelze klást rovnítko mezi autory venkovské prózy a ruralisty. Jako příklad z řad současníků ruralistů lze uvést Bedřicha Svatoše, který zůstal regionalistou a k ruralismu se nepřipojil, soupis autorů v *Dějínách české literatury* u něj uvádí podobně jako u Prokůpka a Knapa, že jde o „autora povídek a románů z venkovského prostředí“.<sup>18</sup> Je tedy zřetelné, že v tomto pojetí literárních dějin nebyli zcela přesně vymezení autoři, kteří se k ruralismu skutečně hlásili a autoři, které lze označit

---

<sup>12</sup> Hnízdo, V.: „Role časopisu Sever a východ v koncepci českého ruralismu.“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 65.

<sup>13</sup> Knap, J.: „K severovýchodu.“ In: *Sever a východ. Literární revue I*, 1925, s. 26–31.

<sup>14</sup> Mukařovský, J. (red.): *Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Victoria Publishing, Praha 1995, s. 647.

<sup>15</sup> *Básníci selství* (1932) nebo *Tváří k vesnici* (1936)

<sup>16</sup> Avšak venkovsku prózu psali již spisovatelé realistického směru ve druhé polovině 19. století.

<sup>17</sup> Mukařovský, J. (red.): *Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Victoria Publishing, Praha 1995, s. 631.

<sup>18</sup> Tamtéž, s. 654.

za regionalisty.<sup>19</sup> Regionalisté měli sice s ruralisty společný námět venkova, avšak zůstávali v mezích regionalismu bez programové základny či sborníku.<sup>20</sup> Pokud byl tedy autor chápán jako ruralistický, vyznával „literární směr, který hodnotí kladně venkovského člověka i venkovské prostředí, [...] směr, jehož tvůrčí metodou je realismus, polemicky namířený proti avantgardě, kosmopolitické, „urbanistické“ literatuře“.<sup>21</sup> Toto vymezení vychází z definice literárního ruralismu jeho teoretika Antonína Matuly, autoři *Dějin české literatury* hodnotí takové vymezení literárního směru a jeho programu jako „verbální neurčitost“.<sup>22</sup> S tímto tvrzením lze souhlasit, protože uvedená definice vymezuje ideovou náplň směru značně nekonkrétně.

*Panorama české literatury* z roku 1994 zahrnuje Václava Prokúpa opět do okruhu autorů ruralismu, jehož základní ideu spatřuje ve „věrnosti venkovskému domovu, rodové tradici a životním sepětí s půdou“, které „tvoří mravní imperativ a řád stojící v opozici k rozkladné civilizaci města i levicovým revolučním ideám“.<sup>23</sup> Postavy Prokúpkových děl autoři popisují jako „venkovské zoufalce usilující o překonání zlého osudu, kteří ve svém egoismu, zběsilosti a neschopnosti pokory utrácejí vlastní život“, členy rozkládajících se selských rodů, venkovany znechucené svou zkušeností s městskou společností či idealizované sedláky, bojující proti nepříznivému osudu, který nemají sílu překonat. Prokúpek podle nich vyzvedá spojení člověka se zemí a rodovou tradicí. Jeho „paralelní vidění většinou tragických osudů zvířat a lidí“ je přirovnáno k naturalistickým postupům Josefa Karla Šlejhara.<sup>24</sup>

Kolektiv autorů *České literatury od počátků k dnešku* uvádí mezi ruralistické autory vedle Václava Prokúpa zejména Josefa Knapa a Františka Křelínu. Z Prokúpkova díla je uveden pouze román *Baba* z roku 1928. Autoři ale také připomínají, že Prokúpek byl jedním ze spoluzakladatelů časopisu *Sever a východ*, v němž se formovaly počátky ruralismu. Problematické je však konstatování, že „pojem ruralismus razil poprvé Antonín Matula, který tím pojmenoval Holečkovo konzervativně selské vidění světa“.<sup>25</sup> Matula totiž primárně chápal ruralismus jako „kulturní směr, který vychází z duševna

---

<sup>19</sup> „Autor venkovské prózy“ je obecné označení spisovatelů, jejichž díla čerpají námět z venkovského prostředí. Není v něm naznačena diferencovanost ideových záměrů autorů.

<sup>20</sup> Je třeba dodat, že někteří regionalisté později k ruralismu přešli. Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 834.

<sup>21</sup> Mukařovský, J. (red.): *Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Victoria Publishing, Praha 1995, s. 341.

<sup>22</sup> Tamtéž.

<sup>23</sup> Machala, L. – Petruš, E. (red.): *Panorama české literatury*. Rubico, Olomouc 1994, s. 270.

<sup>24</sup> Tamtéž, s. 273–274.

<sup>25</sup> Lehár, J. et al.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998, s. 647.

lidí, pracujících na půdě a lidí žijících na venkově, [...] zhodnocuje duševní a mravní síly venkova, dbá o kulturní zařízení prospěšná venkovu, slouží kulturnímu pokroku venkova“,<sup>26</sup> chápe ho jako „kladný, přátelský a činný poměr k venkovu“, který se v literatuře projevuje tím, že autoři čerpají z venkova své náměty a hledají „hlubší smysl pod povrchem dění“. <sup>27</sup> Až po této definici pojmu označil za ruralisty i řadu autorů ze starší generace jako například Františka Ladislava Čelakovského, Aloise Jiráska, Jindřicha Šimona Baara a samozřejmě i Josefa Holečka.<sup>28</sup>

Další zdroj, který jsme použili pro představení Prokúpkova místa v rámci české literatury, je *Lexikon české literatury*. Autoři hesla Blanka Svadbová a Luboš Merhaut označují spisovatele (obdobně jako autoři předchozích prací) následně: „Autor naturalisticky laděných a posléze ruralistických próz z venkovského prostředí [...]“. <sup>29</sup> K výše uvedené definici si dovolueme poznamenat následující: ruralistické prózy, jak už z názvu odvozeného z latinského slova *rus*, tedy venkov, vyplývá, se celým svým dějem nebo alespoň podstatnou částí děje odehrávají na venkově vždy, takže „přídavek“ „z venkovského prostředí“ je nadbytečný.<sup>30</sup>

*Lexikon* k naturalistickým prózám počítá Prokúpkovy prvotiny, povídkové soubory *Esa a Bůh* a *Kamarádi*, kromě nich i romány *Přes věky*, *Ve stínu hor* a *Baba*. Dále *Lexikon* uvádí, že prózou *Marie*, vydanou v roce 1930, se autor přihlásil k ruralismu.

Problematice literárního ruralismu a souvisejícímu tématu katolicismu a regionalismu se nejnověji a dle našeho názoru nejpodrobněji věnoval Martin C. Putna.<sup>31</sup> Program ruralismu představuje na základě stati jeho zakladatele Antonína Matuly „Ruralismus v krásném písemnictví“, ve které její autor požadoval literaturu vhodnou pro venkovský lid, tudíž literaturu realistickou, inspirovanou venkovským životem a působící výchovnými účinky. Ruralistický program stál proti zkažené moderní literatuře a právě obrat k venkovu měl působit obrozujícími účinky.<sup>32</sup> Připomenut je i Matulův „duch“ ruralismu, tvořený několika pozitivními

---

<sup>26</sup> Matula, A.: „Ruralismus.“ In: *Osvěta venkova* 3, č. 5, duben 1932, s. 89.

<sup>27</sup> Matula, A.: „Ruralismus v krásném písemnictví.“ In: *Osvěta venkova* 4, č. 32–33, prosinec 1932, s. 19.

<sup>28</sup> Tamtéž, s. 22.

<sup>29</sup> Opelík, J. (red.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, M–Ř. Svazek II, P–Ř. Academia, Praha 2000, s. 1118.

<sup>30</sup> Pokud tím autor hesla chtěl vysvětlit pojem „ruralistický“, bylo by vhodnější zmíněný „přídavek“ umístit do závorek.

<sup>31</sup> „Katolíci a ruralismus/regionalismus.“ In: Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 831–922.

<sup>32</sup> Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 843–844.

hodnotami: země - půda - vesnice - lid - národ - mravnost - náboženství.<sup>33</sup> Putna vyčlenil ve své práci dva okruhy ruralistických autorů - první z nich byl vytvořen Matulovými vrstevníky (například Jaroslavem Marchou, Janem V. Sedlákem), součástí druhého se stali spisovatelé o generaci mladší (například Josef Knap, František Křelina, Jan Čarek) - do ní patřil i Václav Prokůpek.<sup>34</sup> Podle Putny měl Prokůpek podíl na vnějších úspěších ruralistického hnutí ve třicátých letech. Jeho tvorbu vidí spíše jako „pohanský“ než „katolický“ ruralismus a to z toho důvodu, že osudy Prokůpkových hrdinů bývají ovládány tajemnými silami, sedláci nejsou idylicky zbožní a často se rouhají. Větší „přízpusobením ruralistickým schématům“ je podle Putny patrné v románu *Marie*, kde „prochází vesnická dívka světem, aby došla poznání, že šťastna může být jen v rodné vsi“, a v próze *Nebe nad námi*, v níž přibyl motiv „tradiční zbožnosti jakožto atributu selství“.<sup>35</sup>

Představili jsme tu několik pohledů literárních historiků na osobnost spisovatele Václava Prokůpka a její postavení v české literatuře, přičemž jsme se, kde to bylo potřebné, vyjádřili k terminologickým souvislostem. Jak je patrné z uvedených příkladů, Prokůpek byl zařazen bez výjimky do okruhu autorů ruralismu. V rámci skupiny spisovatelů, kteří byli spojeni vztahem k vesnici a přírodě, vystoupil poprvé veřejně v září 1932 a společně s těmito autory byl zařazen do programového sborníku *Básníci selství*.<sup>36</sup>

Václav Prokůpek s odstupem let v soukromé korespondenci reflektoval své postavení v meziválečné literatuře odlišně. V dopise Jaroslavu Nečasovi z 28. října 1965 si postěžoval: „Ovšem jednu svízěl mám úplně chronickou a zatím ji nikdo z literárních kritiků a historiků neodhalil. Všeobecně jsem počítán mezi ruralisty. Ten vrták Matula, dej mu Pán Bůh nebe. Svěřím Ti jedno, co si můžeš ověřit. Asi v roce 1938 [1936, pozn. L. N.] Čarek dělal sborník *Tváří k vesnici*. Žádal mě tehdy o příspěvek a já odmítl; proč? Já jsem se za ruralistu nikdy nepokládal. Ba skoro programově jsem psal román *Zakryto slzami*, který je nejvíc mou osobní zповědí a ten se měl jmenovat *Víc než pole*. Protože jde o dílo tuze intimní, nechtěl jsem literární teorii spářit čistou intimitou. Tím víc jsem doufal, že kritika pochopí, že to je vlastně protest proti ruralismu, že lidský život je mnohem a mnohem víc než až smyslná

---

<sup>33</sup> Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 848.

<sup>34</sup> Tamtéž, s. 845.

<sup>35</sup> Tamtéž, s. 875.

<sup>36</sup> Brabec, J.: „Geneze ruralismu.“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 16.

láska k polím, to je k půdě, zemi, jak ji tehdy teoretici chápali a mnozí spisovatelé vyznávali. Já to rozhodně nebyl, ale ten přílepek jde se mnou. Chceš-li zrevidovat tento blud, přečti si znovu *Zakryto slzami* nebo i *Žitný dvojklas* či *Hřibátka* [*Naše hřibátka*, pozn. L. N.] a věc Ti bude hned jasná. [...]<sup>37</sup>

Pro doplnění a zvýraznění kontrastu vnímání Prokúpkovy osoby uvedeme ještě jeden pokus o zařazení autora, který pochází z Nekrologu a přednesl ho na vlnách Rádia Svobodná Evropa v srpnu 1974 Jaroslav Dresler: „Jako umělec vyšel z naturalismu, pokládal se za zakladatele ruralismu [sic!] a nakonec dospěl k smírnému a moudrému duchovnímu pohledu na svět.“<sup>38</sup> Myslím, že není třeba zdůrazňovat, že výše zmíněný Prokúpkův dopis tento názor zcela vyvrací.

Věnujme se tedy analyzování Prokúpkova postoje. Je však nejdříve třeba zmínit, jakými způsoby byl on sám s venkovem propojen. Především se narodil a vyrůstal v rodině drobného rolníka v Dolním Lochově na Jičínsku,<sup>39</sup> bylo to místo jeho dětství, prostředí, které důvěrně znal a čerpal z něj pro svou tvorbu.<sup>40</sup> Působení v literární oblasti zahájil v revue *Sever a východ* spíše jako regionalistický autor, který se na počátku třicátých let, jak jsme již výše zmínili, přihlásil k nově se formujícímu ruralistickému hnutí. Od roku 1928 působil jako redaktor kulturní rubriky v deníku *Venkov*.<sup>41</sup> Poté, co nakladatelství Novina založilo edici *Hlasy země*, kterou vedl Jan V. Sedlák, vyšlo Prokúpkovi několik děl právě pod její hlavičkou. Edice si kladla za cíl přinášet čtenářům umění zabývající se soudobou problematikou, tvorba v ní vycházející měla být původní a domácí, posláním bylo přinést „venkovu novou četbu, umělecky hodnotnou, četbu moderní“, zároveň chtěla i ostatním čtenářům přiblížit zdroje inspirace děl a „objevit kus hlasů domova a rodné země“. Upozorněno bylo i na motivickou a látkovou mnohostrannost, stejně jako na „různost uměleckých individualit“.<sup>42</sup> Tyto aktivity a své zapojení do nich zhodnotil Prokúpek v dopise Františku Křelinovi v roce 1972: „My, Joska, Honza, Ty a já [Josef Knap, Jan Knob,

<sup>37</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Jaroslavu Nečasovi (28. října 1965), č. inv.: 4041–4045, č. přír.: 95/94.

<sup>38</sup> Kratochvíl, A.: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*. Česká expedice - DOLMEN, Praha 1990, s. 197.

<sup>39</sup> Opelík, J. (red.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, M–Ř. Svazek II, P–Ř. Academia, Praha 2000, s. 1118.

<sup>40</sup> Srov. dopis šéfredaktorovi nakladatelství práce Alexeji Pludkovi: „Vám zajisté nepotřebuji doznávat, že v každé knize je kus vlastního života nebo života mého rodu [...].“ In: *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Alexeji Pludkovi (13. srpna 1970), č. inv.: 512–513, č. přír.: 66/78.

<sup>41</sup> Opelík, J. (red.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, M–Ř. Svazek II, P–Ř. Academia, Praha 2000, s. 1118.

<sup>42</sup> Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936, zadní záložka.

František Křelina, pozn. L. N.], jsme dali svá srdce venkovu bez zábran, s nadšením. Sever a východ to dosvědčuje, třebaže byl víc dílem nadšení než spekulací a úvah. Pro mne je to drobná epizoda. Větší dosah měly mít Hlasy země. Jenže, jak náš bezelstný přístup k té problematice zmrtili Matulové, Sedlákové, Habřinové? Poprvé ti svěřuji, že kvůli Hlasům země jsem hazardoval se zaměstnáním v redakci Venkova, pro ně jsem dal tehdy výpověď v domnění, že nebude přijata [...].“<sup>43</sup>

Máme za to, že z obou citovaných dopisů vyplývá, že Václav Prokúpek nevyznával účelově žádné programové postuláty teoretika Antonína Matuly, distancoval se i od přístupu Jana V. Sedláka a Rajmunda Habřiny. Jaké se k tomu nabízí vysvětlení? Domníváme se, že je to naznačeno právě v prvním citovaném dopise, určeném Jaroslavu Nečasovi. Venkov a celou jeho problematiku vnímal Prokúpek jako místo intimní, místo plné vzpomínek, prostor, který je mu známý a blízký, proto o něm píše. Prvotním účelem není, aby měli vesničané co číst, nebo aby došlo k „duchovnímu návratu k vesnici“.<sup>44</sup> Prokúpek má potřebu o venkově vyprávět a ukázat, že je to prostor, kde se odehrávají lidské radosti i tragédie, život v celém svém obsahu, který není vymezen jen láskou k polím a zemi. Nejvýrazněji je to zachyceno právě v románu *Zakryto slzami*. Hlavní postava, mladý zadlužený sedlák Václav, je nucen rozprodávat majetek, protože potřebuje peníze na léčbu nemocné manželky, kterou velmi miluje. Těžce se loučí se svými poli a zvířaty. Uvědomuje si, že tajným prodejem půdy podvádí své rodiče, ubírá na váženosti a tradici svého rodu, „ale život je víc než pole a rozum, život je víc než sedláková láska k nim. [...] Je přece především sedlák a láska k polím v něm vězí hlouběji, než si myslí. To není jen kus pole, to je dědictví, je to zákon růstu, je to země. Václav zavrhuje své předsevzetí, ale zas se k němu vrací. Vidí v duchu Marii na jejím loži a přestává litovat pole. Všecko by dal za její zdraví, za její život by dal víc než všechna jejich pole.“<sup>45</sup> Zdá se, že to je onen bod, který ho obrací proti Habřinovi, který chápal lásku k zemi jako neproměnnou konstantu,<sup>46</sup> a Sedlákově, jenž tvrdil, že základem společnosti je láska k zemi, půdě, domovu a rodné zemi<sup>47</sup> a také, že člověk země je člověk harmonický, nepropadá životní rozervanosti a vždy usiluje o pokojný rozvoj sebe a společnosti. „Na své půdě nachází

---

<sup>43</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Křelinovi (25. září 1972), č. inv.: 3968–4012, č. přír.: 95/94.

<sup>44</sup> Srov. Matula, A.: „Tváří k vesnici.“ In: Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936, s. 75–81.

<sup>45</sup> Prokúpek, V.: *Zakryto slzami*. Novina, Praha 1937, s. 94.

<sup>46</sup> Habřina, R.: „Čeští ruralisté.“ In: Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936, s. 93.

<sup>47</sup> Sedlák, J. V.: „Člověk země.“ In: Tamtéž, s. 61.

člověk země nejen bezpečnou základnu hmotnou, ale i základnu k životu citovému.“<sup>48</sup> V Prokúpkově románu je však půda obětována pro ženu, kterou její manžel miluje víc než pole a majetek.

Pokud se podíváme na románový příběh z druhé strany, existuje možné vysvětlení, proč kritika toto dílo nepochopila jako protest proti ruralismu. V průběhu děje Marie v důsledku svého onemocnění potratí dítě<sup>49</sup> a na závěr, i přes veškeré léčení, umírá, což dává prostor pro argumentaci, že obětování půdy bylo zbytečné, lidský život dospěl ke konci, kdežto půda zůstává věčným zdrojem plodnosti a života, což by odpovídalo ruralistickým postojům, nikoli „proti-ruralistickým“, jak spisovatel dle svého vyjádření zamýšlel. Navíc postava Václava svádí v textu mnoho vnitřních bojů v otázce vazby k půdě a rodové tradici a ukazuje tak značnou svázanost sedláka s těmito hodnotami.

Prokúpek jako „ne-ruralistický“ označil i román z roku 1943 *Žitný dvojklas*. Zde je opět možné v Prokúpkův prospěch hovořit o intimnosti díla, protože postavy románu byly inspirovány jeho rodiči a sourozenci. Námět, který je rozvíjen v tomto románě, Prokúpek nezpracoval poprvé, zabýval se jím již dříve a několikrát ho přepracovával, protože předobrazy postav - členové jeho rodiny - stále žily a utvrzovaly ho v tom, jak velmi se ve svém příběhu mýlil.<sup>50</sup> Základní schéma příběhu je následující: Rodině sedláka Jana Říhy vyhoří stavení, což je pro zadluženého hospodáře velké netěstí, avšak rodině se společnými silami podaří postavit dům nový. Říha však musí těžce zápasit s dluhy, a to převážně prací, do níž se zapojují všichni Říhovi potomci. Ovšem protagonisté nežijí pouze prací, ale také vlastními životními problémy, jež těžce zasahují celou rodinu. Když se spisovatel k přepracování díla vrátil znovu roku 1971, definoval jej Františku Královi těmito slovy: „Od raného mládí jsem měl touhu napsat rolnický, resp. zemědělský román, tedy i látkově jiný než vesnický. [...] Pokládám jej za vyvrcholení mé tvorby, jde vlastně o rodopis, hlavní hrdinové jsou moji rodiče a sourozenci a skrze ně jsem myslel na chorál českého selství.“<sup>51</sup> Skutečnost, že jde o román s rodovou tematikou z prostředí venkova, který navíc odkazuje k selství, však dílo opět uvádí do souvislosti s ruralismem.

---

<sup>48</sup> Sedlák, J. V.: „Člověk země.“ In: Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936, s. 62.

<sup>49</sup> Tato skutečnost změněna v přepracovaném vydání z roku 1969, ve kterém Marie dítě porodí a zanechává tak po sobě nový život. Prokúpek, V.: *Zakryto slzami*. Arca Jimfá, Třebíč 1994, s. 148.

<sup>50</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; *Žitný dvojklas*, román, strojop., 412 11, 4, s. 409–410; č. inv.: 776, č. přír.: 66/78.

<sup>51</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Královi (16. října 1971), č. inv.: 3939–3961, č. přír.: 95/94.

Dětská knížka *Naše hříbátka*, kterou Prokůpek zmiňuje jako třetí možné dílo, jež by vyvrátilo jeho příslušnost k ruralismu, je opět založena na jeho osobních vzpomínkách z dětství, o čemž vypovídá i úvodní dedikace.<sup>52</sup> Nicméně námět blízkého vztahu malého chlapce Vojtěcha ke koním, respektive dvěma hříbatům, lze řadit do okruhu motivů ruralistických děl pro onen téměř osudový vztah venkovského člověka a zvířete.

Prokůpek tedy programovým postulátům pravděpodobně naslouchat nechtěl. Když za ním roku 1936 přišel Čarek, aby se připojil ke sborníku, který je chápán jako druhé vystoupení ruralistických autorů,<sup>53</sup> podle svých slov výzvu odmítl. A to i přesto, že Čarek v úvodu sborníku deklaroval, že „nejde [...] o programovou organizaci literární tvorby [...], nýbrž o setkání a sblížení spisovatelů, kteří ve svých srdcích zůstávají věrni vesnici a zemi.“<sup>54</sup> Mimochodem toto Čarkovo prohlášení podpořilo kritiku, která již předtím tvrdila, že v případě ruralismu nejde ani tak o uměleckou tvorbu jako spíše o ideologii.<sup>55</sup> Nicméně ve sborníku *Tváří k vesnici* se Prokůpkovo jméno objevilo, a to konkrétně v Habřinově studii. Prokůpek je zahrnut do mladší generace ruralistických spisovatelů, Habřina ho označuje jako „šlejharovsky zachmuřeného spolukrajana“ Františka Křeliny, „smyslového a pudového prozaika“, který byl „rozeklaný svým odvratem od venkova, jemuž věnoval několik svých syrově a fyziologicky cítěných knih“.<sup>56</sup> Avšak jak je patrné z další Prokůpkovy tvorby, vnitřně se neodklonil od námětu venkova a jeho problematiky, nýbrž spíše od ruralismu, jak doufal, že vyjde najevo ze zmiňovaného románu *Zakryto slzami*. Václav Prokůpek choval k venkovu stále kladný a intimní vztah, který později vyjádřil v dopise Františku Křelinovi: „Ten článkuček, o který mne žádáš, co mi dal venkov, nenapíšeš. Mně dal venkov všechno, co mám, co jsem měl a budu mít. A všechna sláva polní tráva.“<sup>57</sup>

Není nám známo, že by se Prokůpek distancoval od ruralismu takovým způsobem, jak to udělal spisovatel Jan Čep, jehož osobu si chtěl ruralismus anektovat

---

<sup>52</sup> „Jarkovi a Kristince. O svém dětství vypravuje táta.“ Prokůpek, V.: *Naše hříbátka*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 7.

<sup>53</sup> „Katolíci a ruralismus/regionalismus.“ In: Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 842.

<sup>54</sup> Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936, s. 5.

<sup>55</sup> Brabec, J.: „Geneze ruralismu.“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 19.

<sup>56</sup> Habřina, R.: „Čeští ruralisté.“ In: Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936, s. 107.

<sup>57</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Křelinovi (29. října 1968), č. inv.: 3968–4012, č. přír.: 95/94.



do svého okruhu.<sup>58</sup> V *Listech pro umění a kritiku* publikoval roku 1933 článek „Ruralism“, v němž vyložil své výhrady vůči tomuto literárnímu směru. „[...] Ale původcové tohoto posledního ismu měli nápad mnohem kurioznější: svázat do jednoho povřísla (abychom jim zachovali stylovou terminologii) čtrnáct autorů bez zřetele na jejich básnickou hodnotu a na jejich ‚duchovní‘ rod, jen když si berou náměty za života venkovského. Je třeba opravdu mít nedostatek smyslu pro humor, aby člověk nepukal smíchy nad takovou ‚sešlostí‘.“<sup>59</sup> Čepovi především vadilo zmíněné spojení spisovatelů na základě společného venkovského námětu, místo toho, aby se sdružovali z důvodu společných myšlenkových postojů. Kritizoval i akcentovaný antagonismus města a venkova. Čep tvrdil, že je jasné, že existují dvě civilizace (městská a venkovská) a přirozeně se ovlivňují, jak v pozitivním, tak i v negativním smyslu. Rozhodně větší cenu pro něj měly směry, které v literatuře fungovaly na podkladu příbuznosti, která roste „z téhož ducha“.<sup>60</sup>

Ze skutečností, které tu byly výše uvedeny nám vyplývá, že jak Prokúpkovo odmítnutí účasti na Čarkově sborníku tak vydání románu *Zakryto slzami* se jeví jako nepochopené kroky, zvláště ze strany literární historie, která Prokúpkova chtěla vidět a mnohdy stále vidí jako ruralistického autora.

Když byl roku 1952 Václav Prokúpek souzen ve vykonstruovaném procesu s takzvanou Zelenou internacionálou, byl obviněn, že propagoval ruralismus, který byl podle komunistů pouhou rouškou pro fašizaci venkova.<sup>61</sup> Rozsudek ze 4. července 1952 říká následující: „Byl stoupencem tzv. ruralismu, který přiváděl malého a středního rolníka do závislosti na vesnickém boháči, poněvadž mu vštěpoval heslo, že venkov je jedna rodina a tak otupoval zejména venkovskou chudinu v její touze po revoluční změně hospodářských poměrů na vesnici ve spojení s městským proletariátem. V těchto svých názorech obviněný Prokúpek setrval i po únoru 1948 a stal se tak nepřitelem našeho lidově demokratického zřízení.“<sup>62</sup>

Rehabilitační řízení v polovině šedesátých let se nakonec stočilo k obhajování celého ruralismu jako literárního směru. Prokúpek se svým obhájcem dr. Kobrem se snažili najít jakékoli kritické zhodnocení ruralismu, na základě kterého by se dalo vyvrátit,

---

<sup>58</sup> Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 853.

<sup>59</sup> Čep, J.: „Ruralism“. In: *Listy pro umění a kritiku* I, 1933, s. 24.

<sup>60</sup> Tamtéž, s. 25.

<sup>61</sup> Ferklová, R.: „Ruralismus na pranýři, aneb ‚Jak bude žít národ, jemuž se půda stala výrobním prostředkem?‘“. In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 90.

<sup>62</sup> Rotrekl, Z.: *Skryté tváře*. Atlantis - Knihkupectví Barvič a Novotný, Brno 2005, s. 194–195.

že by byl fašizujícím směrem. Jako důkazy k obhajobě své osoby použil Prokůpek i literární díla: *Ztracená země* měla dokazovat spisovatelův odpor proti fašismu, *Zakryto slzami* mělo poukázat na autorovo sociální cítění a *Naše hříbátka* vysvětlovala Prokůpkův původ.<sup>63</sup>

Hlavní problematika literárního ruralismu, jak jsme při studiu tohoto tématu shledali, tkví zejména v tom, že všichni spisovatelé se nedrželi striktně programu, který byl vytyčen teoretikem Matulou. Do popředí spíše vystupuje mnohostrannost pojetí problematiky venkova a individualita autorů, ač by se mohlo na první pohled zdát jasně, jaké si ruralismus v literatuře vytyčil cíle. Přesto, že Matula pojem ruralismu zavedl a definoval jeho program, jasně z Prokůpkova vyjádření vidíme, že se jím neřídili slepě všichni autoři. Knap ve své studii vypsál s jakými hodnotami selství souvisí: s půdou, přírodou, národem, vírou v Boha, rodinou a rodem. Ruralistou neměl být automaticky autor, který psal o venkovu - i když toto byla výtká kritiky - že se ruralističtí spisovatelé sdružují pouze na základě námětové inspirace venkovským prostředím. I sám Matula se to snažil vyvrátit: „Česká kritika pokládala obhájčům ruralismu prostoduchý cíl: rozdělení slovesné tvorby podle látky. Jde o víc než látku, jde o ducha, jeho výraz a jeho vliv na duchovní vývoj vesnice.“<sup>64</sup> Ani mezi odborníky nepanuje shoda, zda se postuláty starší generace propagátorů ruralismu uchytily mezi všemi spisovateli. Podle Brabcovy studie „[...] teprve na zlomu dvacátých a třicátých let začali autoři vesnických próz naslouchat postulatům starších autorit, zejména Matuly a kritika, teoretika, básníka a prozaika Jana V. Sedláka. Teprve s jejich pomocí se dokončovalo ideové i organizační soustředění [...]“<sup>65</sup> Naproti tomu Putna uvádí, že „Matulovi svěřenci v ruralistickém hnutí se jeho teoriemi nenechávali ovlivnit. Šli vlastními cestami. Na rozdíl od něj to byli umělci a teoretizovali jen příležitostně, nebo vůbec.“<sup>66</sup> Někteří si zkrátka uchopili ruralismus „po svém“. Důkazem může být Jan Čarek, který hlásá, že *Tváří k vesnici* není sborník, jež by chtěl organizovat literární tvorbu. Dalším příkladem je Josef Knap, který, jak soudí Putna, nechápal ruralismus tak, jak se mu běžně rozumělo: „[...] heslo

---

<sup>63</sup> Ferklová, R.: „Ruralismus na pranýři, aneb ‚Jak bude žít národ, jemuž se půda stala výrobním prostředkem?‘“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 94.

<sup>64</sup> Matula, A.: „Tváří k vesnici.“ In: Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936, s. 81.

<sup>65</sup> Brabec, J.: „Geneze ruralismu.“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 18.

<sup>66</sup> Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 850.

„ruralismus“ neznamená evokace fází ročního období zemědělsko-církevního cyklu, ani mytizaci „silného sedláka“, ani líčení boje o zděděný „grunt“ proti všelikým nepřízním, ani konfrontaci „dobré vesnice“ se „zlým městem“.[...] Knap je ruralistou v tom smyslu, že přijal šrámkovsko-wolkerovskou víru a sám život, v jeho věčnou sebeobrodnou sílu - a vrátil se literárně na svůj rodný venkov jakožto do prostředí, v jehož prvobytnosti jsou základní formy, zákony a obraty života nejvíce odkryty.<sup>67</sup> Na paměti musíme také mít fakt, že ruralističtí autoři patřili ke dvěma generacím, a té mladší, poválečné, bylo již cizí patriarchální selství<sup>68</sup> velkého vzoru ruralistů Josefa Holečka,<sup>69</sup> inspirovali se vitalismem Šrámkovým a také expresionismem.<sup>70</sup> Nejistá doba obracela pozornost mnohých zpět k venkovu a půdě jako stálé hodnotě, z níž se rodí život, otevírala nové problematiky, ke kterým se autoři chtěli ve svých dílech vyslovit. Mnozí hlásali obrat tváří k vesnici, a jak zdůrazňoval hlavně Matula,<sup>71</sup> nutnost otočit se k městu zády.<sup>72</sup>

Právě vzhledem k programové neujasněnosti a rozvolněnosti mohl být k ruralismu počítán takový okruh autorů, jakým byl tvořen.

V následujícím výkladu tedy budeme analyzovat, jaké prvky a motivy v dílech Václava Prokúpků mohly vést literární historii k zařazení spisovatele mezi ruralisty, případně jaké jeho další aktivity toto určení podpořily? První devizou nejen Prokúpků, ale všech autorů, kteří o venkovu psali, byla skutečnost, že z tohoto prostředí pocházeli,

---

<sup>67</sup> Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010, s. 871.

<sup>68</sup> Holečkovi *Naši* nejsou podle Josefa Knapa jen románovým cyklem, ale i naučným traktátem, přesto uvádí, že jsou „slovesným pomníkem jedné epochy selství“. Knap, J. (red.): *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás*. Svobodné učení selské, Praha 1932, s. 8.

<sup>69</sup> Vývoj námětu selství v literatuře reflektuje Josef Knap ve své studii „Literatura české půdy“, obdobná reflexe tvoří i úvod sborníku *Básníci selství*.

<sup>70</sup> Brabec, J.: „Geneze ruralismu.“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 17.

<sup>71</sup> Avšak Matulovo celkové pojetí selství a ruralismu nakonec došlo kritických poznámek i od příznivců a přátel. Slezák, L.: „Ruralismus a realita českého venkova v meziválečném období.“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 56.

<sup>72</sup> Matula odmítal program navržený zakladatelem české sociologie venkova Inocencem Arnoštem Bláhou o spolupráci města s vesnicí (rurbanismus). Naproti tomu Josef Knap si byl vědom, že proces sblížení venkova a města nelze zastavit. Slezák, L.: „Ruralismus a realita českého venkova v meziválečném období.“ In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 50–59 a Knap, J.: „Literatura české půdy.“ Novina, Praha 1939.

tudíž ho dobře znali<sup>73</sup> a dovedli zobrazit, což ovšem k zařazení do ruralistického okruhu nestačilo.<sup>74</sup>

V Prokúpkových pracích je nejednou akcentován vztah sedláka s půdou a přírodou. A to už v dílech, která vznikla před Matulovým koncipováním ruralismu. Například starý sedlák Říha v románu *Přes věky* nedokáže žít ve městě bez kousku půdy, kterou by mohl obdělávat. Je s ní tak bytostně spjatý, že i když žádné pole nemá, koupí si pluh („Pluh pro něho nebyl pluhem, ale ztraceným štěstím, se kterým se znova sešel a svírá je v hrsti.“<sup>75</sup>) a na jaře si pronajme pole („Pronajme pole. Vždyť nemusí být jeho a přece bude sklízet. Říhovi však nejde o sklizeň, jemu se chce práce.“<sup>76</sup>), na kterém bezcitně při orání utýrá k smrti krávu. Zjišťuje, že ve stísněných městských podmínkách zůstat nechce, potřebuje hospodářství, o které by se i ve svém pokročilém věku mohl starat a odchází s manželkou zpět na venkov do chalupy své dcery. Půda je pro Říhu zkrátka smyslem jeho života a nedokáže být od ní odtržený. Už v tomto románě spatřujeme také jisté náznaky kritiky města, protože to je prostředí, ve kterém definitivně morálně upadne Říhův syn Robert. Co se týče vztahu člověka k přírodě a rodnému kraji, nejlepší příklad lze nalézt ve „vesnické fresce“ *Nebe nad námi*. Mladík Jan Hořava se nikým nepoznán vrací z pražských studií malířství do rodné vsi, kde dochází k jeho duševní obrodě právě díky krajině, lidem a událostem, jichž se stane svědkem a které se snaží zachytit na svých plátnech. „Když cyklus ‚Mou domovinu‘ maloval, často pociťoval až závrať, jak mocně k němu hovořila zdejší země a hořel štěstím. Otvíral okna, jimiž se podtáborská dolina sama řinula do světnice, zjevovala mu svou podstatu, svou prahorní krásu, obnažovala mu proměnlivost a závislost na nebesích, ale současně i svou věčnost.“<sup>77</sup> V jedné z předchozích scén se z návštěvy u Hořavy vrací starosta Rejha, okouzlí ho příroda a znovu si uvědomí svou lásku k zemi. „Po celý svůj život si neuvědomil, jak mnoho slávy a zpěvů a díkůvzdání je v přírodě. Neuvědomil si, že lidé už ani nedovedou být šťastni, že se nedovedou opít zlatostí slunce a velebnou nádherou přírody a nebes.“<sup>78</sup>

Ruralismus stavěl na antagonismu venkova proti městu, které je nemravné a zkažené. Navíc nastala doba vylidňování venkova a přechodu mnoha obyvatel do měst,

---

<sup>73</sup> Na rozdíl od proletářů, kteří psali o prostředí, které znali z doslechu a „neprožili“ si ho - jak míní Josef Knap v *Básnicích selství*.

<sup>74</sup> Srov. Matula, A.: „Ruralismus v krásném písemnictví.“ In: *Osvěta venkova* 4, č. 32–33, prosinec 1932, s. 19.

<sup>75</sup> Prokúpek, V.: *Přes věky. Román*. Müller a spol., Turnov 1927, s. 220.

<sup>76</sup> Tamtéž, s. 223.

<sup>77</sup> Prokúpek, V.: *Nebe nad námi. Vesnická freska*. Novina, Praha 1940, s. 259.

<sup>78</sup> Tamtéž, s. 173.

což znamenalo odliv pracovní síly ze zemědělství. Město jako nepřátelský a odcizený prostor, který chce člověka jen využívat se objevuje v próze *Marie*. Mladá dívka odchází do města za prací, ale zaměstnavatelé jsou k ní hrubí a neurvalí, neváží si dostatečně její práce. Ve městě nenachází žádné uspokojení, jen chladné zacházení a prázdnotu, proto se po čase rozhodne vrátit se zpět na venkov. Skutečnost, že mladí lidé dávají víc přednost studiím, za kterými odcházejí do města, reflektuje Prokúpek v próze *Nebe nad námi*.

Prvkem, který dále ruralismus uznává, je tradice, a to zejména rodová. *Přes věky* a jeho pokračování *Ve stínu hor* jsou pojímány jako prózy zobrazující rozklad selského rodu, což by mohlo být chápáno jako varování před takovými pády v reálném světě. Na stejném námětu stojí přepracovaná verze obou výše řečených románů, která vyšla pod názvem *Žitný dvojklas* a samotný autor ji bral jako vlastní rodovou kroniku. A jak uvedl Knap, problematika běžných či narušených rodinných vztahů zaměstnávala nejednoho realistického spisovatele, počátky vidí již u Háalka a věnovali se jí i pozdější autoři.<sup>79</sup> Otázku, zda je sedlák povinen brát ohled na rodovou tradici, otevírá Prokúpek v *Zakryto slzami*. Mladý sedlák Václav nad tradici rodu staví skutečný život, kdežto starší soused Lachman je toho názoru, že člověk má povinnosti k tomu, co zdědí po předcích a nemá právo rozprodávat majetek, který mu zanechaly předchozí generace. Zdůraznění významu rodové tradice se objevuje i v *Nebe nad námi* v postavě Tomáše Kazdy a jeho předků, kteří po staletí hospodaří na stejném statku a sepisují všechny důležité události do rodové kroniky. Citujeme slova nejstaršího z rodu Kazdů: „A zač má vesnický člověk bojovat? Za to, aby žil v pravdě a poctivosti, za to, aby nezkrátil dědictví, jež po předcích převzal, ale povznesl je a předal dětem zmnožené.“<sup>80</sup>

Dalším motivem, který nacházíme v Prokúpkově díle a který zmiňoval i Matula, je spojení člověk - zvíře. Nejvýrazněji je toto pouto znázorněno v románu *Baba; život koně*<sup>81</sup>. I v dalších prózách je jasně patrný těsný vztah sedláka ke zvířatům a zvláště koním, kteří jsou nejen spolehlivou a nezbytnou pracovní silou, ale i živými bytostmi, kterých si rolník váží, jejich případná ztráta či nucený prodej jsou pro něj těžkou zkouškou. Tento vztah rezonuje kromě *Baby* například v dílech *Zakryto slzami*, *Naše hříbátka* a *Žitný dvojklas*.

<sup>79</sup> Knap, J.: „Literatura české půdy.“ Novina, Praha 1939, s. 16.

<sup>80</sup> Prokúpek, V.: *Nebe nad námi. Vesnická freska*. Praha: Novina, 1940, s. 310.

<sup>81</sup> V dalších vydáních podtitul: Román ze života koní.

Prokůpek ve své korespondenci také několikrát zmínil, že se ve svých dílech zabýval sociální problematikou venkova, dokonce se považoval téměř za jediného, kdo o „údelu venkovského proletariátu“ psal.<sup>82</sup> Matula však ve své studii uváděl, že ruralisté z mladší generace venkov pouze nepopisují, ale že jejich díla obsahují dynamické příběhy, osudové a sociální problémy, které se odrážejí v nitrech postav.<sup>83</sup> Podobně Josef Knap zmiňuje v *Básnících selství*, že některá díla přispěla k diskusi o živé sociální a mravní problematice vesnice. Skutečnost, že se mladá generace sociální problematikou zabývala, vysvětluje tím, že se její vztah k venkovu formoval v nelehké situaci po první světové válce.<sup>84</sup> Sociální problematika u Prokůpka je obsažena zejména v *Žitném dvojklese*, jehož tematickou náplň popisoval Prokůpek po letech takto: „Zobrazuje život venkovanů v době mezi dvěma válkami, jejich bezútěšné živoření a zápasy o udržení svých usedlostí - chce být předehtou k reformám vesnice, které nutně následovaly. Kreslí venkovský proletariát, současně si všímá morálních hodnot, k nimž dozrává.“<sup>85</sup>

Ve zmiňovaném románu je ještě jeden znak spojený s ruralismem, a to chápání rolnictva jako důležitého, ne-li základního stavebního kamene národa.<sup>86</sup> V *Žitném dvojklese* chtěl tedy Prokůpek mimo jiné „[...] podat svědectví o tom, kdo národ držel a živil. Myslím si, že by takový obsah byl nejen přijatelný, ale i žádoucí v zájmu historické pravdy.“<sup>87</sup>

Dá se říci, že ve svých dílech se Prokůpek snažil zachytit život (nejen venkova) v celém jeho obsahu. I když jsme tento argument použili k podpoře Prokůpkova distantního postoje k ruralismu, nemůže tato námitka uspět - po životě v celé jeho šíři a skutečnosti totiž ruralismus volal, vždyť hlavními inspiračními zdroji byl realismus a naturalismus. V tomto směru nemůže uspět ani obhajoba Prokůpka intimitou a inspirací vlastní rodinou a zážitky.

I Prokůpkovy další aktivity, které jsme již zmiňovali v souvislosti s jeho propojeností s venkovem, nepochybně vypovídaly o tom, že tento spisovatel

---

<sup>82</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Vladimíru Novákovi (15. listopadu 1972), č. inv.: 4062–4065, č. přír.: 95/94.

<sup>83</sup> Matula, A.: „Ruralismus v krásném písemnictví.“ In: *Osvěta venkova* 4, č. 32–33, prosinec 1932, s. 23–24.

<sup>84</sup> Knap, J. (red.): *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás*. Svobodné učení selské, Praha 1932, s. 8 a 10.

<sup>85</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Vladimíru Novákovi (11. září 1972), č. inv.: 4062–4065, č. přír.: 95/94.

<sup>86</sup> Srov. Knap, J.: „Literatura české půdy.“ Novina, Praha 1939.

<sup>87</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Královi (18. dubna 1971), č. inv.: 3939–3961, č. přír.: 95/94.

pracoval pro venkov ze všech sil. Při pohledu zpět se však na tuto práci díval skepticky a se zklamáním, jak se dovídáme z korespondence: „Celý život jsem žil s rolníky a snažil se pracovat v jejich prospěch. Výsledky hubené, hlavně politické, zřejmě jsme dělali něco špatně.“<sup>88</sup>

I kdybychom přijali Prokůpkovu snahu dokázat, že svá díla nezamýšlel nijak programově, nelze v nich nevidět ruralistickou motiviku a tendence. Nelze ani říci, že proto, že se sám za ruralistu nepokládal, tak jím nebyl. Většina jeho děl, aktivit a literárních kontaktů ho i přes jeho nesouhlas zkrátka do literárního směru ruralismu řadí. Možná by se mohlo více vědět o jeho pokusech distancovat se od ruralismu, ale zároveň je přitom nutné dodávat, že to bylo způsobeno hlavně názorovým nesouladem se starší ruralistickou generací. Skepsi k tomuto literárnímu zařazení mohla prohloubit i vykonstruovaná komunistická obžaloba, která hlásala jeho literární „příslušnost“ k ruralismu a na jejímž základě pak strávil dvanáct let ve vězení. Kromě toho mu byla zabavena korespondence a jeho spisy. O jejich návrat po rehabilitaci velmi usiloval a to tím více, že mezi zabavenými spisy mělo být i pokračování románu *Žitný dvojklas*, na kterém pracoval několik let.<sup>89</sup>

Geneze námětu tohoto zmíněného románu, nebo lépe řečeno všech jednotlivých próz, z nichž vzešel, je složitá. Toto dílo totiž Prokůpek považoval za své vrcholné a věnoval mu nezměrnou péči a práci, troufáme si říci, že největší, jakou kdy vložil do svých ostatních děl. S přestávkami se k námětu vracel a přepracovával jej od druhé poloviny dvacátých let až do roku 1971. Z tohoto důvodu se jedná o textologicky zajímavý, ale také náročný úkol, kterému chceme věnovat hlavní část diplomové práce.<sup>90</sup>

---

<sup>88</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 11, korespondence odeslaná (A–H), Františku Čihákovi (20. března 1970), č. inv.: 3798, č. přír.: 95/94.

<sup>89</sup> Tamtéž, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Krajské správě ministerstva vnitra - Brno (11. března 1967), č. inv.: 565–566, č. přír.: 66/78.

<sup>90</sup> Viz kap. 4. Textologická analýza, s. 34.

### 3.

## ŽITNÝ DVOJKLAS - JEHO GENEZE A VYDÁNÍ

Před samotným textologickým rozbohem se nabízí možnost rekonstruovat Prokúpkovu práci na námětu *Žitného dvojklasu* s využitím autorovy korespondence. K prvním dvěma zpracováním, přesněji k dílům *Přes věky* s navazujícím románem *Ve stínu hor* a následně spojené do jednoho díla s názvem *Žitný dvojklas* ze začátku čtyřicátých let, nelze v korespondenci Václava Prokúпка dohledat dostatek informací. Více už Prokúpkovy dopisy vypovídají o postupu revidování textu románu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let.

V korespondenci lze dohledat několik obecně formulovaných změn v textu, které autor (a nejen on) prováděl, kromě toho je možné zdokumentovat nabídky na vydání díla adresované několika nakladatelstvím.

Především, že pro následující rekonstrukci bylo použito zejména autorovy soukromé odeslané korespondence, tudíž většina informací pochází z jednoho zdroje a mohou být poznamenány spisovatelovým subjektivním pohledem. Rozhodli jsme se vypsát události chronologicky, takže Prokúpkův postup práce na přepracování díla se v této kapitole částečně mísí s dokumentací nabídek nakladatelstvím k vydání.

Když Václav Prokúpek dokončil roku 1971 své již třetí přepracování textu *Žitného dvojklasu*, rozhodl se, že by měl jeho genezi čtenářům přiblížit, takže na závěr svého strojopisu připojil jednoduché vysvětlení, týkající se proměn zpracování příběhu a jejich příčin, proto si ho zde dovolíme citovat v plném znění:

„Sdělení čtenáři [pozn. podtrženo V. Prokúpkem]. Román Žitný dvojklas je třetí verzi událostí a dějů, které byly předehrou všech proměn, k nimž musela česká vesnice, zejména rolnictvo, dospět děj se co děj. Poprvé jsem po námětu *Žitného dvojklasu* sáhl v letech 1924–26. Tenkrát šlo však o události takřka horké, a já, víc opovážlivý, než odvážný, si troufal na rolnickou eposej, na trilogii. První díl vyšel roku 1927 pod názvem Přes věky, druhý později a nesl titul Ve stínu hor. Oba díly měly u čtenářů i kritiky úspěch, kdežto já záhy poznal, že jsem úkol nezmohl. Proč? Hrdinové obou románů tehdy byli živi a svými skutky mě usvědčovali z mých přehmatů, omylů a nadsázek. Nepřeji si, aby někdy byly vydány znovu.

Léta plynula, poměry se vyhrcovaly, sociální problematika uváděla svět do varu. A přišla válka. Nové zkoušky a odpovědnosti. Rod Říhů mě znepokojoval. Jednotlivé



postavy mě uchvacovaly svou vytrvalostí, houževnatostí, pevností, přičinlivostí, odříkáním, uměním strádat a dávat z mála, vůlí zápasit o hodnoty nadosobní. Tak mne donutily zavrhnout první verzi zamýšlené trilogie. Napsal jsem Žitný dvojklas, druhou verzi událostí románů Přes věky a Ve stínu hor. Jenže tenkrát manželé Říhovi ještě žili, stejně jako mnohé z dalších postav. Ta skutečnost mě spoutávala. Napsat dobrý román o živých lidech bylo nad mé síly.

Zato mně život nabídl sbírat zkušenosti. Nikoli málo a nikoli lehkých. Uplynulo více než čtvrt století, změnila se mapa Evropy i jiných světadílů, došlo k přehodnocování hodnot zdánlivě neposunutelných a nezměnitelných. Ale pojmy jako láska, poctivost, dobrotivost, spravedlnost, potřeba oběti a pochopení, umění odpouštět a slevovat, jakož i mnohé jiné se nezměnily. Ta dlouhá léta mého učení mi ozřejmila jak děje předválečné, tak i válečné. Události, které vytvářely dramata a tragédie, se patrně musely odehrát, aby se dospělo k dnešku. A tak se stalo, že jsem znovu sáhl po těchže událostech, o něž šlo v dřívějších verzích s napsal Žitný dvojklas opět v novém znění. Látku jsem stáhl do knihy jedné, opustil jsem plán trilogie a v této definitivní podobě ji předkládám čtenáři.

Doplňkem pokládám za účelné čtenáři sdělit, že pomyslná vesnice Blata jsou mou rodnou obcí Dolním Lochovem na Jičínsku, manželé Říhovi mými rodiči, Frantík, Josef a Jan mými bratřími, Anna a Marie mými sestrami. Jejich památce Žitný dvojklas připisuji.<sup>91</sup>

Tato citace je tedy pravděpodobně nejvyčerpávajícím sdělením, které lze k vývoji a zpracování příběhu pod názvy *Přes věky* (1927), *Ve stínu hor* (1931) a *Žitný dvojklas* (1943) dohledat.

Přestože si Prokůpek uvědomoval, jak sám napsal, že je těžké vytvořit román o dosud žijících lidech, v letech 1944–1951, se věnoval plynule psaní druhého a třetího dílu *Žitného dvojklas*.<sup>92</sup> Práce ale byla náhle přerušena jeho zatčením 17. května 1951. Prokůpek pak byl spolu s dalšími literárně činnými osobnostmi a intelektuály souzen v procesu s tzv. Zelenou internacionálou, při němž šlo soudobému režimu především o útok na nekomunistickou literaturu (katolicky orientované spisovatele a ruralisty).<sup>93</sup> Právě Prokůpek byl vyšetřovateli postaven do čela jednoho z procesů, takzvaného

---

<sup>91</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; *Žitný dvojklas*, román, strojop., 412 11, 4, č. inv.: 776, č. přír.: 66/78; s. 409–410.

<sup>92</sup> Tamtéž, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Krajské správě ministerstva vnitra - Brno (11. března 1967), č. inv.: 565–566, č. přír.: 66/78.

<sup>93</sup> Dvořáková, Z.: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 až 1953*. TEMPO, Třebíč 2002, s. 56.

brněnského, jehož hlavní líčení probíhalo ve dnech 2. až 4. července 1952. Rozsudek uznal obžalované vinnými z toho, že „v ČSR v letech 1948–1951 vytvořili ilegální skupinu, která navázala spojení různými cestami na zrádce v zahraničí, připravovali zvrát lidově demokratického zřízení, ve srozumění s nimi, organisovali důvěrnické sítě a připravovali program, jak zfašizovat Československo po jimi předpokládaném zvratu [...],“ čímž podle vyšetřovatelů spáchali trestný čin velezrady.<sup>94</sup> Celý proces však byl uměle vykonstruován, vyšetřovatelé manipulovali s nashromážděnými informacemi podle dohodnutého plánu, navíc byli obvinění při výsleších podrobováni násilí jak fyzickému, tak psychickému.<sup>95</sup> Václav Prokúpek dostal nejvyšší trest v rámci brněnského procesu - 22 let vězení. Roku 1964 byl naštěstí podmíněčně propuštěn kvůli špatnému zdravotnímu stavu, o dva roky později došlo k obnově procesu a během něj byl částečně rehabilitován a odsouzen na čtyři a půl roku.<sup>96</sup> Soud ho zcela zprostil viny v lednu 1967.<sup>97</sup>

Již bylo zmíněno v předchozí kapitole, že při zatýkání byly Prokúpkovi zabaveny četné písemnosti a mezi nimi i druhý a třetí díl *Žitného dvojklas*. Po své rehabilitaci pak na jaře 1967 aktivně žádal navrácení zabavené korespondence i těchto rukopisů,<sup>98</sup> a to jak Krajskou správu ministerstva vnitra v Brně,<sup>99</sup> tak i pražské Ministerstvo spravedlnosti.<sup>100</sup> Na počátku června psal znovu Krajské správě ministerstva vnitra, že se žádané dokumenty podařilo dohledat u soudu: „Při mé páteční návštěvě tj. dne 3. června u předsedy senátu Krajského soudu v Brně dr. Dolíhala [...] jsme narazili na jeden balík s písemnostmi a při prohlídce jsem k své veliké radosti zjistil, že jde o materiály, o něž jsem Vás žádal. Ano, v balíku se nacházely 4 bloky formátu A4 s rukopisem druhého dílu mé trilogie ‚Žitný dvojklas‘ pod názvem ‚Žalm blaženosti‘ a další dva bločky A5 s rukopisem začátku třetího dílu, zatím bez názvu. [...] Obojí mi p. dr. Dolíhal po provedení soupisu vydal a já Vám dodatečně jejich příjem

<sup>94</sup> Rozsudek ze dne 4. července 1952 nad skupinou ‚Václav Prokúpek a spol.‘ In: Rotrekl, Z.: *Skryté tváře*. Brno: Atlantis - Knihkupectví Barvič a Novotný, 2005, s. 188

<sup>95</sup> Dvořáková, Z.: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: TEMPO, 2002, s. 136.

<sup>96</sup> Fajstauerová, H.: ‚Příběh z padesátých let. Václav Prokúpek, Josef Knap a František Křelina.‘

In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005, s. 107 a 109.

<sup>97</sup> Dvořáková, Z.: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 až 1953*. TEMPO, Třebíč 2002, s. 245.

<sup>98</sup> Zde bych si dovolila opravit informaci Hany Fajstauerové, která ve své studii uvádí, že Prokúpek zažádal o vrácení všech písemností v červnu 1967, stalo se tak již v březnu a květnu 1967.

<sup>99</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Krajské správě ministerstva vnitra - Brno (11. března 1967), č. inv.: 565–566, č. přír.: 66/78.

<sup>100</sup> Tamtéž, Ministerstvu spravedlnosti - Praha (2. května 1967), č. inv.: 577–584, č. přír.: 66/78.

potvrzují.<sup>101</sup> To je však v rozporu s tvrzením Antonína Kratochvila, který ve své knize uvádí: „Když byl Václav Prokůpek zatčen, zabavila StB při domovní prohlídce i jeho rozsáhlou prózu, která měla přímo navazovat na román *Žitný dvojklas*. Tento rukopis nebyl mu vrácen ani po propuštění z vězení ani po úplné soudní rehabilitaci.“<sup>102</sup> Soupis fondu spisovatele v Literárním archivu Památníku národního písemnictví dokládá, že *Žalm blaženosti*, klasifikovaný jako povídka, je v současné době ve fondu uložen. Problém ale spočívá v tom, že v soupisu figuruje *Žalm blaženosti* jako druhý díl románu *Zakryto slzami*.<sup>103</sup>

Již na konci roku 1968 se Prokůpkovi otevírala možnost vydat *Žitný dvojklas* v rámci edice „Český venkovský román“<sup>104</sup> v nakladatelství Růže v Českých Budějovicích. Smlouvu však nepodepsal, protože mu redaktor Jan Mareš navrhl vydání knihy v roce 1972 či dokonce 1973, ani honorář spisovateli nepřipadal adekvátní.<sup>105</sup> Nechtěl po dvacetiletém literárním umlčení čekat, tento román považoval za „časový“. Dalším důvodem nepřijetí nabídky nakladatelství byla skutečnost, že spolupráci navrhl Prokůpkovi i týdeník *Vesnice*.<sup>106</sup> Nakladatelství později přišlo s návrhem vydat Prokůpkovi prózu *Nebe nad námi*, k realizaci nabídky ale nakonec nedošlo.<sup>107</sup>

Autorovým prvotním záměrem bylo *Žitný dvojklas* nijak výrazně nepřepracovávat. „Dvojklas nehodlám měnit, jen v případě velké bídy,“<sup>108</sup> psal svému příteli, učiteli Josefu Smolíkovi, který mu pomáhal s korekturami většiny děl, byl jeho prvním rádcem a kritikem zároveň. Z korespondence je patrné, že si ho Václav Prokůpek nesmírně vážil, již verzi *Žitného dvojklas* z roku 1943 dedikoval „Věrnému příteli Josefu Smolíkovi“.

V červenci 1969 tedy oba přátelé pracovali na revizi knihy: „[...] proseděl jsem celý den na chatě u teplíčka a měl jsem s sebou i *Dvojklas*. Pracuji pomalu, jsem asi na 130. stránce. Vidím, že ses textem zabýval velmi podrobně,

<sup>101</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Krajské správě ministerstva vnitra - Brno (5. června 1967), č. inv.: 565–566, č. přír.: 66/78.

<sup>102</sup> Kratochvil, A.: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*. Česká expedice - DOLMEN, Praha 1990, s. 195.

<sup>103</sup> Bílková, E.: *Václav Prokůpek (1902–1974). Soupis osobního fondu*. Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha 1998, s. 23.

<sup>104</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13 korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkovi (2. prosince 1968), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94. Oficiální název edice zněl „Venkovský román“, Historie Růže [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://nakladatelstviriuze.cz/historie.htm>>.

<sup>105</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Janu Marešovi (29. března 1969), č. inv.: 480–483, č. přír.: 66/78.

<sup>106</sup> Tamtéž, Františku Křelinovi (5. dubna 1969), č. inv.: 3968–4012, č. přír.: 95/94.

<sup>107</sup> Tamtéž, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkovi (5. září 1969), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94. V rámci edice „Venkovský román“ byla vydána pouze díla od Antonína Sovy (*Tóma Bojar*) a Josefa Knapa (*Muži a hory*), Historie Růže [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://nakladatelstviriuze.cz/historie.htm>>.

<sup>108</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkovi (26. dubna 1969), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

ale i já nacházím ještě nejasnosti a hluchá místa, např. koupání mládeže na Čeperce. Pokusil jsem se to udělat nově, ale nejsem spokojen, vrátím se k tomu. Tvé opravy a návrhy přijímám skoro plně, jako ostatně vždycky a jsem Ti, milý Josko, velmi vděčen za Tvou svědomitou, taktní a citlivou práci. Dám to opsat (stále nevím komu) a pak Ti text pošlu ještě k nahlédnutí.<sup>109</sup>

Prokúpek nechtěl měnit děj románu ani počet postav, revidovaný text měl být zbaven „[...] oné neurčitosti, zamlženosti, vždyť čtenář vlastně neví, jak která postava vypadá - všechno je pomyslné, zkrátka špatné.“<sup>110</sup>

Úpravou románu se zabýval skutečně intenzivně, kdykoli mu to jeho podlomené zdraví dovolovalo, pokládal za svou povinnost vypořádat se se starými texty.<sup>111</sup> Přesto, že práce byla evidentně náročná a často se v textu vracel zpět,<sup>112</sup> nacházel v ní velké potěšení,<sup>113</sup> ale sil ubývalo. Že se záměry na přepracování textu postupně prohlubovaly a kolikrát do nich zabředal i samotný autor, dosvědčuje následující citace z dopisu Marii Bíbusové, která Václavu Prokúpkovi upravené verze po částech přepisovala na stroji. Prokúpek jí dával i volnou ruku k zásahům do textu. „Třikrát jsem začal celý text psát znova, chtěl jsem jej předělat z gruntu. Nikdy jsem nebyl docela spokojen, ačkoli ani jedenkrát jsem to nedotáhl do konce. [...] Já jsem to četl a škrtil i doplňoval už dvakrát, nyní potřetí; vzdal jsem se přepracování, nemyslím, že by výsledek byl úměrný námaze a mám v úmyslu psát něco nového.“<sup>114</sup>

Tento úmysl v Prokúpkovi podporovala i Zuzana Bělinová, redaktorka nakladatelství Mladá fronta a později Československý spisovatel.<sup>115</sup> Spolupracovala s ním od poloviny roku 1969 na přepracování románu o klisně Babě<sup>116</sup> a brzy si svým vřelým a citlivým přístupem získala Prokúpkovu plnou důvěru a stali se dokonce přáteli. Autor se redaktorce svěřil se svými plány na nové dílo, a ta ho ihned začala přemlouvat,

---

<sup>109</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkově (17. července 1969), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

<sup>110</sup> Tamtéž, Josefu Smolíkově (12. září 1969), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

<sup>111</sup> Tamtéž.

<sup>112</sup> Tamtéž, Josefu Smolíkově (14. ledna 1970), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

<sup>113</sup> Tamtéž, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Křelinovi (6. listopadu 1969), č. inv.: 3968–4012, č. přír.: 95/94.

<sup>114</sup> Tamtéž, kart. č. 11, korespondence odeslaná (A–H), Marii Bíbusové (7. ledna 1970), č. inv.: 3754–3772, č. přír.: 95/94.

<sup>115</sup> Databáze českého uměleckého překladu po roce 1945, osobnosti: Bělinová Zuzana [cit. 5. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <[http://www.obecprekladatelu.cz/\\_ftp/DUP/DUP02.htm](http://www.obecprekladatelu.cz/_ftp/DUP/DUP02.htm)>.

<sup>116</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 11, korespondence odeslaná (A–H), Zuzaně Bělinové (30. června 1969), č. inv.: 424–432, č. přír.: 66/78.

aby přerušil práci na *Žitném dvojklas* a raději začal psát nové prózy,<sup>117</sup> o kterých již delší dobu přemýšlel.

Ačkoli chtěl Prokůpek Bělinovou poslechnout, navzdory zdravotním potížím pokračoval v přepracovávání. „I při té zdravotní bídě, ve chvílích, kdy se o mne oře múza, se patlám s Dvojklassem. Už třetí rok, chtěl jsem text předělávat z gruntu, začal jsem, ale asi ve třetině jsem té lopoty nechal a spravuji starý text hlavně škrty a vpisky. A paní Bíbusová mi to přepisuje.“<sup>118</sup>

Prokůpek musel přepracovat konec románu, poněvadž při psaní ve čtyřicátých letech počítal s pokračováním v dalších dílech, ovšem od trilogie nakonec zcela upustil. Chabé zdraví mu neumožňovalo věnovat se literární práci v takové intenzitě, jaká by byla potřeba. Vzhledem ke svému stavu si dobře uvědomoval blízkost smrti. Navíc na počátku sedmdesátých let došlo k dalšímu vylučování autorů a knih z veřejných knihoven, takže mu bylo jasné, že možnosti na vydávání se značně uzavírají.<sup>119</sup>

Rozhodně se však nechtěl vzdát pokusu o kontaktování nakladatelství. V srpnu 1970 nabídl ještě ne zcela upravený román k reedici nakladatelství Práce. Nicméně slíbil, že jej ještě uvede do souladu se stávající jazykovou normou a podstatně přepracuje kapitolu „Slepý syn oře“, se kterou nebyl spokojený.<sup>120</sup> Odpověď zřejmě nepřicházela, a tak téměř po roce kontaktoval Prokůpek nakladatelství znovu s dodatkem, že během doby, která uplynula od první nabídky k vydání, román zcela nově přepsal. Jeho domněnku o vhodnosti *Žitného dvojklas* pro „ideové zaměření nakladatelství“<sup>121</sup> šéfredaktor Alexej Pludek evidentně nesdílel.

Prokůpek se také pokoušel o přeměnu období děje románu. Prvotní tištěná verze se měla odehrávat někdy po první světové válce. Revidovaný příběh se autor snažil ukotvit v době předválečné, záhy však poznal, že bude nutné všechny údaje o čase a dobových cenách dobytka a zemědělských produktů sjednotit do doby kolem roku 1930, dokonce kontaktoval několik lidí,<sup>122</sup> kteří by mu potřebné údaje byli schopni

---

<sup>117</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Jiřímu Škvorovi (8. ledna 1970), č. inv.: 4176–4177, č. přír.: 95/94.

<sup>118</sup> Tamtéž, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Josefu Knapovi (29. ledna 1970), č. inv.: 3886–3904, č. přír.: 95/94.

<sup>119</sup> Tamtéž, kart. č. 11, korespondence odeslaná (A–H), Marii Bíbusové (1. února 1970), č. inv.: 3754–3772, č. přír.: 95/94.

<sup>120</sup> Tamtéž, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Alexeji Pludkovi (šéfredaktor nakl. Práce; 13. srpna 1970), č. inv.: 512–513, č. přír.: 66/78.

<sup>121</sup> Tamtéž, Alexeji Pludkovi (šéfredaktor nakl. Práce; 22. června 1971), č. inv.: 512–513, č. přír.: 66/78.

<sup>122</sup> Dr. V. Jaroše a J. Kubláka.

poskytnout, tak velmi dbal na přesnost každé informace. Dle svých slov se zkrátka snažil o konkretizaci románu.<sup>123</sup> Byla to těžká práce, Prokůpek věděl, že mu nezbyvá moc času, ale stále věřil, že přepracování dokončí. „Kdyby však ne, hlavní bude, že se Říha po poradě s Frantíkem a Janem, až ten se vrátí z vojny poradí a dojdou k závěru, že chalupu musí prodat - neboť Jan si nemůže vzít nevěstu bez věna a na druhé staně Anna s Marií věno dostat musí - chce-li být Říha k dětem spravedlivý. To Ti píšu jen pro případ, že bych už nedoběh' do cíle.“<sup>124</sup>

Ke konci června 1971 spatřila světlo světa nově zpracovaná verze *Žitného dvojklasu*.<sup>125</sup> Prokůpek ale o textu neustále přemýšlel a s výsledkem nebyl úplně spokojený, v hlavě se mu rodily stále další připomínky a nápady.<sup>126</sup> V červenci konečné přepracování poslal příteli Josefu Smolíkovi k závěrečnému čtení a pozval ho na konzultaci. Chtěl se s ním mimo jiné poradit, kterému nakladatelství text odevzdají. Václava Prokůpka stále do určité míry ovládal skepticismus, ale snažil se věřit v úspěšné vydání: „Ovšem v tomto světě velmi přituhuje a já spoléhám především na samu látku, jíž se v románu obíráme, je to přesně totéž, o čem blábolí každý den třikrát v rozhlase i v Rudém právu.“<sup>127</sup>

O téměř tři měsíce později nabídl Prokůpek *Žitný dvojklas* řediteli nakladatelství Československý spisovatel Ivanu Skálovi. Ve snaze podpořit své dílo Prokůpek v dopise Skálovi poznamenal, že *Žitný dvojklas* považuje „za vysoce angažovaný“, byl toho názoru, že by se lidé měli seznámit s poměry na venkově v minulosti, aby byli schopní porovnat je s poměry soudobými. Žádal Skálu, aby si „[...] přečetl aspoň poslední stránku, kde vysvětlují čtenáři jeho [románu, pozn. L. N.] zrod.“ V dopise zdůraznil, aby nebyl nijak zvýhodňován, protože v nakladatelství působili jeho známí (Zuzana Bělinová a Jan Pilař), a požadoval, aby byl strojopis podroben standardnímu lektorskému řízení.<sup>128</sup>

---

<sup>123</sup> Upozorňujeme, že v celé práci je pojem konkretizace užíván v pojetí Václava Prokůpka jako postup, při kterém vkládá autor do textu další prvky (lexikální, syntaktické), jež obohacují popis postav, časoprostoru apod. Není myšlena konkretizace ve výkladu Felixe Vodičky, který ji chápal jako proměnlivou hodnotu a podobu díla v mysli vnímajícího subjektu. Vodička, F.: *Struktura vývoje. Studie literárněhistorické*. Dauphin, Praha 1998, s. 59–61.

<sup>124</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkovi (25. března 1971), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

<sup>125</sup> Tamtéž, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Královi (24. června 1971), č. inv.: 3939–3961, č. přír.: 95/94.

<sup>126</sup> Závěrečné Sdělení čtenáři je shodně v obou strojopisech z roku 1971 připsáno k datu 28. září.

<sup>127</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkovi (23. července 1971), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

<sup>128</sup> Tamtéž, Ivanu Skálovi (15. října 1971), č. inv.: 526, č. přír.: 66/78.

O svých pochybách ohledně realizace vydání psal například i v dopise Leopoldu Peřichovi: „Poslední roky jsem se trápil se Žitným dvojklasem. Ta látka, která je vlastně rodopisem, mi nedala pokoj a dřel jsem se s ní jak mezek i vůl dohromady. Začínal jsem alespoň pětkrát, verzi mám kupu, nu, dopadlo to tak, že jsem konečně strojopis odeslal do nakladatelství a teď budu čekat na ortel. Nevzdávám se předem a docela, protože v románu líčím sociální poměry rolnictva ve dvacátých a třicátých letech, kdyby byli chytrí, chňapnou po něm s chutí, ale... vždyť víš.“<sup>129</sup>

A onen ortel přišel za pár měsíců. Potvrdil, že Prokúpkovy obavy byly přece jen na místě, protože nakladatelství román odmítlo. Hlavní výtka údajně zněla, že se dílo nedostatečně „obrací k dnešku“, mimo to se recenzenti pozastavovali nad takzvanou heroizací selské práce, která, jak připomněli, byla typická pro ruralistickou ideologii, ta však již ztratila na aktuálnosti.<sup>130</sup>

Tím se Prokúpek odradit rozhodně nenechal. V srpnu 1972 nabídl *Žitný dvojklas* k otiskování v *Zemědělských novinách*<sup>131</sup> a opět se ho snažil propagovat: „Nový text Žitného dvojklasu četli moji nejbližší přátelé v Ústavu pro jazyk český a oni soudí, že jde o román hodně angažovaný a pro dnešní generaci velmi užitečný, neboť zobrazuje život rolnictva mezi dvěma válkami, jeho nesmírné strádání a heroismus práce, aby jejich usedlosti nepřišly na buben, k čemuž v přemnohých případech došlo. Já dodávám, že i v tomto románu existuje celá galerie koní, mé veliké lásky, - a koně, zdá se, přežili svou smrt a jsou opět zdrojem potěšení, jsou alespoň přáteli, když ne živiteli tolika rodin.“<sup>132</sup>

Hned v září 1972 se Václav Prokúpek obrátil na Vladimíra Nováka, který v té době působil v nakladatelství Mladá fronta. S tímto nakladatelstvím i s Novákem Prokúpek úspěšně spolupracoval při reedici díla *Baba*. Tentokrát přišel Prokúpek s žádostí, zda by mohl Novákovi zaslat román k přečtení.<sup>133</sup> Odpověď byla nepochybně kladná, a tak Prokúpkovi zasvítla malá jiskřička naděje.<sup>134</sup> Novák v krátkém čase strojopis přečetl a skromného Prokúpka překvapil přirovnáním k Holečkovi a Baarovi. Vladimír

---

<sup>129</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Leopoldu Peřichovi (16. října 1971), č. inv.: 4068–4077, č. přír.: 95/94.

<sup>130</sup> Tamtéž, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkovi (6. prosince 1971), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

<sup>131</sup> Již koncem šedesátých let vycházel na pokračování v *Zemědělských novinách* Prokúpkův román *Baba*. Tamtéž, *Zemědělským novinám* - Praha (18. prosince 1967), č. inv.: 620, č. přír.: 66/78.

<sup>132</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 11, korespondence odeslaná (A–H), Věře Benšové (*Zemědělské noviny*, 5. srpna 1972), č. inv.: 3753, č. přír.: 95/94.

<sup>133</sup> Tamtéž, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Vladimíru Novákovi (11. září 1972), č. inv.: 4062–4065, č. přír. 95/94.

<sup>134</sup> Tamtéž, Vladimíru Novákovi (24. září 1972), č. inv.: 4062–4065, č. přír. 95/94.

Novák ale zřejmě tušil, že by Prokůpkův text nemusel být přijatelný z ideového hlediska, proto mu doporučil, aby se pokusil vydat ho v některém z méně „hlídaných“ nakladatelství. Ovšem nabídnout text brněnskému nakladatelství Blok bylo pro spisovatele nepřijatelné z důvodu osobních a ideových neshod s jeho ředitelem Janem Stavínou, další varianta, nakladatelství Vyšehrad, taktéž nebyla možná, protože Prokůpek mínil, že většina zaměstnanců je loajální se stávajícím režimem. Spíše uvažoval, že s vydáním bude muset ještě počkat, respektive, že se ho vzhledem ke svému zdravotnímu stavu ani nedožije.<sup>135</sup>

K Novákovi však choval respekt a důvěru, takže ho ještě požádal o korektury *Žitného dvojklas*, což svědčí o tom, že stále nebyl zcela spokojen s konečnou podobou díla, byl si vědom svých slabín, které mohly zapříčinit případné nedostatky textu. Svazovala ho také nemoc a izolace od vnějšího světa, neměl už tolik sil, aby práci korigoval sám.<sup>136</sup>

Déle Prokůpek uvažoval jen o poslední možnosti navržené Novákem, totiž poslat *Žitný dvojklas* dr. Houbovi pro vydání v Melantrichu. Nakonec ale dospěl k závěru, že by román v soudobé situaci a s ohledem na praxi v nakladatelstvích (o které prý byl dostatečně informován) neměl šanci projít žádným lektorským řízením, mimo to také věřil, že roli by sehrála i jeho vlastní „politická příslušnost nebo nepřislušnost“. Dopis s Novákem pak ukončil následující prosbou: „Ještě na závěr této korespondence, pro mne tak příjemné, Vás jdu poprosit, abyste byl tak hodný a vyčasí-li se natolik, že by Dvojklas nebo jiný Prokůpek mohl vyjít knižně, na něho pamatoval. Pozůstalost bude spravovat manželka.“<sup>137</sup> Za necelé dva roky nato 22. května 1974 Václav Prokůpek zemřel v pražském<sup>138</sup> Ústavu klinické fyziologie.<sup>139</sup>

Dodnes existuje lektorský posudek, který se pro vydání *Žitného dvojklas* vyslovil souhlasně. Tento posudek vypracoval již na konci roku 1970 literární kritik a historik Jan Lopatka. Zdůraznil v něm, že v případě tohoto románu nejde o „výrazné, talentované umění“, spíše „o užitkové čtení pro tzv. prostší konzumenty, čtení složené z běžných motivů a konfigurací [...]“, typických pro povrchní venkovský román, ale právě proto si „najde velké množství čtenářů a to je závažný předpoklad

---

<sup>135</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Vladimíru Novákovi (9. října 1972), č. inv.: 4062–4065, č. přír. 95/94.

<sup>136</sup> Tamtéž.

<sup>137</sup> Tamtéž, Vladimíru Novákovi (15. listopadu 1972), č. inv.: 4062–4065, č. přír. 95/94.

<sup>138</sup> Kratochvíl chybně uvádí, že Václav Prokůpek zemřel v Brně. Srov.: Kratochvíl, A.: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*. Česká expedice - DOLMEN, Praha 1990, s. 193.

<sup>139</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Izabele Prokůpkové - manželce (telegram 23. května 1974), č. inv.: 4083–4088, č. inv.: 95/94.



velmi seriózní úvahy vydavatelské [...]. Tento druh četby má své přívržence ve statisticky významných vrstvách obyvatelstva [...].“<sup>140</sup> V dalším posudku, který zakrátko Lopatka pořizoval k dalšímu Prokúpkovu dílu *Zakryto slzami*, se vyjádřil, že v případě rozhodování, který z románů vydat, přimlouval by se právě za *Žitný dvojklas*. „Jednak proto, že v poslední době nevyšel, hlavně však proto, že poctivěji a přímočařeji naplňuje představu lidového čtení.“<sup>141</sup>

Avšak *Žitný dvojklas* se už dalšího vydání nedočkal.

---

<sup>140</sup> Lopatka, J.: *Posudky*. Torst, Praha 2005, s. 125.

<sup>141</sup> Tamtéž, s. 126.

## 4.

### TEXTOLOGICKÁ ANALÝZA

#### 4.1. Výchozí množina textových pramenů

Na začátku textologické analýzy bychom rádi představili prameny, které posloužily k rekonstrukci vývoje Prokúpkova příběhu o pádu selského rodu a promyslíme potenciálně existující texty děl. Výchozí prameny použité k analýze nám také umožní sestavit odpovídající stemma.

Pro rekonstrukci textového procesu byla využita celkem tři díla a několik textů díla,<sup>142</sup> které vyjmenováváme níže společně se zkratkami, jež budeme pro jejich označování užívat.

Díla (společensky fungující texty):

*Přes věky* (PV)

*Ve stínu hor* (VSH)

*Žitný dvojklas* (ŽD)

Texty díla:

Ve stínu hor, rukopis (VSH r.)

Žitný dvojklas, fragment rukopisu (ŽD r.)

Žitný dvojklas, II. verze části (ŽD II.)

Žitný dvojklas, III. verze části (ŽD III.)

Žitný dvojklas, IV. verze části (ŽD IV.)

Žitný dvojklas, strojopis s rkp. úpravami z roku 1971 (ŽD 71a)

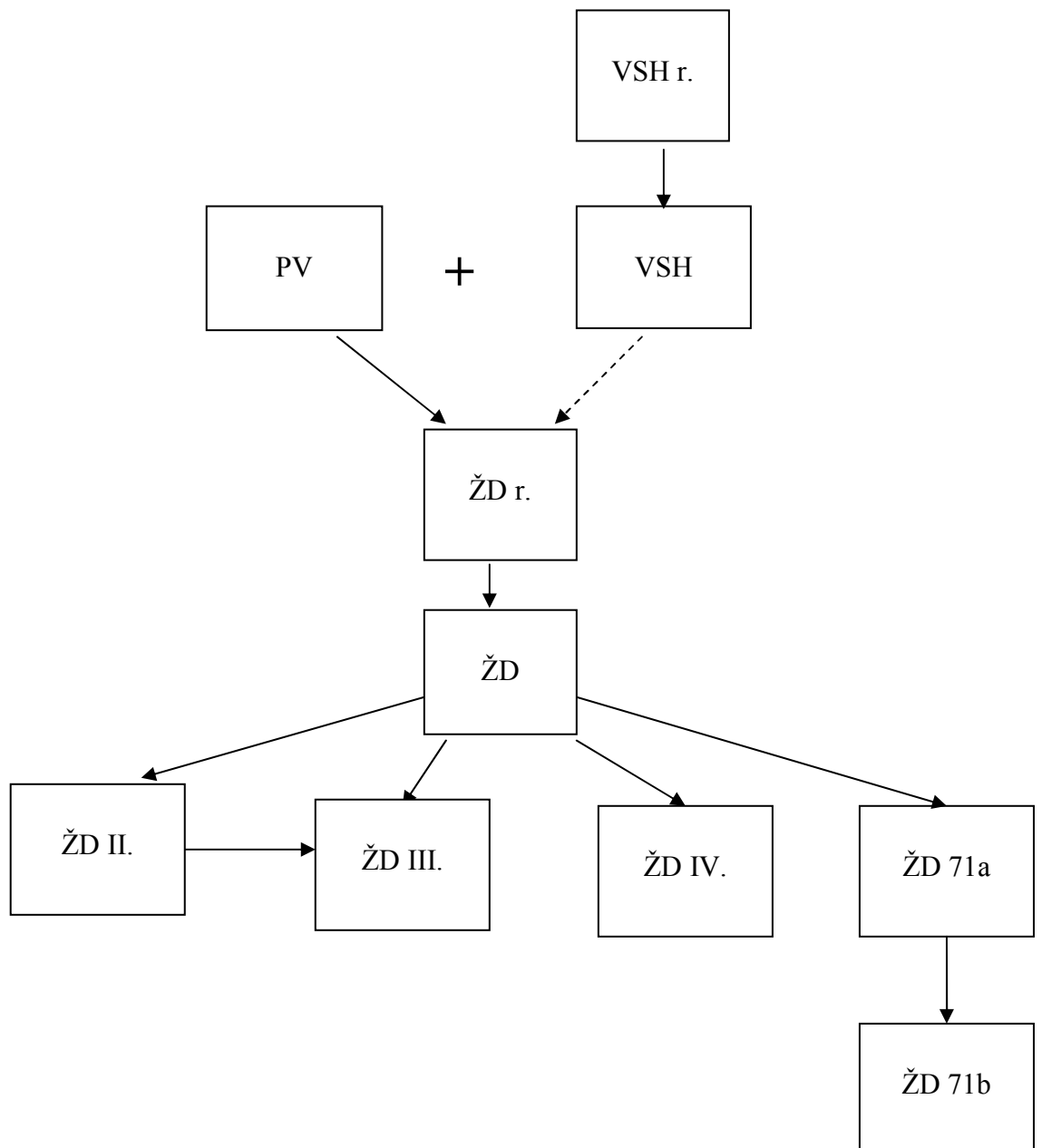
Žitný dvojklas, strojopis z roku 1971 (ŽD 71b)

Z analýzy textových pramenů a jejich vzájemných vazeb jsme sestavili pravděpodobné stemma. Podrobnější rozbor geneze textů a jejich vzájemné vztahy budou předmětem celé navazující části diplomové práce.

---

<sup>142</sup> „Text díla“ vzniká v procesu literární komunikace ve fázi autor-text díla, samotné „dílo“ se formuje ve druhé fázi, kdy dochází k recepci příjemcem, neboli ve fázi text díla-společnost, předpokladem této druhé fáze je přirozeně vydání textu díla. Vašák, P. et al.: *Textologie. Teorie a ediční praxe*. Karolinum, Praha 1993, s. 20.

# STEMMA



Pro rekonstrukci textového procesu využíváme všechny dostupné textové prameny, které bezprostředně souvisejí s románem *Žitný dvojklas*. Ovšem nabízí se úvaha, zda v minulosti ještě neexistovaly jiné prameny či verze, což nelze s určitostí říci. Předpokládáme však, že musel existovat například rukopis románu *Přes věky*. Stejně tak první polovina rukopisu *Žitného dvojklasu* - dodnes se totiž zachoval pouze fragment (ŽD r.), ten lze ve vydání z roku 1943 srovnávat s pasáží textu až od strany 233 (z celkových 355).

Otázkou zůstává i skutečnost, kolik autor napsal verzí přepracování *Žitného dvojklasu* na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Z výše uvedeného vyplývá, že není naprosto zjevné, do jaké míry je množina našich textových pramenů úplná. V Prokůpkově korespondenci můžeme dohledat následující výroky: „Třikrát jsem začal celý text psát znova, chtěl jsem jej předělat zgruntu. Nikdy jsem nebyl docela spokojen, ačkoli ani jedenkrát jsem to nedotáhl do konce.“<sup>143</sup> Toto tvrzení je možno interpretovat tak, že k roku 1970 měl Prokůpek tři neúplné textové verze díla, které by mohly odpovídat pramenům ŽD II., ŽD III. a ŽD IV. V dopise, který odeslal hned následující den píše: „Já pracuji stále na Žitném dvojklase, ale jde mi to takto: dva krůčky dopředu a tři zpátky. Pracuji už asi na třetí či čtvrté versi.“<sup>144</sup> Tato nepřesná autorova formulace nám nijak neusnadňuje úvahu nad počtem potenciálně existujících textů díla.

Korespondence naznačuje, že Prokůpek text přepisoval i přímo v knižním vydání. „Možná, že to posléze udělám tak, že vyberu jednu z těch tří variant, byť pouze první a druhou kapitolu a zbytek byste přepisovala z knížky, která je plná vpisků a škrťů.“<sup>145</sup> Nejsme schopni vyhodnotit, jestli tento přepis úprav vypisovaných z knihy existuje; a pokud ano, o který ze strojopisů se jedná. A konečně úvahu neulehčuje ani následující výpověď: „Ta látka, která je vlastně rodopisem, mi nedala pokoj a dřel jsem se s ní jak mezek i vůl dohromady. Začínal jsem alespoň pětkrát, verzi mám kupu [...]“<sup>146</sup> Kolik verzí skutečně existovalo, se již můžeme jen dohadovat.

Komplexní pohled na vývoj ideově-tematické oblasti je částečně narušen skutečností, že verze ŽD II., ŽD III. a ŽD IV. jsou pouze torzovité. Nedokončené je opouštěl

---

<sup>143</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 11, korespondence odeslaná (A□H), Marii Bíbusové (7. ledna 1970), č. inv.: 3754–3772, č. přír.: 95/94.

<sup>144</sup> Tamtéž, Marii Bíbusové (8. ledna 1970).

<sup>145</sup> Tamtéž, Marii Bíbusové (25. září 1970).

<sup>146</sup> Tamtéž, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Leopoldu Peřichovi (16. října 1971), č. inv.: 4068–4077, č. přír.: 95/94.

samotný autor, který se často vracel na začátek nového textového procesu a tápal, které motivy do příběhu zahrnout a jakým způsobem je ztvárnit.

Časově poslední text díla ŽD 71b ale pravděpodobně nelze považovat za geneticky definitivní text. Prokůpek byl totiž roku 1972 vyzván, aby text předložil k lektorskému řízení a při té příležitosti jej pravděpodobně ještě upravoval, jak naznačuje v korespondenci s Františkem Křelinou: „Přesto jsem se vložil do nového čtení už desetkrát korigovaného strojopisu a že se cítím zdravotně dobře a duše jako by vstala z předlouhých mdlob, našel jsem mnohá vylepšení.“<sup>147</sup> Pokud roku 1972 další korektury textu proběhly, nedochovaly se nám k analýze.

Textový proces tedy rekonstruujeme za využití deseti dostupných pramenů, které spravuje Literární archiv Památníku národního písemnictví.

## **4.2. Rozsah, stav, kompozice a datace pramenů**

Román PV vyšel roku 1927 v rozsahu 252 stan. Z hlediska kompozice je rozčleněn na dvanáct očíslovaných kapitol.

Roku 1931 následoval román VSH o 243 stranách a devíti kapitolách.

Posledním vydaným pramenem byl ŽD z roku 1943, který obsahuje 355 stran rozdělených do devatenácti kapitol, každá z nich nese vlastní název - recipientovi je tak prezentován hlavní motiv každé z nich.

Prameny rukopisné a strojopisné povahy nejsou ve všech případech zcela úplné. Pramen VSH r. se skládá ze 129 číslovaných listů, přičemž ale chybí strany 29, 30, 104–109, 118–122. Rozčleněn je do devíti číslovaných kapitol, přesnou dataci není možné prokázat.

ŽD r. není dochován kompletní, pouze jeho zhruba poslední třetina, napsaná ve dvou papírových blocích formátu A5. Na poslední straně je text datován k roku 1942. Z hlediska kompozičního je ŽD r. rozdělen do kapitol očíslovaných římskými číslicemi. Ovšem vyvstává problém, kolik vlastně kapitol ŽD r. skutečně obsahuje. Jednak proto, že máme k dispozici pouze fragment, a také proto, že se Prokůpek při číslování v ŽD r. zmýlil - kapitoly označil jako XI., poté hned XIV. Mezi zmíněnými kapitolami nebyl vypuštěn žádný text, pro toto tvrzení vycházíme z fyzického zjištění a ze skutečnosti, že v případě srovnání s příslušnými kapitolami v ŽD, je zachována obsahová návaznost.

---

<sup>147</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Křelinovi (25. září 1972), č. inv.: 3968–4012, č. přír.: 95/94.

ŽD II. pochází z roku 1969, obsahuje 80 číslovaných listů, v tomto případě není k dispozici strana 32–36. Kompozičně se skládá z pěti kapitol.

Další pramen, ŽD III., uložený do autorova archivu k roku 1970, tvoří pouze 37 listů v rámci dvou kapitol.

U ŽD IV. je to již 114 listů v necelých šesti kapitolách, datace nelze určit. Oba prameny jsou bez zjevně chybějících částí.

Poslední dva prameny pocházejí z roku 1971, jsou to: ŽD 71a - v rozsahu 410 číslovaných listů a ŽD 71b tvořený 411 číslovanými listy, kompozice je rozdělena u obou pramenů do dvaceti sedmi kapitol.

### **4.3. Metodologie**

Přestože Daniela Hodrová nesouhlasí s členěním literárního díla na složku jazykovou a tematickou a chápe tento postup jako násilné oddělování toho, co je v díle propojeno,<sup>148</sup> my se pro přehlednost k tomuto kroku musíme uchýlit. Analýzu textologických změn v textových pramenech tedy rozdělíme do dvou okruhů. První okruh bude sledovat a popisovat proměny na úrovni jazykové (zjm. lexikální, syntaktické). Samozřejmě není naším cílem všechny změny v tak rozsáhlé pramenné základně zachytit statisticky, spíše nám jde o to ukázat charakter proměn na základě porovnávání uvedených ukázek, které jsou vybírány tak, aby zachycovaly stejné nebo podobné motivy. Chceme totiž rekonstruovat, jakými cestami se autor ubíral při hledání a výběru nových alternativ ztvárnění motivů. Vzájemné porovnávání chceme provádět s texty, mezi nimiž existuje bezprostřední vztah, jak je naznačeno v stemmatu.

Druhým okruhem, jemuž budeme věnovat pozornost, se stane oblast ideově-tematická, která pro textologický vývoj představuje „zajímavou“ oblast k analýze. Označení „zajímavou“ užíváme proto, že u Prokùpkova příběhu můžeme sledovat četné sémantické posuny v některých naratologických kategoriích, zejména u „výskytu“, psychologie a funkce jednotlivých postav, nejzřetelněji pak u protagonisty Jana Říhy. Zaměříme se také na sledování proměny klíčových motivů a na skutečnost, jaký dopad měly odchylky na konečný cíl textu. Vyhodnotíme, zda byl cíl textu motivickými změnami zasažen do té míry, že by se dalo uvažovat o oslabení motivických prvků, na jejichž podkladě jsme v první kapitole došli k tvrzení, že lze *Žitný dvojklas* považovat za román zařaditelný do okruhu tvorby ruralistů.

---

<sup>148</sup> Hodrová, D. et al.: ...na okraji chaosu... *Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha 2001, s. 97.

#### 4.4. Změny na úrovni jazykové

Nejen námi prezentované změny, ale veškerá práce na jazykové stránce textu, vyjadřují autorovu snahu vyhledávat nové možnosti realizace autorského záměru, dokazují, jak se Prokůpek, ale vlastně i další lidé, kteří se na korekturách podíleli (zejména Josef Smolík) intenzivně textům věnovali a usilovali o co nejpřesnější a nejjadekvátnější jazykové vystižení jednotlivých motivů.

##### 4.4.1. VSH r. - VSH

Ve vztahu rukopisu románu a vydání došlo ke změnám na úrovni pravopisné, morfologické, lexikální a syntaktické. Některé z nich mají dosah sémantický. Zajímavé je, že v procesu realizace VSH r. ve VSH musela proběhnout ještě nějaká další úprava textu, která není v rukopise zaznačena (např. rukopisnými úpravami). Obecně lze říci, že mnoho prvků textu, které lze najít ve vydání VSH z roku 1931 ve VSH r. chybí a naopak některé výrazy, které byly v VSH r. zavrženy, se nakonec ve vydání VSH objevily.

Je tedy evidentní, že rukopis ještě prošel před konečným vydáním určitou úpravou, nemůžeme však soudit, kdo ji provedl, zda autor, editor či jiná osoba.

##### Uk. A

###### VSH r.:

Takhle to tedy Francek dopracoval a vdova, (...) ta si již nepomůže! Vždyť i světnice a domovní stavení má takové, štěstí ještě, že zrovna o (...) pohřbu, kdy tam bylo pár lidí, nespadlo to na mrtvého.<sup>149</sup>

###### VSH:

Takhle to tedy Francek dopracoval a vdova, **Říhova dcera**, ta si již nepomůže! Vždyť i světnice a domovní stavení má takové, štěstí ještě, že zrovna o **Franckově** pohřbu, kdy tam bylo pár lidí, nespadlo to na mrtvého.<sup>150</sup>

První ukázka dokládá změny ve vydání textu, které nebyly zachyceny v rukopisu, jde o odchylky syntaktické, konkrétně přidání přístavku (Říhova dcera) a přívlastku (Franckově), které slouží ke konkretizaci sdělení.

<sup>149</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, próza, *Ve stínu hor*, č. inv.: 756, č. přír.: 66/78, s. 12.

<sup>150</sup> Prokůpek, V.: *Ve stínu hor. Selský román*. Jos. R. Vilímek, Praha 1931, s. 18.

## Uk. B

### VSH r.:

Vrátně stodoly stojí podivně skřížené, nedají se již otevřít, ale jen odváhnout, podlézt se strany při zdi. Straší přímo a již i doma se bojí pozdě večer sem vejít. Mlat je k nepoznání, spíše bahenní, napolo vyschlá řeka (vody) to tady leží, jejíž vody [nadepsáno vlhkost] podemlely [nadepsáno tužkou: a] oplotně i opěry patra a nyní všecko vyhrožuje sváhnutím. Sem již ani vrabec se neodváží, snad ani myš (strachy, aby se neutopila).<sup>151</sup>

### VSH:

Vrátně stodoly stojí podivně zkřížené, nedají se již otevřít, ale jen odváhnout, podlézt se strany při zdi. Straší přímo a již i doma se bojí pozdě večer sem dojít. Mlat je k nepoznání, spíše bahenní, napolo vyschlá řeka (...) to tady leží, jejíž vody podemlely oplotně i opěry patra a nyní všecko vyhrožuje spadnutím. Sem již ani vrabec se neodváží, snad ani myš (...).<sup>152</sup>

V ukázce B můžeme na příkladech doložit změny:

- pravopisné: změna s - z (skřížené - zkřížené)
- lexikální: změna prefixu (vejít - dojít); náhrada synonymem (sváhnutím - spadnutím; vody - vlhkost)
- syntaktické: vypuštění přívlastku (řeka vody); vypuštění části věty (strachy, aby se neutopila)

## Uk. C

### VSH r.:

„Žáby tam pochcípaly,“ úpěl [přepsáno tužkou: myslí si] Říha, přepaden náhlým přívalem bolesti [škrtnuto tužkou: a zpod toho přívalu to supělo: ]

„Špína tam stéká, země se probořila, vrah s tou hlinou měl kdysi co dělat.“

Říha se zastavil (ve velké mlčenlivosti) při vymýšlení dalších béd ve velké mlčenlivosti. A jak seděl na zahrabané studni, hlava se mu (podivně) stočila k obloze. Ta byla hluboce zádumčivá, dusivá, dřímající pod jakousi výhní; Říhovi se zdálo, že se všechny hvězdy potápí v zátopě čer(ve)nosti. Jen „Velký

<sup>151</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, próza, *Ve stínu hor*, č. inv.: 756, č. přír.: 66/78, s. 13.

<sup>152</sup> Prokůpek, V.: *Ve stínu hor. Selský román*. Jos. R. Vilímek, Praha 1931, s. 20.



vůz“ [uvozovky tužkou škrtnuty] plul nějak přízemně, nízko, padal, chtěje se rozjet v (...) [škrtnuto perem: hrozivé] dálky.<sup>153</sup>

VSH:

„Žáby tam pochípaly,“ **úpěl** Říha, přepaden náhlým přívalem bolesti **a zpod toho přívalu to supělo:**

„Špína tam stéká, země se probořila, vrah s tou hlinou měl kdysi co dělat.“

Říha se zastavil (...) při vymýšlení dalších běd ve velké mlčenlivosti. A jak seděl na zahrabané studni, hlava se mu (...) stočila k obloze. Ta byla hluboce zádumčivá, dusivá, dřímající pod jakousi výhní. Říhovi se zdálo, že se všechny hvězdy potápí v zátopě čer(ve)nosti. Jen „Velký vůz“ plul nějak přízemně, nízko, padal padal, chtěje se rozjet v (**modravé**) dálky.<sup>154</sup>

Ukázka C dokládá změny:

- lexikální: se sémantickým dosahem (myslí si - úpěl; černosti - červenosti)
- syntaktické: (ne)vynechání části věty (a zpod toho přívalu to supělo; ve velké mlčenlivosti), vynechání příslovečného určení způsobu (podivně); rozdělení souvětí ([...] dřímající pod jakousi výhní. Říhovi se zdálo, že [...]); přidání přívlastku (modravé dálky)

Uk. D

VSH r.:

To jen Říha **i** jeho žena, která nyní již poklekla v posteli, aby vzhlédla k té zdvižené bouři, a snacha i její děti měly uhrančivé vzhledy, které Valnohová jak jestřábí máma střežila do **spodních pohybů**. Stačilo poodhrnutí vlasů s tváří, protření ospalých očí, jedno nepochopitelné zívnutí, aby se Valnohová vzňala novými plameny, zachvacujícími všechno kolem, aby měla podobu sršního hnízda, rozezleného v ohrožené báni, která byla stržena se svého závěsu. **(Syčela, dusila se vzteky, klela a v očích se jí honilo a blýskalo jak mračna a blesky na zatažené obloze.**

**„Furie žebrácká, chalupu přijdou žrát, teď se to válí a krade, ty stará hrbatá, víc tě má ten zloděj skroutit, abys chodila po hlavě. Všichni vás sežerou,**

<sup>153</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, próza, *Ve stínu hor*, č. inv.: 756, č. přír.: 66/78, s. 64.

<sup>154</sup> Prokůpek, Václav: *Ve stínu hor. Selský román*. Jos. R. Vilímeck, Praha 1931, s. 121.

**shnijete někde za plotem, Bůh vás ztrestá. Fuj-fuj, špatně se dělá, páchne to smradem, špína vás sežere. Kde máš kozu, ty zloději, tus eště nesežral, ve střevech ti bude hýbat.“)**

Pojednou ustala ve své zlobě, jakoby omráčená a šlehavé zraky spustila proti Anně a **začalo to** novým proudem: **(„Ty, chrůno jedna, mělas málo na věnu, všechno chceš schlastnout. Chudák Francek, zaplat’ Pánbu, že je vysvobozený.“)**

„Tolik zkusil, chudinka malá, dej mu Pámbu nebe. Otrávila ho, tys ho se světa přivedla, mrcho jedovatá. To sou mý mozoly, tatínku, pocem, koukej na tu bandu **(židovskou)**, kozičku nám **schlastla**.“

Rozřícená až k zoufalosti, zastavila se, upocená klením, necitelná sama k sobě, naplila Říhové rovnou do obličejje. To teprve dojalo a rozezlilo Říhu **(do té míry, že kopl proti oknu mezi rozbitá skla, rovnou Valnohové do obličejje.)**<sup>155</sup>

*VSH:*

To jen Říha **a** jeho žena, která nyní již poklekla v posteli, aby vzhlédla k té zdvižené bouři, a snacha i její děti měly uhrančivé vzhledy, které Valnohová jak jestřábí máma střežila do **spodního pohybu**. Stačilo poodhrnutí vlasů s tváří, protření osspalých očí, jedno nepochopitelné zívnutí, aby se Valnohová vzňala novými plameny, zachvacujícími všechno kolem, aby měla podobu sršního hnízda, rozezleného v ohrožené báni, která byla stržena se svého závěsu. **(...)**

Pojednou ustala ve své zlobě, jakoby omráčená a šlehavé zraky spustila proti Anně a **začala** novým proudem: **(...)**

„Tolik zkusil, chudinka malá, dej mu Pámbu nebe. Otrávila ho, tys ho se světa přivedla, mrcho jedovatá. To sou mý mozoly, tatínku, pocem, koukej na tu bandu **(...)**, kozičku nám zabila.“

Rozřícená až k zoufalosti, zastavila se, upocená klením, necitelná sama k sobě, naplila Říhové rovnou do obličejje. To teprve dojalo a rozezlilo Říhu. **(...)**<sup>156</sup>

<sup>155</sup> *Fond Václav Prokůpek, LA PNP, próza, Ve stínu hor, č. inv.: 756, č. přír.: 66/78, s. 72–73.*

<sup>156</sup> Prokůpek, V.: *Ve stínu hor. Selský román.* Jos. R. Vilímek, Praha 1931, s. 136–137.

Poslední ukázka D dokládá následující změny:

- morfologické: změna gramatického čísla - plurálu v singulár (spodních pohybů - - spodního pohybu)
- lexikální: změna spojky (i - a)
- syntaktické: vynechání přívlastku (bandu židovskou), změna podmětu (začalo to - - začala)
- kompoziční: vynechání několika pasáží textu<sup>157</sup>

Na předložených ukázkách lze dobře doložit způsob práce autora (případně jiných osob) s textem. Vidíme, že změny se dotýkají všech jazykových plánů, ale ne každého se stejnou intenzitou. Na základě našeho zkoumání můžeme konstatovat, že nejčastěji docházelo ke změnám na úrovni lexikální a syntaktické.

Pokud bychom měli vyhodnotit vliv těchto změn na ideově-tematickou rovinu, tvrdíme, že nedošlo k žádné proměně, která by měla zásadní dopad na celkové vyznění textu, autor jak v rukopisu, tak v díle dochází ke stejnému textovému cíli.

#### **4.4.2. PV - ŽD r.**

Ve vztahu díla PV k textu ŽD r., který měl být zcela novým zpracováním námětu PV a VSH, není možné (až na několik málo výjimek) nacházet konkrétní jazykové změny jako v případě vztahu předchozích srovnávaných textů. Hlavním důvodem je skutečnost, že ŽD r. je zachován pouze jako fragment a případná odpovídající pasáž PV zpracovává odlišnou motiviku.

Abychom si mohli udělat představu, jakou cestou se Prokůpek vydal ve zpracování jednoho z motivů PV, který byl použit i v přepracované verzi, tedy v ŽD, dovolíme si takové srovnání provést.

#### **Uk. A**

*PV:*

**Dupot kravských kopyt** probouzí žebráka Linku (...). **Stádo napasených krav loudavě se valí silnicí, která se až otřásá. V cinkotu** řetězů, opletených kolem kravských (...) rohů, zní **navečer. Žebrák Linka si protírá hrbatou**

---

<sup>157</sup> Pravděpodobně k tomu vedla expresita části. A navíc skutečnost, že je Valnohová rozčilená se dovídáme již od vševědoucího vypravěče a přímá řeč, ve které si postava vylévá vztek, nadbytečně „opisuje“ recipientovi známou informaci a „pozastavuje“ dění příběhu.

rukou upocené oči, ale již vidí jen víry hustého prachu, který v mračnech se převaluje mezi alejemi zaprášených stromů. (...)<sup>158</sup>

ŽD:

Dusot spěchajícího stáda krav probouzí žebráka Linku (z odpoledního spánku). Zvířená mračna modrošedého kouře, ztěžklá první rosou, připomínají náhlá znamení bouře. To hlomoz řetězů, opletených kolem kravských (čel a) rohů, zní v soumraku.

(Je to soumrak?)

Prvnímu otevření překvapených očí, jež mokvají ještě spánkem a současně i stářím, nezdá se být soumrakem brunátná krajina, která ho obklopuje. Hlavou mu však kmitla vidina ohně, zdá se mu, že na obloze vidí čerstvé stopy ohnivě záře. Ale co před sebou vidí, není opravdu nic jiného než zvířený silniční prach, který usedá neslyšně a zvolna do košatých korun stromů a ovoci dává podivnou našedlou modř.)<sup>159</sup>

Ukázka A nabízí příklad konkrétně identifikovatelných změn v oblasti lexika - použití synonym (dupot - dusot; cinkot - hlomoz). Dokazuje také, jak autor hledal a realizoval nová stylistická řešení (např. víry hustého prachu - mračna modrošedého kouře; alejemi zaprášených stromů - silniční prach, který usedá neslyšně a zvolna do košatých korun stromů).

Uk. B

PV:

Sešlá, pradávna byla chalupa Francka Valnohy. A do té chalupy, zchátralé na rozpadnutí, si přivedl svou mladou ženu. Již při pohledu na dvůr chápala se Anny strašlivá úzkost. Bylo jí, jako by se dívala do vykopaného hrobu. A světlice byla ještě úzkostnější. Strop opadával, bylo již vidět prohnílý poval, který každé chvíle chtěl spadnouti na podlahu; malinká okna s rozbitými tabulkami se krčila ve zkroucených dřevěných stěnách, až

<sup>158</sup> Prokúpek, V.: *Přes věky. Román*. Müller a spol., Turnov 1927, s. 7.

<sup>159</sup> Prokúpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 9.

**se zdálo, že tyto zdi je chtějí vytlačit ze sebe. Byla zasklena papírem namísto sklem - a ve světnici hostila šerící se tma.**<sup>160</sup>

ŽD:

**Je to Franckovo přivítání ve Valnohově chalupě? A lze tak říci polorozpadlému stavení na okraji Všelib? Lze mluvit o chalupě tam, kde mají několik korců plahočin rozběhlých po opukových stráních a několik měřic kyselých luk dole u vody?**

**Nerada Anna vstupuje do světnice. To vlastně je skrýš, doupě s nízkými okénky a nizoučkým stropem. Stěny se bortí, omítka se stropu opadala, ční z něho dolů starý, trouchnivý rákos. Dobře, že Anna se hned nedoví, že sem zatéká. Chce se podívat oknem. Ale východní okénko je tmavé, zastíněné divokým, psím vínem, jehož listí, ač je zima, dosud neopadlo.**<sup>161</sup>

Na druhé ukázce dokládáme, že pro vyjádření obdobného motivu používal Prokúpek v ŽD jiná stylistická řešení, velmi dbal na skutečnost, aby byla autorská představa ztvárněna v jazykové rovině co nejpřesněji.

Shodně u obou ukázek A i B vidíme jasnou tendenci k rozšíření popisnosti textu, který tedy využívá větší množství vět, jež mají zaručit důkladnější jazykové vyjádření.

#### **4.4.3. VHS - ŽD r.**

Ačkoli jsme naznačili ve stemmatu vztah mezi těmito texty, jedná se o vazbu velice slabou, navíc pouze omezeně na úrovni ideově-tematické a nikoli v oblasti jazykové. Prokúpek ve svém vysvětlení čtenáři tvrdí, že ŽD vznikl spojením románů PV a VSH, ovšem nutno říci, že VSH a ŽD r. (v určitých prvcích i některé pozdější verze) se shodují jen v několika málo motivech (například Anniny špatné vztahy s Valnohovými, Janův poměr s Boženou Jandovou), které jsou navíc rozpracované odlišně, a ve jménech postav. Z tohoto důvodu nelze jazykové srovnání provádět.

---

<sup>160</sup> Prokúpek, V.: *Přes věky. Román*. Müller a spol., Turnov 1927, s. 68.

<sup>161</sup> Prokúpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 194.

#### 4.4.4. ŽD r. - ŽD

Podobně jako u VSH r. a VSH i podoba textu ŽD r. není naprosto totožná s vydáním ŽD, tudíž rukopis byl ještě před vydáním upravován.

#### Uk. A

##### ŽD r.:

Říhovi i **Robertovi** vypadly **hevery** z rukou. **Tak oněměle zůstali stát.**

„Abys šel pro vůz, když máme takovou pomocnici,“ obrátil se **(konečně)** Říha k **Robertovi (...)** a byl rád, že se **vymanil** z podmanění, do něhož **(příchodem Boženy)** upadl.

**Robert** však neslyší.

„Dojdi pro Ryšáka, aspoň fůru vezmeme domů,“ **obrátil** se **Říha opět** k synovi a **teprve nyní upozoroval, že také on lpí** na Boženě.

„Tak běž! Či neslyšíš?“ už vzrušeně posílá **(Roberta pro koně a vůz). (...)** „Škoda, **(...)** že nejsi starší,“ **pro sebe a tichounce si myslí Robertův otec a rozpačitě i váhavě sahá po heveru, aby pokračoval v dobývání řepy. Boženina krása mu však neodchází z mysli. Kradmo ji pozoruje, díví se její zručnosti a aniž by věděl, začíná sprádat zlatý sen o Robertovi a Boženě.**

**(...)**

„Blázne,“ vyčítá si, **když se přistihl při těchto myšlenkách.** „**(Já)** jsem hotový blázen; **kousek** rozumu nemám.“

**(Ano),** sedlák **i** dobrý táta **(...)** se tak nesmyslně zasní, zřel-li Boženu.<sup>162</sup>

##### ŽD:

Říhovi i **Ondřejovi** vypadly **dloubáky** z rukou. **Oba oněměli.**

„Abys šel pro vůz, když máme takovou pomocnici,“ obrátil se **(...)** Říha k **synkovi (více z bezradnosti než z naléhavosti.)** Byl rád, že se **dostává** z podmanění, do něhož **(...)** upadl.

**Ondřej** však neslyší.

„Dojdi pro Ryšáka. Aspoň fůru vezmeme domů,“ **obrací** se **po druhé otec** k synovi, **který dosud ulpívá zrakem** na Boženě.

<sup>162</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, fragment rkp., č. inv.: 775, č. přír.: 66/78, [nečíslováno].

„Tak běž! Či neslyšíš?“ **rozkřikl se vzrušeně (...). (Ale myslí si:)** „Škoda, **(synku)**, že nejsi starší.“ **V paměti mu však vyvstává smrt Josefova. A Říha Boženě nezalívá, úplně jí odpouští. Vzpomíná také na Jana. „Snad se vrátí dříve, než se Božena vdá,“ spřádá budoucnost svého syna Jana.**

**(„Že nejsem já mladší...“ blesklo jeho našedivělou hlavou.)**

„Blázne,“ vyčítá si **vzápětí**. „(...) Jsem hotový blázen **a kusa** rozumu nemám.“

(...) Sedlák, dobrý táta (**a manžel**), se tak nesmyslně zasní, zřel-li Boženu.<sup>163</sup>

Vidíme zde příklad proměny morfologické (změna ve slovesném čase: obrátil se - obrací se), lexikální (hever - dloubák; k Robertovi - k synkovi<sup>164</sup>; kousek rozumu - kusa rozumu), syntaktické (např. zjednodušení věty: Tak oněměle zůstali stát - Oba oněměli; rozdělení věty na dva samostatné větné celky: Dojdi pro Ryšáka, aspoň fůru vezmeme domů - Dojdi pro Ryšáka. Aspoň fůru vezmeme domů...). Přidáním drobných motivů dochází i k sémantickému posunu (např. v ŽD přidaná Říhova vzpomínka na Jana mu vnukne spřádat budoucnost syna Jana a nikoli Roberta, jak tomu bylo v ŽD r.).

Na úrovni ŽD r. - ŽD byly některé krátké úseky vynechány, nebo naopak ve srovnání s ŽD r. přibyly, ty nejvýznamnější zmíníme při analýze ideově-tematické.

#### **4.4.5. ŽD - ŽD II.**

ŽD II. je první verzí ze série, kterou autor vyprodukoval na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, tedy zhruba pětadvacet let od vydání ŽD. Na následujícím příkladu dokládáme, že se Prokůpek snažil vydávat novými cestami stylizace stejných motivů.

Uk.

ŽD:

**(...)** Vzpomíná...

„**Na ní jsem také** spával,“ **připamatovává si ta stará, vetchá hlava, a celé tělo prostupuje prazvláštní, důvěrná vlna tepla.**

**(„Tohle z tebe zbylo,“ říká tiše zbytku chlebové pece, z níž prosvítá rumělková červeň.)** „Konečně tedy zlý oheň tě vypálil (...),“ **sděluje jí v dojetí.**

<sup>163</sup> Prokůpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 238.

<sup>164</sup> Skutečnosti, že Prokůpek změnil jméno Říhova syna (Robert/Ondřej), budeme věnovat pozornost až při ideově-tematické analýze.

A vidí, že ani teď po ohni nedovedly ony hliněné, kdysi dávno plevami promíšené kvádry červenavého jílu zapřít, čemu dlouhá léta sloužily. Široké trhliny a škvíry prozrazovaly, že by stačil jen malý náraz, snad štouchnutí berlou a zed' se zřítí.<sup>165</sup>

ŽD II.:

(Žebrák Linka) vzpomíná...

„Na tobě jsem přece spával,“ šeptá ohořelé, začouzené zdi.

(...) „Konečně tedy tě (...) oheň vypálil (dokonale),“ promlouvá k sutině pece dosud nerozpadlé, zato však sálající teplem. Až po chvíli postřehl četné trhliny, praskliny a škvíry, prozrazující, že by postačil nepatrný náraz, žduchnutí berlou, a přepálená zed' chlebové pece se zhroutí.<sup>166</sup>

Srovnání nám ukazuje, že k vyjádření motivu údivu žebračka Linky nad ohořelou pecí použil Prokůpek v ŽD II. úspornější rozsah syntaktických prostředků. Nacházíme zde proměnu morfologickou v podobě změny užitého slovního druhu (jí - sutině), proměna zasáhla i oblast lexikální (např. sděluje - promlouvá, zřítí se - zhroutí se; se semantickým odstíněním: připamatovává si - šeptá).

#### 4.4.6. ŽD - ŽD III.

Ve třetí verzi, která však je rozsahem nejkratší ze všech přepracování, Václav Prokůpek, v porovnání s ŽD, totožné motivy opět lexikálně obměňuje a syntakticky rozšiřuje, jak dokládá ukázka.

Uk.

ŽD:

„Mámo, Javoru už nemáme, uhořela,“ oznamoval (suše a v úzkosti hospodář ženě. „Už ji nemusíš hledat,“ dodal důrazně, neboť věděl, jak se Řihová poptávala po celý den kdekoho po Javoře.)

„Uhořela,“ vydechla shrbená hospodyně. A byla-li schýlená dříve, nachýlila se ještě více, aby byla schopna přijmout tuto bolestnou zvěst.

<sup>165</sup> Prokůpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 14.

<sup>166</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; *Žitný dvojklas*, román, č. inv.: 778, č. přír.: 66/78, s. 1.



**„Jak to víš?“ dodala ještě nedůvěřivě, ač si dávno zvykla, že hospodářova slova jsou vždy holá pravda.**

**„Našel jsem ji uhořelou,“ potvrzoval Říha neblahou** novinu.<sup>167</sup>

ŽD III.:

„Mámo, Javoru **jsem našel,**“ **přerušil Říha dojemné shledání. (...)**

**„Uhořela,“ oznamoval suše a s očima zavřenýma. Myslíl, bláhový, že se zbaví příšerného obrazu zpod stropu.**

„Uhořela? **Uhořela? U-ho-ře-la?**“ **Hospodyni stoupalo srdce až do krku. Bylo jí na dávení. A byla-li trochu nahrbená, ta novina ji zkřivila v boku. V pase jí luplo. Zavrávala. Štěstí, že Linkova ruka setrvala na jejím rameni. Zachytila ji v pádu.**

**„Jistě?“ škytla otázku, to jediné slovíčko, na něž se zmohla.**

**„Pod stropem. Nechtěj ji vidět,“ stvrzoval Říha smutnou** novinu.<sup>168</sup>

#### **4.4.7. ŽD II. - ŽD III.**

V těchto dvou verzích, které nejsou rozsáhlé a autor je zanechal nedokončené, je vidět, jak se Prokůpek snažil začít příběh odlišně. Pokud se podíváme na předchozí srovnání PV - ŽD r., resp. ŽD, vidíme, že žebráka Linku probouzí stádo krav, ty ve verzi ŽD II. a ŽD III. autor zaměnil za pivovarské koně.<sup>169</sup> Používal také více konkretizačních lexikálních výrazů - například křestní jména postav či místní názvy.

Uk.

ŽD II.:

**Hlomoz a škobrtání těžkých kopyt spřežení pivovarských koní, skřípot nízkých, leč širokých a důkladně okovaných kol vozu, pod jehož plachtou duní prázdné sudy, ten dvojjí hřmot zesiluje** a probouzí žebráka (...) Linku z odpoledního spánku. Uložil se k němu v příkopu podél císařské silnice,

<sup>167</sup> Prokůpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 21.

<sup>168</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; *Žitný dvojklas*, román, 3. verze části, č. inv.: 780, č. přír.: 66/78, s. 17.

<sup>169</sup> Obě verze jsou si blízké i skutečností, že poprvé uvádějí křestní jméno žebráka Linky (i když každá verze jiné: Vincenc × Albín), navíc verze jsou blízké i několika motivy, které se v dalších přepracováních neobjevují - pouze v těchto variantách vševědoucí vypravěč sděluje, jak žebrák před lety přišel o nohu, avšak vysvětlení je v následujících verzích vypuštěno, podobně jako symbol smuteční vrby u Jandovy chalupy.

**kteřá z ohařického kopce povlovným spádem klesala do blatské nížiny. Úpalu červencového slunce, které po včerejších divokých bouřkách prudce žhnulo, se toulavý žebrák Vincenc Linka bránil stínem košaté jabloně i povíváním vysokých trav, jež ho do spánku ukolébávaly.**<sup>170</sup>

ŽD III.:

**Temný dupot obřích kopyt bělohlavých valachů zapřažených v pivovarském voze, jehož dunivý náklad je skryt pod režnou velikou plachtou, skřípot a hlomoz nízkých, leč širokých kol vozu, okovaných tlustými obručemi, chřestění bohatě zdobených těžkých chomoutů na mohutných šíjích belgických fuchsů, ten několikerý hřmot probouzí žebráka (Albína) Linku z odpoledního spánku. Uložil se k němu v příkopu podél císařské silnice, ve stínu vzosné koruny Baumannovy renety, úrodné jabloně, jejíž přečetné plody začínaly růžovět a červenat a dozrálou tíží stahovat úrodné haluze až k zemi.**<sup>171</sup>

V ukázce z ŽD III. dochází díky rozšíření větné stavby o syntaktické členy k sémantické konkretizaci motivů: např. kopyt spřežení pivovarských koní (ŽD II.) - kopyt bělohlavých valachů zapřažených v pivovarském voze; pod jehož plachtou (ŽD II.) - pod režnou velikou plachtou. Jsou zde zastoupeny i lexikální změny (např. těžkých - obřích; hlomoz - skřípot).

#### **4.4.8. ŽD - ŽD IV.**

Lexikální a syntaktickou skladbu ŽD IV. (i motivickou) začal Prokůpek přibližovat zpět výchozímu románu ŽD z roku 1943. Pro porovnání jsme záměrně použili stejnou ukázkou jako pro sledování vztahu PV - ŽD, aby byl vidět vývoj jazykového zpracování motivu příchodu žebráka Linky do blatského kraje.

---

<sup>170</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, č. inv.: 778, č. přír.: 66/78, s. 1.

<sup>171</sup> Tamtéž, Žitný dvojklas, román, 3. verze části, č. inv.: 780, č. přír.: 66/78, s. 1.

Uk.

ŽD:

Dusot (...) spěchajícího stáda (...) krav (...) probouzí žebráka Linku z odpoledního spánku. (...) Zvířená **mračna modrošedého kouře, ztěžklá** první rosou, připomínají (...) **(náhlá)** znamení bouře. **To hlomoz** řetězů, opletených kolem (...) kravských čel **a rohů, zní v soumraku.**

Je to soumrak?

**Prvnímu otevření překvapených očí,** jež mokvají ještě spánkem **(a současně i stářím),** nezdá se být soumrakem **brunátná krajina, která ho obklopuje. Hlavou mu však kmitla vidina ohně, zdá se mu, že na obloze vidí čerstvé stopy ohnivého záře. Ale co před sebou vidí, není opravdu nic jiného než zvířený silniční prach, který usedá neslyšně a zvolna do košatých korun stromů a ovoci dává podivnou našedlou modř.**<sup>172</sup>

ŽD IV.:

Dusot (**kopyt**) spěchajícího stáda (**napasených**) krav, (**dvou tří jaloviček a drobné cupitání nedávno odstavených telat**), probouzí žebráka Linku (...). **(V příjemném stínu jabloně usnul tvrdě, krupičky potu se mu dosud perlí na osmahlém čele, pod nímž pohasíná neukončený sen. Odpočinkem zmalátněl.)** Zvířená **oblaka modravého prachu, zvlhlá** první rosou, **(mu)** připomínají (...) znamení bouře. **Cinkot řetězů,** opletených kolem **(rohatých)** kravských čel **a dusání paznehtů, jsou tlumeny soumrakem, jež zvolna padá do blatské nížiny.**

Je to soumrak?

**Překvapeným očím,** mokvajícím ještě spánkem (...), se nezdá soumrakem **to, čím se snaží prohlédnout. Modravá oblaka prachu prolíná červeň, blatské údolí v žebrákových očích zrůžověla. Západ vzplanul poslední sluneční září a slunce zapadlo do plamenů hořícího moře.**<sup>173</sup>

<sup>172</sup> Prokůpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943.* Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 9.

<sup>173</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, 4. verze části, č. inv.: 781, č. přír.: 66/78, s. [1].

Jsou zde patrné lexikální změny, ovšem jedná se zejména o synonymickou záměnu, která nezasahuje do sémantiky (např. mračna - oblaka; ztěžklá - zvlhlá; hlomoz - cinkot). Po syntaktické stránce je verze ŽD IV. rozšířena.

#### 4.4.9. ŽD - ŽD 71a

Na verzi z roku 1971 je patrná skutečnost, kterou Václav Prokúpek přiznal, totiž že se vzdal snahy o výrazné přepracování námětu a rozhodl se opravit původní text škrty a vpisky.<sup>174</sup> Po jazykové stránce se tedy výrazně vrátil k vydání ŽD.

Uk.

ŽD:

Dusot spěchajícího stáda krav probouzí žebráka Linku z odpoledního spánku. **(Zvířená)** mračna modrošedého **kouře, ztěžklá první rosou**, připomínají náhlá znamení bouře. **(To)** hlomoz řetězů, opletených kolem kravských čel a rohů, **zní** v **(...)** soumraku.

**(...)**

Je to soumrak **(...)**?

Prvnímu otevření překvapených očí, jež mokvají ještě spánkem **a současně** i stářím, nezdá se být soumrakem brunátná krajina, která **ho** obklopuje. **(...)** Hlavou mu však kmitla vidina ohně, **(zdá se mu)**, že na obloze **vidí** čerstvé stopy ohnivě záře. Ale co před **sebou vidí**, není opravdu nic jiného než zvířený silniční prach, který usedá neslyšně a zvolna do košatých korun stromů a **ovoci** **(...)** **(...)**dává podivnou našedlou modř.<sup>175</sup>

ŽD 71a:

Dusot spěchajícího stáda krav probouzí žebráka Linku z odpoledního spánku. **(...)** Mračna modrošedého **prachu, jež se za dobyt看kem zvedají, vířením** připomínají náhlá znamení bouře. **(...)** Hlomoz řetězů, opletených kolem kravských čel a rohů, **cinká a zaniká** v **(blížícím se)** soumraku.

**(Říhovi ženou z pastvy.)**

Je to soumrak, **(co se mísí se zvířeným prachem a kouřem)**?

<sup>174</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Josefu Knapovi (29. ledna 1970), č. inv.: 3886–3904, č. přír.: 95/94.

<sup>175</sup> Prokúpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 9.

Prvnímu otevření překvapených očí, jež mokvají ještě spánkem, **ale** i stářím, nezdá se být soumrakem brunátná krajina, která **žebráka Linku** obklopuje. **(Zvídavou jeho)** hlavou však kmitá vidina ohně, **(...)** na obloze **rozeznává** čerstvé stopy ohnivé záře. Ale co se před **ním převaluje a kupí**, není opravdu nic jiného než zvířený silniční prach, který usedá neslyšně a zvolna do košatých korun stromů a **slivoním (v polních alejích) (do)**dává podivnou našedlou modř.<sup>176</sup>

Změny jsou charakteru morfologického (např. změna v použití slovního druhu: ho - žebráka Linku, změna slovesného času: kmitla - kmitá), lexikálního (např. kouře - prachu; ovoci - slivoním) i syntaktického (např. přidání větného členu: zní – cinká a zaniká; vynechání přívlasku: zvířená mračna).

#### **4.4.10. ŽD 71a - ŽD 71b**

Ve strojopise textu díla ŽD 71a bylo provedeno ještě několik málo změn (v podobě rukopisných poznámek), které se dotýkaly zejména lexikální a syntaktické oblasti. ŽD 71b je čistopisem ŽD 71a,<sup>177</sup> avšak vyskytují se v něm drobné změny, jež v ŽD 71a formou rukopisné poznámky zaznačeny nebyly, je možné, že oprava probíhala bezprostředně při provádění čistopisu.

Uk.

ŽD 71a:

Bič zastrčil do pochvičky na chomoutu podsední, zákolníčkem na hřídeli pluhu nařídil hloubku **(vepsáno: orby)**, pak se rozhlédl. Zvedl hlavu k obloze. To hledal dolinku strniště **(...)**, zbylou od loška po rozorání brázd, ale marně hledal **(změněno: pátral)** očima. I začal tápat a šátrat nohou. Ano, ujišťoval se nohou **(změněno: šlapkou)**, posléze i rukama, **(vepsáno: hledal)** dost dlouho. Když **úžlabinku** našel, rychle přesadil pluh do rozoru.<sup>178</sup>

ŽD 71b:

---

<sup>176</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, č. inv.: 777, č. přír.: 66/78, s. 1.

<sup>177</sup> Protože se jedná o texty, které jsou téměř totožné, budeme pro ně dále v diplomové práci užívat zkratku ŽD 71a+b.

<sup>178</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, č. inv.: 777, č. přír.: 66/78, s. 29.

Bič zastrčil do pochvičky na chomoutu podsední, zákolníčkem na hřídeli pluhu nařídil hloubku orby, pak se rozhlédl. Zvedl hlavu k obloze. To hledal dolinku strniště **mezi záhony**, zbylou od loňska po rozorání brázd, ale marně pátral očima. I začal tápat a šátrat nohou. Ano, ujišťoval se **nohou**, posléze i rukama, hledal dost dlouho. Když **dolinku** našel, rychle přesadil pluh do rozoru.<sup>179</sup>

Došlo ke změnám v oblasti lexika (úžlabinku - dolinku; nohou - šlapkou - nohou) a syntaxe (přidán větný člen: mezi záhony).

#### **4.4.11. Přepřacování úvodu textu a jeho důsledky**

Než uzavřeme část pojednávající o jazykových změnách v textových pramenech, všimněme si ještě jedné skutečnosti - jak Prokůpek jazykově přepřacoval jednu z nejexponovanějších částí textu,<sup>180</sup> totiž jeho úvod,<sup>181</sup> resp. počáteční odstavec. Jedná se o stejný motiv - probuzení žebráka Linky, který sleduje mizející stádo - ale autor ho šestkrát přepřacoval. Z pohledu literární teorie je právě počátek textu místem, „kde se rodí specifický kód díla, textology přitahuje postup začátku, v němž se zračí celý rukopis a skrze něj osobnost jeho autora; začátek, jeho případné variace a proměny souvisejí s hledáním stylu [...]“<sup>182</sup> Jednotlivé ukázky jsme uvedli výše u srovnání PV - ŽD, ŽD II. - ŽD III., ŽD - ŽD IV., ŽD - ŽD 71a. Pravdou je, že způsob zpracování stejného motivu na začátku textu do značné míry odráží, jak Prokůpek bude zacházet s motivy v dalším textu. Při srovnání PV - ŽD je pro popis motivu v ŽD použito více syntaktických jednotek a podobně je tomu i dále v textu ŽD. Verze ŽD II. a ŽD III. zaměňují stádo krav za koňské spřežení, a skutečně v obou textech se Prokůpek snaží o značné lexikální i motivické obměny. Úvod v ŽD IV. se lexikálně i syntakticky přibližuje zpět k ŽD a stejně tak užitými motivy. Nejblíže původní verzi ŽD je verze ŽD 71a+b a opět to platí i pro motiviku (která je však zjm. v závěru značně rozšířena, což zanalyzujeme v části ideově-tematické).

---

<sup>179</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, č. inv.: 776, č. přír.: 66/78, s. 29.

<sup>180</sup> Hodrová, D. et al.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha 2001, s. 317.

<sup>181</sup> Ke druhé exponované části - závěru - se vyjádříme až na úrovni ideově-tematické v souvislosti s motivikou.

<sup>182</sup> Hodrová, D. et al.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha 2001, s. 70.

#### **4.4.12. Závěr ke zjištěným jazykovým změnám**

Na analýze předložených ukávek jasně potvrzujeme a dokládáme, tvrzení Daniely Hodrové, že: „Autor se během něho [procesu vytváření textu, pozn. L. N.] co chvíli ocitá na oné křižovatce materiálů, postupů, musí se rozhodovat a volit některý z nesčíslených prvků, z řady paradigmat (lexikálních, frazeologických, syntaktických, stylových, kompozičních, tematických aj.).“<sup>183</sup> A že se Prokůpek na pomyslné křižovatce ocital často, netřeba zdůrazňovat.

#### **4.5. Změny na úrovni ideově-tematické**

Následující kapitola se zaměří na proměny související s motivikou a naratologickými kategoriemi. Jak jsme již zmiňovali v kapitole o genezi *Žitného dvojklasů*, Václav Prokůpek nacházel inspiraci pro příběh ve svém rodném kraji, čerpal z vlastních vzpomínek. Předobrazem pro rodinu Říhových se stali jeho rodiče a sourozenci, jejich život ho v tvorbě neustále ovlivňoval, sám přiznal, že to byl důvod, proč byl vnitřně puzen příběh *Žitného dvojklasů* přepracovávat.

Zastáváme názor, že i nelehké zkušenosti, kterými autor během let prošel, způsobily proměnu v jeho životních hodnotách, a ta se pak promítala do postoje ke zpracování námětu zkoumaného díla.

První výrazné motivické posuny realizoval Prokůpek mezi texty PV a VSH - ŽD. ŽD byl míněn jako první díl románové trilogie, avšak její realizaci znemožnilo uvěznění autora. Po letech byl sice propuštěn, avšak od napsání trilogie ze zdravotních důvodů upustil, a proto se vrátil k textu ŽD a provedl další zásadní proměnu přepracováním a dopracováním části textu (ŽD 71a+b).

Proměny zasahují jak do motivů, které se zdají pro vyznění textu jako důležité, tak se dotýkají i těch drobných a méně podstatných, některé z nich připomeneme v poznámkách. Václav Prokůpek byl s textovými verzemi a svou prací na nich neustále nespokojen, chápal jako svou povinnost vypořádat se se starými texty a uvést je do podoby, ve které by se s jejich zpracováním ztotožnil, což se mu ne vždy podařilo.

My se při analýze budeme soustředit na proměny kategorií a motivů, které zásadněji zasahují do vyznění textu nebo dokonce aspirují na proměnu textového cíle.

---

<sup>183</sup> Hodrová, D. et al.: ...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století. Torst, Praha 2001, s. 71.

Václav Prokůpek v rámci jednotlivých textových verzích nijak neměnil vyprávěcí postupy. Příběh ve všech verzích zprostředkovává vševědoucí er-formální vypravěč, ustálené jsou i typy narativních promluv.

Nejdříve zaměříme svou pozornost na symboliku v názvech textů, v následující kapitole se budeme věnovat změnám, které proběhly v rámci kategorie postav, poté časoprostoru a jako poslední zanalyzujeme hlavní proměny v oblasti motiviky.

#### **4.5.1. Symbolika názvů textových pramenů**

Názvy textových pramenů v sobě ukrývají určitou symboliku. U verze PV nám je význam zprostředkován úvahou žebráka Linky o světě a koloběhu života, jež trvá „přes věky“: „Linka je živá kronika kraje. Všechno si v hlavě srovnává a přemítá o lidském štěstí. Pro něho není milosti a požehnání, ale jen trest a bezhříšná srdce. Měl podivné představy o hříchu, věděl, že není na světě spravedlnosti. Hloubal o nesmírnosti života, přemýšlel o životě trávy, stromů a zvířecí; když odpočíval na mezích, všechno se mu zdálo nedozírné a bez konce. Ale to právě, že nikdy nepřišel konec, že jsou věci nezměrné, bez začátku a smyslu, že jiné zas přejdou věky, vzbuzovalo v něm zbožnost a lásku. A touto zbožností došel do lidských srdcí, vposlouchal se do jejich odbíjení a věčnosti a měl je rád.“<sup>184</sup> Dodejme, že Linkova funkce je ve všech textových verzích stejná - personifikuje životní moudrost, vytrvalost a smíření s životní cestou.

Symbolika názvu VSH lze vysvětlit na základě pasáže, v níž Říhova dcera Marie, která již žije s vysloužilým vojákem Jírou v nížině, srovnává nový domov se svým rodným podhůřím. Z její úvahy vyplývá, že „ve stínu hor“ žijí typičtí lidé, zásadně ovlivnění prostředím, ve kterém vyrostli - jsou to dřiči, protože horská pole nevydávají svou úrodu lehce, mnohdy samotáři nebo lidé zmítaní vášněmi a stíhaní změnami nálad. Narozdíl od lidí v rovině věří v Boha a věčnost.

Výklad názvu ŽD je daleko méně „filozofický“, čerpá pravděpodobně z lidové pověry, kterou v předcházejících verzích Prokůpek nepoužil. Charakter názvu by se tedy mohl jevit jako odklon od věčných hodnot a Boha (vyjádřených v pojmenování předchozích verzí) k zdůraznění lidovosti a pozemské symboliky. Jenže zdá se, že i skrze pověru zasahuje do lidských životů vyšší moc. V ŽD a ŽD 71a+b sedlák Říha při procházce po svých polích najde onen osudný žitný dvojklas, donese si ho domů, čehož si všimne žebrák Linka a sdělí mu, že žitný dvojklas

---

<sup>184</sup> Prokůpek, V.: *Přes věky. Román*. Müller a spol., Turnov 1927, s. 51–52.



znamená smrt v rodině. Pověra se záhy začne naplňovat.<sup>185</sup> Častěji odkazuje v textu Prokůpek k tomuto motivu ve variantě ŽD: v souvislosti se sebevraždou Říhova syna Josefa, podruhé když se nejmladší syn Ondřej zhroutl kvůli Boženě Jandové a naposledy v závěru textu - utrápený Říha si uvědomí, že Božena mu odvedla všechny jeho tři syny (Josef zastřelený, Jan odešel, Ondřej se zbláznil). Symbolika žitného dvojklasu v ŽD 71a+b je objasněna stejným způsobem, avšak motiv se znovu vrací až v závěru, kdy Říha při rodinné poradě předkládá svým potomkům účty a písemnosti k výpočtu celkové zadluženosti rodiny. Tato proměna souvisí se změnou závěru ŽD 71 a+b, kterou si vysvětlíme později.

#### **4.5.2. Klíčové proměny postav**

Jak se u realistických děl stávalo, postavy se v počátečních textových verzích pohybují na pomezí postav-definic a postav-hypotéz,<sup>186</sup> přičemž varinaty textu počínaje ŽD II. stále více směřují k typu postava-definice. Když se Prokůpek k textu ŽD z roku 1943 po letech vracel, uvědomoval si určitou míru „neurčitosti“ postav románu a sám chtěl protagonisty recipientovi svého díla konkretizovat. Konkretizace byla hlavním cílem úpravy textu roku 1969: „Nechci měnit děj, přidávat postavy, jen chci nový text zbavit oné neurčitosti, zamlženosti vždyť čtenář vlastně neví, jak která postava vypadá - - všechno je pomyslné, zkrátka špatné.“<sup>187</sup> Nakonec však, jak si dále ukážeme, na proměny v textu došlo, stejně tak se do některých verzí spisovatel rozhodl implantovat zcela nové postavy.

Po zanalyzování ideově-tematického okruhu příběhu (resp. jeho variant), musíme konstatovat, že textologické změny, kterým byly jednotlivé verze podrobeny, těsně souvisí s proměnami některých postav, jejich osudů a vzájemných vztahů. Textovými verzemi totiž protagonisté procházejí s pozměněnými charaktery, odlišným jednáním a ani se ve všech variantách textu „neobjevují“ na stejných místech a se stejnou intenzitou, jejich funkce jsou v kontextu díla v několika případech pozměněné.

---

<sup>185</sup> Motiv by mohl být vykládán v tom smyslu, že i pole plodí smrt - odtud možné autorovo pojetí *Žitného dvojklasu* jako „ne-ruralistického“ románu. Ovšem smrt je přece jen součástí života, který ruralisté chtěli zobrazovat v celém jeho obsahu.

<sup>186</sup> Hodrová, D. et al.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha 2001, s. 556–557 a 562.

<sup>187</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíčkovi (12. září 1969), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

V literární teorii se uvádí, že kategorie postavy prostupuje všechny složky díla,<sup>188</sup> proto nahlédneme na odchylky v ideově-tematické oblasti nejprve skrze proměny postav.

#### 4.5.2.1. Jan Říha

Hlavní postavou příběhu je pracovitý sedlák Říha. Jeho křestní jméno zůstává ve verzích PV, VSH r. a VSH neznámé. V textu je používán přívlastek „starý“ Říha, jeho děti<sup>189</sup> jsou téměř všechny již dospělé, za polovinou textu PV je informace, že má hospodář sedmdesát let. Poprvé se s jeho celým jménem Jan Říha recipient setká až v ŽD. Z Prokúповy pozůstalosti vychází najevo, že jméno je motivováno jménem spisovatelova otce Jana Prokúпка.

O vzhledu postavy poskytuje autor poměrně málo informací, v PV se zmiňuje, že má Říha „hrnaté ruce“. Ale už typ sedlák, hospodář implikuje, že musí jít o statného muže.

Charakter postavy již není představen tak mlhavě jako fyziognomie. I když autor nepoužívá přímé charakteristiky, recipient rekonstruuje charakterové vlastnosti z činů a jednání postavy. Říha je ve všech verzích velkým dřičem, který nehodlá vzdát boj proti těžkému osudu a dluhům, které se mu povážlivě nahromadily. Avšak přece v rámci textových verzí prochází výraznou charakterovou proměnou.

V PV je mužem zarputilým, za svými rozhodnutími si jde tvrdě, nehledě na skutečnost, jak kroky, které podniká, zasáhnou rodinu, v níž panují komplikované vztahy. Svě okolí velmi zraňuje a přitom si této skutečnosti není vůbec vědom. S manželkou nemá spořádaný vztah, mnohdy se s ní hádá a neváhá ji ani uhodit. K tomu hospodáře užirá postižení syna Josefa, který je od útlého dětství téměř slepý. To je důvod, proč mezi nimi existuje stálé napětí a zápas. O problémovém vztahu svědčí i jejich časté hádky, které dokonce vygradují ve fyzický souboj. Narušený vztah panuje i mezi Říhou a synem Janem, který se po návratu z vojny uchýlí k nezřízenému životu, na nějž by chtěl získat další peníze převzetím a prodejem rodné chalupy - tím otce rozčílí a několikrát mezi nimi dojde k rvačce. Jan proto raději odejde z domu a uražený Říha se sám rozhodne prodat zadluženou chalupu a s rodinou odejít do nedalekého městečka. Svým neuváženým jednáním vhání rodinu do neútluného domku s malým dvorkem ve Všelibeč. Brzy začne město bytostně nenávidět a zatouží po kousku půdy k obdělávání. Zakoupí tedy pluh a umíní si, že si pronajme pole.

<sup>188</sup> Hodrová, D. et al.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha 2001, s. 519.

<sup>189</sup> Synové František, Josef, Jan, Robert/Ondřej a dcery Anna a Marie.

Říhovy násilnické sklony se znovu projeví, když při náročné orbě pole umlátí bičem krávu. Neporozumnění vládne i vůči nejmladšímu synu Robertovi, který se podvědomě dává s otcem do boje. Nejdříve Říha není nakloněn synově přání studovat,<sup>190</sup> ale vztahy utrpí zvláště poté, co se z Roberta stává neúspěšný student a zhýralec. Říha je také v textu podán jako nepoctivec - během nepříznivé zimy ukradne sousedům z chléva husy a při krádeži stromů v panském lese někoho neznámého omráčí holí, avšak není si jist, zda dotyčného dokonce nezabil. V pokračování románu (VSH r. a VSH) graduje Říhova zatrpkllost a krutost, projevující se zejména v prudkých potyčkách se starou Valnohovou, do jejíž chalupy Říhu s jeho ženou povolala ovdovělá dcera Anna. Spory po čase donutí Říhu odejít bydlet do vedlejší vesnice. Když dojde na přidělování půdy bezzemkům, podá si žádost, ta je ale kvůli jeho vysokému věku zamítnuta, takže z celoživotního boje o smysl života, kterou spatřoval v práci na poli, vychází jako poražený. V PV a VSH (i VSH r.) je zvýrazněna Říhova bytostná vazba k polím jako k entitě bez které nemůže žít; slepá touha po obdělávání půdy ho vhání do vypjatých situací (umláčení krávy, přestěhování z města k Valnohovým). Země je však jeho jedinou jistotou. Sedlák Říha tedy na recipienta působí jako urputný bojovník s osudem, ale také jako bezcitný a vznětlivý člověk.

V postavě Jana Říhy dochází k nejvýraznější proměně v novém zpracování příběhu pod názvem ŽD (resp. i ŽD r.). Říha nabývá vysoce odlišných charakterových vlastností.<sup>191</sup> Není to již postava bezcitná, nýbrž citlivá.<sup>192</sup> Hospodář je pevný ve víře, že zlé časy se obrátí zase v ty dobré. To mu dodává energii do obnovy vyhořelého domova a nadšeně plánuje, jak bude nová chalupa vypadat, protože to je to, co chce po sobě svým dětem zanechat. U Říhových panují velmi vlídné rodinné vztahy. K manželce<sup>193</sup> se hospodář nikdy nechová zle, naopak po požáru jí dodává sílu jít dál. Poloslepého Josefa má rád a je mu líto, že syn nemůže vést plnohodnotný život. I přes to, že je Josef zrakově omezený, svěří mu Říha orbu pole a to jen proto, aby synovi udělal radost, protože Josef má velmi rád jejich dvě klisny, kterým říkají Plavé.<sup>194</sup> Vztah se synem Janem je také neporušený, stejně tak s nejmladším

---

<sup>190</sup> ŽD - otec je na synova studia hrdý

<sup>191</sup> Pouze ŽD II. obsahuje navíc informace o hospodářově rodinném původu (zjm. bratru - dvojčeti Františkovi) a historii rodu Říhových. V ŽD III. se zase uvádí, že Říha má sestru Kateřinu.

<sup>192</sup> Např. Říha těžce nese, že při požáru stavení uhořela jejich kráva Javora.

<sup>193</sup> Od verze ŽD II. uvedeno a používáno i její křestní jméno Lojzicka (motivováno jménem Prokúpkovy matky).

<sup>194</sup> ŽD - pouze je nazývá Plavé; ŽD II. a ŽD III. - Malá a Divoká; ŽD IV. - Malá a Velká; ŽD 71a+b - Malá a Divoká

Robertem/Ondřejem,<sup>195</sup> kterého má Říha nejraději ze všech svých dětí a leccos by pro něj obětoval. Říha je skutečně obětavý muž i v jiných směrech a k tomu odvážný - aby aspoň částečně umořil dluhy, rozhodne se se svými milovanými kobyilkami jezdit po nocích jako přípřež pivovarského vozu do nebezpečného kopce Šindeláře. Naneštěstí je o koně okraden,<sup>196</sup> avšak potvrzuje svou obrovskou lásku a vazbu k Plavým tím, že se rozhodne jezdit po četných koňských trzích a snaží se je všemožně najít. Nedbá přitom ani na všudypřítomný posměch koňských handlířů. ŽD obrací postavu Říhy v poctivce - při jedné z cest na koňský trh najde na silnici peněženku s vysokým finančním obnosem, nenechá si ji a odnese na četnickou stanici, kde dokonce odmítá přijmout nálezný.<sup>197</sup> Dalším jeho pokusem, jak si pomoci ze zadluženosti, je založení vepřince a úspěšný chov prasat.<sup>198</sup> Jan Říha je vesměs vlídný, ale na své děti dokáže být i přísný. Vždy však jedná spravedlivě. Jeho vztah k polím je opět velmi úzký, chodí si k nim pro radu v těžkých životních situacích a nedokáže žít bez vší té „lopoty“ kolem hospodářství.

#### 4.5.2.2. Robert/Ondřej Říha

Jak již bylo naznačeno, u postavy nejmladšího Říhova syna došlo ke změně jména. Zatímco ve verzi PV, VSH r., VSH a dokonce ještě i ŽD r. se jmenuje Robert, od verze ŽD dochází k přejmenování postavy na Ondřeje. Nabízí se tedy otázka, z jakého důvodu se k tak zásadnímu kroku Prokůpek uchýlil? Pro úvahu nemáme k dispozici žádné autorovo vyjádření, můžeme tedy jen spekulovat, proč se tak stalo. Nabízíme možné vysvětlení - Prokůpek snad vyhodnotil charakterovou proměnu postavy v textu za tak závažnou, že se rozhodl postavu raději přejmenovat. Podstatu proměny objasníme níže.

I v případě vzhledu Roberta/Ondřeje přináší text prostřednictvím přímé charakteristiky minimum informací - v PV můžeme narazit na zmínku, že má zrzavé vlasy. Jak jsme avizovali Robert/Ondřej prochází značnou proměnou charakterových vlastností, a to zejména mezi verzemi PV a ŽD. Textové varianty PV a VSH (a VSH r.) představují postavu jako zpočátku nadšeného, později vzpurného a neúspěšného studenta. Robert se v mnoha ohledech vzpírá otci Říhovi a vlastně celému světu,

---

<sup>195</sup> V ŽD r. se Říhův nejmladší syn jmenuje Robert, ale v ŽD je přejmenován na Ondřeje, viz dále.

<sup>196</sup> ŽD - po přepadení lupiči je potlučen; ŽD 71a+b - má naražená žebra, na léčbu si musí jeho žena půjčit peníze od své sestry Filomeny

<sup>197</sup> ŽD - nálezný činí 500 korun a Říha se s událostí ihned svěří ženě; ŽD 71a+b - nálezný činí 5000 korun, Říha se nikomu nesvěří a plánuje, že by mohl koupit nějaký stroj do hospodářství nebo dcerám kabáty

<sup>198</sup> ŽD - k chovu prasat inspirován novinovým článkem; ŽD II. - Říhovi to v dopise poradí syn František; ŽD 71a+b - poradí syn Jan v dopise z vojny

který vnímá jako soupeře. Jediné, co ví, je, že se určitě nechce stát sedlákem po vzoru otce. Postupně začne podléhat světským nástrahám (nechá se svést Boženou Jandovou a poté i ženou, jejíž manžel je na vojně) a pronikat do světa zatracenců - nejdříve se přátelí s pochybnými existencemi (zjm. mužem přezdívaným Čmelák<sup>199</sup>) v Blatech a po přestěhování do města navštěvuje hospody a nevěstince. Časem si k městu vypěstuje hlubokou nenávist. Jeho chování nakonec směřuje k vyloučení ze školy a k podezření, že je Robert nakažený pohlavní nemocí. Ve VSH (i VSH r.) se Robert vrací do rodného kraje z Prahy<sup>200</sup> ze studií strojínského inženýrství, setká se s Boženou, kterou „přenechá“ bratru Janovi a nad tělem zemřelé matky se v závěru smíří se starým Říhou.<sup>201</sup>

Ondřej Říha ve verzích počínajících ŽD je stylizován do role mladého, milého chlapce, který zbožňuje zvířata a přírodu. Otec mu věnuje dost pozornosti, protože ho má ze všech dětí nejraději. Je zachován motiv, že Ondřej studuje,<sup>202</sup> ovšem úspěšně bez nejmenších problémů s prospěchem nebo osobami profesorů. Ondřejova láska k Boženě Jandové se odehrává jen na platonické úrovni. Ondřej je do té míry labilní, že když Božena upadne do blouznivých stavů, ze zoufalství sám dlouhodobě onemocní.

#### 4.5.2.3. Jan Říha (syn)

O Janově fyziognomii se vyskytuje v textu pouze informace, že má již zmužilou postavu (ŽD). Rodina Říhových ho vnímá jako dědice a budoucího hospodáře. Avšak je nucen projít vojnu.<sup>203</sup> V PV to na něm zanechá následky - je raněn střepinou, zatrpkne a hledá způsoby, jak si vylít svou pomstu. Ani Jan nevede v PV spořádaný život. Sice se touží realizovat jako hospodář v chalupě, ale otec mu to zatím nechce umožnit, takže mladý Říha pracuje při svozu cihel. Vydělané peníze utrácí v hospodách a nevěstincích. Po četných sporech s otcem raději odejde a dá se do služby jako pacholek na statku.

---

<sup>199</sup> Znovu se tato postava objevuje v ŽD; pak také v ŽD 71a+b - Čmelák je však slušný a pracovitý člověk, mladý Ondřej se s ním přátelí; Prokůpek postavu v příběhu více využívá a popisuje recipientovi i Čmelákovu minulost.

<sup>200</sup> Také Praha a městská společnost je v textu podávána z negativní pozice. Prokůpek do VSH r. zařadil pasáž, ve které vyjadřuje kritiku konzumní a prodejné městské společnosti, jež se dokáže opájet pouze vlastní mocí a vlivem, přitom zapomíná na přirozený řád světa, jehož je součástí. Zajímavostí je, že kritika byla ve VSH r. vyškrtána, ve vydání VSH se však objevila i bez jakýchkoli změn. Pravděpodobně měla posloužit pro recipienty jako varování právě před tímto způsobem života.

<sup>201</sup> Když ho starý Říha prosí, aby zůstal, ve VSH r. na žádost Robert neodpoví; ve VSH souhlasí.

<sup>202</sup> ŽD - informace, že Ondřej již studuje; ŽD IV. - konkretizace, že je primánkem jičínské reálky (tu navštěvoval i samotný Václav Prokůpek)

<sup>203</sup> PV, ŽD, ŽD 71a+b - v textu Jan narukuje; ŽD II. a ŽD III. - Jan je již vojenským vysloužilcem

ŽD Jana představuje jako spořádaného mladého muže, který po návratu z vojny domů bohužel poznává, že je v chalupě již zbytečný (veškerou jeho práci zastane sestra Marie a starý Říha) a rozhodne se proto odejít hledat své štěstí jinde. Jiné řešení odchodu Jana z rodné chalupy zvolil Prokůpek v ŽD 71a+b - po návratu si velice rozumí se sestrou Marií a přizná se jí, že má již zajištěné místo jako ošetřovatel závodních koní v Chuchli.

Proměnou prochází i Janův vztah k Boženě Jandové. Zatímco ve VSH (i VSH r.) se ze služby na statku znovu vrací do rodného kraje a při přerozdělování půdy získá zbytkový statek Háje, což mu umožní úspěšně požádat Boženu o ruku, namísto toho v ŽD dochází oba k rozhodnutí, že jejich sňatek, který si slíbili před Janovým narukováním, není možný.<sup>204</sup> V ŽD 71a+b se Jan vrací z vojny až v předposlední kapitole, a to již postava Boženy v příběhu nefiguruje.

#### 4.5.2.4. Božena Jandová

Postava Boženy Jandové prochází všemi textovými prameny. Její jméno je pravděpodobně inspirováno jménem spisovatelovy sestry. Charakter postavy a její funkce se značně proměňuje. Stejně tak i textové místo a kontext, v němž se v jednotlivých verzích Božena poprvé vyskytne. V PV vstupuje do děje ve druhé kapitole<sup>205</sup> v kontextu schůzky blatské mládeže na návsi, kde chasa domlouvá přípravy na posvícení. Ve verzích ŽD, ŽD IV. a ŽD 71a+b se vyskytuje postava Boženy poprvé ve třetí kapitole, když se Říhovi chlapani navečer rozhodnou jít poškádlit jejího otce. ŽD II. přivádí Boženu do příběhu také ve třetí kapitole, ale ta je motivicky naprosto jiná než v ostatních verzích.<sup>206</sup> Nejblíže se v textu postava objevuje v ŽD III., a to již v první kapitole, kdy na Říhovo spáleniště přináší pohořelým jídlo.

Ale pro všechny varianty textu platí, že Božena pochází z chudé rodiny opilce Jandy<sup>207</sup> a jediné, co se o těle postavy dovídáme, je skutečnost, že je krásná a pouze

---

<sup>204</sup> Důvodem je skutečnost, že mladší bratr Ondřej se kvůli Boženě zbláznil a sám Jana od vztahu s ní zrazil.

<sup>205</sup> Ta je motivicky rozdílná od příslušných kapitol v jiných verzích.

<sup>206</sup> Božena přichází poslouchat vyprávění Emilie Králové a Říhově rodu - tento motiv žádné z ostatních verzí neobsahuje.

<sup>207</sup> PV a VSH - starý Janda je pijan, dá svolení k sňatku Jana a Boženy; ŽD r. - Janda je opilec, o němž je až v předposlední kapitole zmíněno, že už není naživu; ŽD - vždy když prahne po pití, proklouzne z domu do hospody, při jednom z návratů se utopí ve struze; ŽD II. jmenuje se Alfons a jeho manželka Jindřiška, přišli kdysi do Blat z hor; ŽD 71 a+b - chodí pít do Duškovy hospody, Při jednom z návratů se utopí v potoce, Jandova žena se jmenuje Františka

v PV, že má černavé oči.<sup>208</sup> Verze ŽD IV. popisuje její vlasy, které jsou husté, tmavě kaštanové a Božena je nosí rozpuštěné. Mladá dívka navíc okouzlujícím způsobem zpívá a poblázní všechny tři Říhovy chlapce - Jana, Josefa i Roberta/Ondřeje. Josef si uvědomuje, že Božena projevuje sympatie spíše Janovi.<sup>209</sup> Chápe, že tato krásná dívka je pro něj nedosažitelná, takže své trápení Josef ukončí ve všech verzích<sup>210</sup> (PV, ŽD, ŽD 71a+b) sebevraždou.<sup>211</sup>

V PV je Božena podána jako přelétavá koketa - myslí si na mladého Jana Říhu, přitom v hospodě při tanci líbá poloslepého Josefa. Před odchodem Jana na vojnu ho svede a v Janově nepřítomnosti naváže intimní vztah s Robertem. Ale podobně jako se mezi texty PV a ŽD proměnila postava sedláka Říhy, mění se v ŽD charakterově i postava Boženy. Stává se z ní milá, pracovitá a citlivá dívka,<sup>212</sup> která trpí opilstvím svého otce. Problémové rodinné vztahy a hrozba dražby Jandovy chalupy ji přivedou k myšlence stavení podpálit, avšak k požáru naštěstí nedojde. Psychické vypětí pak způsobí, že Božena upadne na několik dní do blouznivých stavů. Jakmile se uzdraví, uteče neznámo kam. V ŽD (i ŽD r.) se Říha rozhodne ji najít a přivést zpět (kvůli Ondřejovi), což se mu podaří, přesto ale Božena nezůstává v kraji natrvalo. Prokúpek pak motiv hledání Boženy ve verzích ŽD 71a+b zcela vynechává, a tím je její přítomnost v příběhu ukončena.

#### 4.5.2.5. Marie Říhová

Značně rozdílný je i vývoj postavy jedné z Říhových dcer, Marie.<sup>213</sup> O vzhledu postavy poskytuje Prokúpek v některých verzích málo informací - víme, že Marie má vlnité vlasy (ŽD a ŽD 71a+b). Podrobně její vzhled popsal v ŽD IV.<sup>214</sup> Její osud se jeví

---

<sup>208</sup> Historie jejího rodu (o níž Boženě vypráví zebrák Linka) je zachycena v kapitole „Jde vlna za vlnou“, která se nachází v ŽD a ŽD 71 a+b.

<sup>209</sup> S výjimkou ŽD II., kde se Boženě podlamují kolena, když uvidí Josefa: „Stalo se a Božena Jandová začala milovat poloslepého Josefa.“ Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o poslední větu celého strojopisu, nelze vyhodnotit, jak se měl tento motiv dále rozvinout a promítnout do celkového vyznění textu.

<sup>210</sup> Respektive ve všech verzích, které motiv obsahují.

<sup>211</sup> PV - Josef se zastřelí revolverem na prahu hospody; ŽD - vrátí se do sálu hospody a zastřelí se; ŽD 71 a+b - matka Říhová Josefa z hospody odvede, Josefa zachvátí horečka, takže ho Říhová uloží do postele, avšak v nestřeženě chvíli Josef odejde do zahrady, opře se o kmen jabloně a zastřelí se

<sup>212</sup> ŽD III. - označena přímo za plachou dívku

<sup>213</sup> Postava pojmenována opět po Prokúpkově sestře.

<sup>214</sup> O dva roky mladší Marie se vedle snědé sestry ztrácela. Byla o půl hlavy menší, v těle útlejší a v jejím baculatém obličejí, vždy trochu pobledlém, si rádo hrávalo sluníčko. Mariina ústa se ustavičně ladila do úsměvu. Nos, krapínek poobrácený nahoru, v zimě v létě pokropený pihami, upoutával stálým chvěním velmi citlivého chřípí, jímž Marie rozeznávala nejjemnější odstíny vůní stejně jako vzdálené probuzení vánků. Marie se strojila ledabyly a ani o hnědě kaštanové, bohaté kadeře vlasů mnoho

dost odlišně. V PV marně čeká na vhodného ženicha, proto když se seznámí s plachým a smutným vojákem Aloisem Jírou, velmi záhy se rozhodne, že si ho chce vzít, zejména proto, aby se co nejrychleji dostala z ponurého městského domku. Takže po konci války (VSHr. a VSH) se spolu usadí v nížině v malé chalupě, kde se Marie cítí velmi osamocená - Jíra totiž celé dny pracuje jako nádeník v cukrovaru.

Ovšem v textu ŽD zůstává Marie stále doma a po odchodu bratra Jana na vojnu přebírá veškerou jeho práci v hospodářství, což ji velmi naplňuje. Podobný motiv nacházíme i v ŽD 71a+b, kde je Marie ještě daleko více prezentována jako žena, která se bez předsudků vrhá i do dalších prací vyhrazených spíše mužům (svážení kamene na stavbu silnice, tahání klád z lesa), aby byla schopná vydělávat peníze a pomoci tak finančně zadluženému Říhovi. Dokonce se v ŽD 71a+b obléká se do Janových šatů a nechá si ostříhat vlasy nakrátko. V závěru se zamiluje do cestářova syna Viléma Hutaře<sup>215</sup> a vezme si ho za manžela.

#### 4.5.2.6. Vyhodnocení proměn postav

Z výše uvedených popisů proměn několika funkčně nejdůležitějších postav románu vyplývá, že k nejvýraznějším změnám dospěli protagonisté v oblasti charakterových vlastností a vztahů, a to mezi verzemi PV a ŽD. Zdůvodnění kroku objasnil Václav Prokůpek v námi dříve citovaném sdělení čtenáři, které chtěl připojit k ŽD 71b. Pro připomenutí připojujeme nejzásadnější tvrzení ještě jednou: „Hrdinové obou románů [PV a VSH, pozn. L. N.] tehdy byli živi a svými skutky mě usvědčovali z mých přehmatů, omylů a nadsázek.“<sup>216</sup> A další citace: „Jednotlivé postavy mě uchvacovaly svou vytrvalostí, houževnatostí, pevností, příčinností, odříkáním, uměním strádat a dávat z mála, vůlí zápasit o hodnoty nadosobní.“<sup>217</sup> To dokládá, že Prokůpek byl realistický autor, který se výrazným způsobem nechal ovlivňovat živými „předobrazy“ postav svého fikčního románového světa.<sup>218</sup>

Z interpretačního pohledu bychom vyhodnotili proměnu prezentovaných postav mezi PV a ŽD (a dalšími verzemi) následujícím způsobem: postavy v PV a VSH

---

nepečovala. [...]“ *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, 4. verze části, strojop. s rkp. úpravami, 114 11, 4; č. inv.: 781, č. přír.: 66/78; s. 114.

<sup>215</sup> Postava figuruje pouze ve variantě ŽD 71a+b.

<sup>216</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, strojop., 412 11, 4, č. inv.: 776, č. přír.: 66/78; s. 409.

<sup>217</sup> Tamtéž.

<sup>218</sup> Realistické texty měly podle R. Barthesse vzbuzovat dojem, že fiktivní svět v nich zobrazovaný je značně blízký skutečnosti a opravdovému životu. Nünning, A.: *Lexikon teorie literatury a kultury*. Host, Brno 2006, s. 660.



se samy svou bezohledností, krátkozrakostí, slabostí nebo neuvážeností vhání do vypjatých a problémových životních situací. Daleko více jsou zmítány negativními pohnutkami a vášněmi, jež nedokáží dostatečně krotit, což platí hlavně pro postavu Jana Říhy a Roberta. Problematické životní momenty postav nevyvolávají v recipientovi soucit nad jejich osudem, ale spíše ukazují ono známé pořekadlo, že každý sám je strůjcem svého štěstí (v Říhově případě by bylo výstižnější slovo neštěstí). Jejich potíže pramení z nich samých, z jejich nitra. Proto pokud chtějí dosáhnout nápravy, musí začít sami od sebe. Celkově v obou románech vládne díky užitým motivům, lyrickým popisům krajiny a popisům zápasů všeho druhu velmi dusná, nevlídná až tragická atmosféra.

Ale od verze ŽD dochází k obratu. Je zde patrné, že neštěstí mnohdy stihá i lidi s dobrými morálními vlastnostmi a pochází zvenčí, z negativních okolností, které samotní protagonisté nemohou nijak ovlivnit. Jejich jediným úkolem je se problémům postavit, spravedlivě bojovat, případně zavčas vědět, kdy z bitvy odstoupit a řešit situaci jiným způsobem. Pak lze teprve dojít smíření nebo i šťastného konce. Právě onen vytrvalý zápas o hodnoty, které postavám z titulu jejich charakterních vlastností náleží, jsou pro implicitního čtenáře sympatickým a inspirativním jednáním.

#### **4.5.3. Proměny v kategorii časoprostoru**

Ačkoli je kategorie chápána jako komplexní, pro naše potřeby výkladu je nutné kategorii na čas a prostor oddělit. Nejprve pojednáme o prostoru příběhu.

Z hlediska lokalizace Prokůpek ukotvuje příběh v jičínském kraji, který důvěrně znal. Vesnice Blata, kam je děj převážně<sup>219</sup> situován, našla svůj předobraz ve spisovatelově rodné vesničce Dolní Lochove, jak spisovatel dokládá v pozůstalosti.

Typy míst, která Prokůpek využívá pro dění příběhu, zůstávají ve všech verzích obdobné. Ať už se jedná o krajinu či Říhovo hospodářství. Liší se však způsob, jakým Prokůpek prostor popisuje. Následující ukázky byly vybrány tak, aby vyjadřovaly postup popisů v textech jako celcích.

---

<sup>219</sup> Například v textové variantě PV se část příběhu odehrává ve městě Všeliby. Místní názvy odpovídají až na jeden případ skutečnosti. Jedná se o název vesnice Duběny (PV, VSH r. a VSH), který je smyšlený; navíc ve verzích ŽD 71a+b figuruje Duběna nikoli jako ves, ale jako jméno Říhovy krávy.

## Uk. A

### PV:

Prach před ním se usazoval a obloha byla krásně modrá, jako po divé bouři, když se již všechna mračna a hromy přeženou. Jen nade vsí, nad Blaty, jako by se vznášela šedavá mlha a nedalo se říci, zdali padá k zemi anebo stoupá nahoru. Snad se jen tak převalovala v posledním soumraku. Zastírala však pohled na Říhovo stavení, které bylo obehnáno mohutnými ořechy.<sup>220</sup>

### ŽD:

Když dospěl rozcestí císařské silnice a Říhovy cesty, stádo krav bylo to tam. Ale výhled ke vsi zacláněly vířivé mraky šedavého prachu, které jakoby nevěděly, mají-li stoupat vzhůru či padat k zemi. Zatím nestoupaly ani neklesaly. Nehybně se zastavily nad úvozem, jako by chtěly něco skrývat. Nebo čekaly snad na plné setmění? Ach, ty mraky chtěly Linkovi skrýt podívanou a výhled na Blata, na první chalupu v této vsi, na chalupu, jejíž vrata byla od nepaměti otevřená.<sup>221</sup>

Varianta ŽD v porovnání s původní variantou PV usiluje o výstižnější, detailnější a rozsáhlejší popis prostoru. Autorovo úsilí o zpřesnění textu a důraz na detaily se projevil i v rovině jazykové, jak bylo řečeno výše.

## Uk. B

### VSH:

[...] Není zde nikoho, a kraj tichne a tichne, a tahle borovice jakoby ležela nad zemí s příkazem ticha ještě hlubšího, nepohnutého, s němou tváří.

Hustě modré větve jako paže bohů rozkládá do široka, proti slunci i děšťům hrozí, vždy stejně hrdá a sebevědomá. Země pod ní prahne žízní a lká po slzách dešťů, vssává se do kořenů staletého kmene silou starého úmoru. A kořeny jakoby vděkem se vpíjí do hlíny hlouběji a hloub, vzpínají se jako ruce, sražené v hříšné modlitbě, hledají se v této kostnaté tvrdosti pro posilněnou na příští

---

<sup>220</sup> Prokúpek, V.: *Přes věky. Román*. Müller a spol., Turnov 1927, s. 8.

<sup>221</sup> Prokúpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 11.

cestu. Věky budou nevyzpytatelně dlouhé, bez lidské paměti. Borovice je musí přečkat.<sup>222</sup>

### ŽD:

Jaká nádhera polí! Žita se vlní a vlní, jsou zelenavě modrá a připomínají moře. A šumí a tak zvláště voní. Jsou v květu. Oblaka žlutého pylu plují nízko nad poli, klesají až do obilí a zas se vznesou. Oh, otec nedovede synkovi říci, že pozoruje snoubení žit, ač sám to ví. A dívá se po brčálově zelených pšenících, po zasněných ječmenech a hravých ovsech. Vysoko nad poli, kdesi v nedozírnu, se perlí skřivánčí písňe, v lese ve vrcholech stromů někdo bublá. To i divocí holubi se radují. A louky, každíčká mez a všechny břehy se rozezněly zpěvem cvrčků a koníků. Ve struze se ozývá žába. [...] <sup>223</sup>

Text VSH se od ostatních variant odlišuje skutečností, že prostor je zobrazován lyrickými, symbolickými popisy, které právě v této verzi dosahují nejvyšší míry, zejména co se týče popisů krajiny. Prokůpek používá popisné pasáže ve VSH vysoce frekventovaně (a to i co se týče popisů myšlení postav) a tím do značné míry zpomaluje tok příběhu. Důraz na lyričnost, symboliku je v následující textové variantě, tedy v ŽD, oslaben, abstraktní popis krajiny se posouvá k reálněji vykreslenému způsobu ztvárnění.

### Uk. C

#### ŽD II.

Císařská silnice z Mladé Boleslavi do Jičína o Blata sotva štkrtne, běží bokem. Do Blat z ní odbočuje silnice okresní, jež vesnici rozděluje na dvě půle, prochází širokou návší osázenou štíhlými, zdravými topoly a spěchá v mírných zatačkách k Ostružnu a Vokšicím a přes další vesnice k městečku Kopidlnu. Na tuto okresku odbočil i žebrák Linka.<sup>224</sup>

---

<sup>222</sup> Prokůpek, V.: *Ve stínu hor. Selský román*. Jos. R. Vilímek, Praha 1931, s. 6–7.

<sup>223</sup> Prokůpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943, s. 42.

<sup>224</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza, Žitný dvojklas, román, strojop. s rkp. úpravami, 82 11, 4, č. inv.: 778, č. přír.: 66/78, s. 3.

### ŽD III.

Současně s ním, téměř v Linkových patách, vstupuje do Blat i první soumrak. Stíny se dlouží, slunce se noří za lesy, ale odlesk ohnivého západu vzbuzuje dojem červánků. Nad Blaty se převalují lehounká oblaka, plná bezradnosti, zda mají klesnout k zemi či stoupat k vzdálené obloze. Na žebrákově čele se zatřpytily krůpěje potu, spolehlivá znamení úzkosti. Dospěl právě rozcestí, míst, v nichž okresní silnice odbočovala z císařské a vedla do Blat a blatskou návsí ve stínu vysokých topolů spěchala dále poledním směrem k Ostružnu a přes další dědiny až k městečku Kopidlnu.<sup>225</sup>

Obě citované verze docházejí oproti předešlým variantám ke konkretizaci<sup>226</sup> prostoru prostřednictvím užívání místních názvů. Tento krok souvisí s Prokůpkovou snahou vnést do příběhu jako celku více konkrétnosti namísto nápovědí a zamlžování.<sup>227</sup> Text je tím přiblížen aspektu reality.

### Uk. D

#### ŽD IV.

Říhova cesta? Dá se nazvat ten kratičký a mělký úvoz, jímž se ze silnice odbočuje do Říhova dvora cestou? Linka ji dobře zná, nejeden kámen sem přinesl ve své náruči, aby zaplnil výmol, díru, prohlubeň. Žebrák Linka přesně ví o hnízdech čmeláků, vos i sršní v jeho nevysokých březích, těšil se bujností keřů a trsů šípkových růží a skromňoučkových, jasně modrých kvítků čekanek, ale nejraději se zastavoval u skupinky břízek, které v záhybu úvozu, jakoby v paloučku, začaly nedávno růst.<sup>228</sup>

---

<sup>225</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza, Žitný dvojklas, román, 3. verze části, strojop. s rkp. úpravami, 37 11, 4, č. inv.: 780, č. přír.: 66/78, s. 6.

<sup>226</sup> Ke konkretizaci dochází také například v kategorii postav, a to prostřednictvím užívání vlastních jmen, jež nebyla v předcházejících textech užita.

<sup>227</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Františku Křelinovi (19. srpna 1969), č. inv.: 3968–4012, č. přír.: 95/94.

<sup>228</sup> Tamtéž, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, 4. verze části, strojop. s rkp. úpravami, 114 11, 4, č. inv.: 781, č. přír.: 66/78; s. 3.

### ŽD 71a+b<sup>229</sup>

„A Říhova cesta? Je to vlastně úvoz, Linka však ví o každém kameni v jeho kolejích, o všech mraveništích a hnízdech čmeláků, vos a sršňů v jeho březích, pozoruje keře šípkových růží a trsy zaprášených čekanek, a nejraději se zastavuje u skupinky břížek, které v jeho záhybu, jakoby v malém skrovném paloučku, začaly nedávno růst.“<sup>230</sup>

Od verze ŽD IV. dochází k úbytku používání místních názvů, Prokůpek pravděpodobně vyhodnotil, že nejsou pro přiblížení textu implicitnímu čtenáři naprosto nezbytné, navíc se rozhodl vzdát plánu na výrazné přepracování textu, takže citované varianty ukázky D se svou podrobnou popisností (bez nadměrného užívání místních názvů) přibližují zpět ŽD - své výchozí variantě.

Nyní se obrátíme k analýze kategorie času v příběhu. Způsoby vyjádření plynutí času prochází v jednotlivých verzích postupnou konkretizací. Zatímco v prvotních verzích PV, VSHr., VSH je běh času signalizován zejména zachycením průběhu polních prací a ročními obdobími (např. letní ráno, pohoda předjarních dnů), od verze ŽD se přidávají odkazy na měsíce v roce (např. Je červen, slunce žhne [...]) nebo na sváteční dny (např. neděle před svatým Václavem, čtrnáct dní po svátku mrtvých). Nejkonkrétněji je plynutí času zachyceno v ŽD 71a+b, kde Prokůpek do textu zařazuje na sebe navazující fiktivní dopisy s přesnými daty.

Analyzovatelné jsou i změny situování příběhu do reálného historického kontextu. Děj PV lze zařadit do období těsně před a po první světové válce - na základě skutečnosti, že obsahuje motiv narukování mladého Jana Říhy do války. Že se jedná o první světovou válku dokládá Linkova vzpomínka, že poslední válečné události, během nichž zbytečně padlo mnoho lidí, se odehrály roku šestašedesátého [1866, pozn. L. N.]. Další motiv, jenž zasazuje příběh do řečeného historického období, zobrazuje pád rakouské monarchie, Prokůpek ho zachytil v poslední třetině PV<sup>231</sup>

<sup>229</sup> Až na jednu lexikální změnu je popis ztvárněn stejně i v ŽD.

<sup>230</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; Žitný dvojklas, román, strojop., 412 11, 4, č. inv.: 776, č. přír.: 66/78; s. 2.

<sup>231</sup> „Také do Všelíb se donesla novina. [...] Říha neporozumněl. Ať mají práva! Co jsou mně platna, když nikdo mi nevrátí Blata. Ta jejich svoboda! [...] Vrátil se [Robert] ještě před polednem a viděl všechnu tu lidskou havěť v říčícím davu, kterak strhává orly a nápisy.“ Prokůpek, V.: *Přes věky. Román*. Müller a spol., Turnov 1927, s. 212–213.

a ve verzi VSH se rozsáhlá část příběhu věnuje motivu přerozdělování šlechtické půdy bezzemkům.

ŽD pouze pracuje s motivem narukování Jana na vojnu a jeho návratem; ŽD II. uvádí Jana jako vojenského vysloužilce, ovšem na základě jednoho konkrétního časového údaje (rok 1912) se fragment odehrává v předválečné době, ovšem nelze říci, zda by pokračování textu došlo k první světové válce.

Verze ŽD III. je pravděpodobně přeložena do poválečného období, usuzujeme tak ze dvou skutečností - Jan je opět vojenským vysloužilcem, ale naše tvrzení dokládá zejména údaj o používané peněžní měně, již jsou již koruny. Podobná úvaha platí i pro verzi ŽD IV.<sup>232</sup>

Nejpřesnější doklady pro časové zařazení děje do určitého historického období používá Prokůpek v posledních variantách ŽD 71a+b, kdy se příběh odehrává ve druhé polovině dvacátých let, kam, jak jsme již zmiňovali, zařadil fiktivní dopisy datované do let 1927–1930. Přesunutí času příběhu mu po letech umožnilo přidat motiv hospodářské krize, která Říhovým znesnadňuje vymanit se z dluhů.<sup>233</sup>

Václav Prokůpek se ke změnám vyjádřil roku 1971 v dopise Josefu Smolíkovi: „Musím Tě upozornit na jednu okolnost. Prvotní tištěná verze dějstvuje v neurčitěm čase po první válce. Přepřacování jsem zprvu překládal do doby předválečné, nyní, v poslední třetině vidím, že to dost dobře nejde a tak pokud jde o údaje časové nebo cenové, musím všechny sladit a převést do doby kolem roku 1930.“<sup>234</sup>

Skutečnost, že se Prokůpek uchýlil k časovému posunu děje si vysvětlujeme jeho ambicí zachytit s odstupem let proměny venkova v meziválečném období.<sup>235</sup>

#### **4.5.4. Hlavní motivické obměny**

Textologické proměny motivů u pramenů k *Žitnému dvojklas*u dokládají, že Prokůpkův tvůrčí zápas o ztvárnění námětu, celého příběhu, se mnohokrát opakoval.

---

<sup>232</sup> Srov. také: „V letech po první světové válce české vesnice opouštěly tradici rodových slavností.“ *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 20, próza; *Žitný dvojklas*, román, 4. verze části, strojop. s rkp. úpravami, 114 11, 4; č. inv.: 781, č. přír.: 66/78; s. 112.

<sup>233</sup> Anna má několikrát na jičínském trhu velmi špatný odbyt zboží a Říhovi to vysvětluje tím, že si lidé povídají o příchodu krize.

<sup>234</sup> *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 13, korespondence odeslaná (S–Ž) a korporace, Josefu Smolíkovi (25. března 1971), č. inv.: 4135–4164, č. přír.: 95/94.

<sup>235</sup> „Rád bych vytvořil obraz předválečného venkova, ty veliké strasti, o nichž ostatní vrstvy neměly tušení, jak poměry dozrávaly.“ *Fond Václav Prokůpek*, LA PNP, kart. č. 11, korespondence odeslaná (A–H), Marii Bíbusové (7. dubna 1971), č. inv.: 3754–3772, č. přír.: 95/94.

Časová distance od „starých“ textů, spisovatelovy nové životní zkušenosti a neustálá ambice udělat text „lepší“ ho poháněla k přetváření původních variant. Přeskupoval, přidával či opouštěl motivy, které se lišily různou mírou důležitosti své funkce pro textový cíl. My se teď zaměříme na takové motivické změny, jež lze považovat z hlediska vyznění textu za důležité.

#### 4.5.4.1. Nevyužití motivy PV a VSH

PV a VSH označil Václav Prokúpek za první „verzi“ své zamýšlené trilogie, kterou nedokončil. Rozhodl se pro jiné zpracování a prvním dílem měl být ŽD, ve kterém však opustil některé motivy PV. Román ŽD končí rozhodnutím Jana Říhy o prodeji zadlužené chalupy, avšak verze PV ještě pokračovala a rozvíjela motiv přestěhování a trpkého života rodiny Říhů ve městě a jejich následného návratu na venkov do hospodářství dcery Anny, které zemřel manžel Francek. Motivicky minimálně<sup>236</sup> využitá pro ŽD je varianta VSH, která byla koncipována jako pokračování PV. VSH zachycuje vysoce problémové soužití manželů Říhových v hospodářství s Valnohovými, Robertův návrat z pražských studií do rodné vsi, ale také návrat Jana, kterému se podaří díky pracovitosti získat uvolněný statek s polnostmi, takže se rozhodne požádat o ruku svou lásku Boženu Jandovou.

Prokúpek zamýšlel, že ŽD bude mít také další pokračování, takže je možné, že by se motivika VSH plně promítla až do tohoto navazujícího textu. Ovšem ani druhá „verze“ trilogie nebyla kompletně napsána: „[...] původně jsem Žitný dvojklas koncipoval jako trilogii, nyní jsem všechny děje stáhl do jedné knihy [tj. verze ŽD 71a+b, pozn. L. N.]“<sup>237</sup> Verze ŽD 71a+b však motiviku VSH vůbec neobsahuje. Důvod spatřujeme v přehodnocení textového cíle, který se přeorientoval ze ztvárnění venkovských poměrů těsně před a po první světové válce k zachycení situace na venkově v druhé polovině dvacátých let.

#### 4.5.4.2. Motivická analýza tří nedokončených verzí

Mnohokrát jsme připomněli, že ŽD byl vydán roku 1943 a zmiňovali jsme také, že Prokúpek pak pravděpodobně pracoval na pokračování románu, které bylo přerušeno jeho uvězněním. Zabavené texty pokračování mu byly údajně vráceny, avšak není nám

---

<sup>236</sup> VSH dále rozvíjí motiv neshod Anny s manželovými rodiči Valnohovými a pokračování vztahu Jana a Boženy.

<sup>237</sup> *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP, kart. č. 12, korespondence odeslaná (CH–Se), Alexeji Pludkovi (šéfredaktor nakl. Práce; 13. srpna 1970), č. inv. 512–513, č. přír.: 66/78.

známo, jakým způsobem s nimi naložil, poněvadž se o nich v korespondenci již nezmiňuje.

K prvnímu přepracování ŽD se Prokůpek odhodlává po svém propuštění z vězení, tedy bezmála po pětadvaceti letech, nejprve pouze s úmyslem zbavit román „zamlžeností“ a přidat mu na konkrétnosti bez toho, aniž by plánoval změny v ději či počtu postav. Krátce po tomto tvrzení je ale v korespondenci zachyceno Prokůpkovo zjištění, že text bude třeba přepracovat více, než původně zamýšlel. Třikrát začal text psát znovu, ale žádnou z verzí nedokončil, jak jsme již konstatovali výše. Z toho důvodu nelze říci, zda zamýšlel nějakým výrazným způsobem změnit textový cíl, avšak tyto tři textové verze nám umožňují konstatovat několik tendencí, ke kterým se spisovatel uchýlil.

První tendence, zaznamatelná ve verzích ŽD II. a ŽD III., byla již dříve řečená konkretizace, jež je patrná v zobrazení prostoru (viz výše) i postav (taktéž viz výše). Ohledně konkretizace kategorie postav ještě doplníme následující zjištění.

Postava jednohého žebráka Linky se nijak v jednotlivých verzích charakterově (ani svou funkcí v textu) nemění, na začátku příběhu uvádí recipienta do děje svým příchodem do blatského kraje. Pouze ve verzích ŽD II. a ŽD III. Prokůpek zařazuje motiv - dá se říci vysvětlení - jakým způsobem Linka před lety přišel o nohu a jaké pro něj neštěstí mělo osudové následky v rodinném životě. Verze ŽD IV. výklad Linkova osudu pomíjí. A jak jsme se již zmínili v poznámkovém aparátu na straně 59 - od verze ŽD II. známe jméno hospodyně Říhové (Lojzička).

V konkretizaci došel Prokůpek nejdál právě v ŽD II., když zcela přepracoval třetí a čtvrtou kapitolu, pátou obměnil a přejmenoval.<sup>238</sup> Prostřednictvím třetí a čtvrté kapitoly uvedl do děje naprosto novou postavu - Emilii Královou, téměř stoletou blatskou obyvatelku, již lze označit za chodící kroniku vesnice. Prokůpek rozvádí její osud i historii rodu Králových,<sup>239</sup> do jejichž rodiny se Milka před mnoha lety přivdala<sup>240</sup>. Postavu Emilie využívá i pro vylíčení rodové historie samotných Říhových, když se Emilie pustí jednoho podvečera do vypravování. Navíc blatská stařenka

---

<sup>238</sup> Místo názvu „Přípřeže“ zvolil název „Odhodlání“, čímž přesněji zachytil krok, který musel Řiha podniknout - rozhodnutí, zda riskovat zdravím a životem sebe a svých koní při nebezpečné práci na pivovarských přípřežích.

<sup>239</sup> V rodě Králových se předávala z generace na generaci funkce starosty, kterým je právě Vojtěch Král. V ŽD III. jako pozůstatek tohoto motivu zůstává zmínka o starostovi Štěpánu Královi.

<sup>240</sup> Spatřujeme zde motiv obměněný později v poslední verzi: ŽD II. - Emilie neměla zamlada příliš ženské rysy, přesto se do ní zamiloval a vzal si ji starostův syn Vojtěch Král; ŽD 71 a+b - Říhova dcera Marie zastává mužské práce, má nakrátko ostříhané vlasy a obléká se do bratrových šatů, přesto se v ní zhlédne cestářův syn Vilém Hutař.



v příběhu nosí vyhořelým Říhovým jídlo a pozoruje počínající stavbu nového domu, při níž pomáhá její vnuk. Skrze tento motiv je podrobně rozvíjen popis stavby a všech, kteří se na ní podílí, čímž Prokúpek celou pasáž nebyvale až nadbytečně „zaldňuje“ velkým množstvím dosud neznámých postav, ale i koní a k tomu dodává jejich jména, zmiňuje jejich životní osudy.

Na základě motivů spojených s postavou Josefa je možné, že tento protagonista mohl mít v ŽD II. pozměněný osud, a to ze dvou důvodů - ve verzi jsou náznaky slabosti Boženy Jandové právě pro Josefa, druhým důvodem je skutečnost, že Říhovi uvažují o léčbě Josefovy slepoty, kterou hodlá zajistit nejstarší syn Říhových František.

Následující verze ŽD III. má nejmenší rozsah, tudíž můžeme pouze konstatovat jednu motivickou změnu, na kterou jsme narazili již v souvislosti s postavou Boženy Jandové. Ta se pouze v ŽD III. vyskytuje v první kapitole, která předznamenává jistý kladný vztah k Josefovi. Druhá kapitola verze je nedokončená, avšak nijak výrazně se tematicky nemění.

O poslední neúplné verzi ŽD IV. lze říci, že se motivikou a základní strukturou příběhu (názvy, kompozice kapitol a jejich náplň) „vrací“ zpět k původnímu ŽD. Zdůvodnění nabízí vyjádření z dopisu Josefu Knapovi, které jsme citovali v kapitole o genezi díla - Prokúpek se v něm Knapovi přiznává, že se zásadního přepracování vzdal a starý text pouze opravuje škrty a vpisky. ŽD IV. oproti ŽD tak přináší rozšíření některých motivů nebo i zcela nové, ovšem tyto změny nemají podstatný vliv na celkové ideově-tematické vyznění textu.

Položili jsme si otázku, proč Václav Prokúpek verze ŽD II., ŽD III. a ŽD IV. zanechával nedokončené? Jeho korespondence nabízí autorovo strohé konstatování, že nebyl s textovými verzemi spokojen, ovšem přesný důvod nespokojenosti neuvádí. Na základě dalších informací z korespondence zastáváme názor, že spisovatele značně limitoval jeho zhoršující se zdravotní stav, který mu neumožňoval pracovat s takovým nasazením, jaké by pro důkladnou revizi ŽD potřeboval. Nemoc, upuštění od trilogie a zároveň velká vůle příběh *Žitného dvojklasu* dokončit, vedla Prokúpeka nakonec k tomu, že původní text ŽD místy lehce poupravil, doplnil drobné motivy, dále se v textu soustředil na rozšíření několika kapitolami, ale hlavní pozornost věnoval zásadnímu přepracování a rozvedení zhruba poslední třetiny textu. Tímto způsobem se zrodily verze ŽD 71a a ŽD 71b a celý příběh *Žitného dvojklasu* (a vlastně i jeho zamýšleného pokračování) konečně došel své plné realizace.

#### 4.5.4.3. Nově dokončený příběh

Jak jsme již dříve poznamenali, když porovnáme verze z roku 1971 (ŽD 71 a a ŽD 71b) zjistíme, že prošly změnami na úrovni jazykové, ke změně ideově-tematické nedošlo. Budou nás však zajímat proměny, které se v obou variantách realizovaly ve vztahu k ŽD.

První z nich je skutečnost, že Prokůpek do textu přidal kapitolu, která se celá věnovala pohřbu zastřeleného syna Josefa. Prokůpek prostřednictvím kapitoly ukázal pohřeb jako důležitý akt pro rozloučení s mrtvým a zmínil možný příkrý pohled na Josefa jako blázna, který spáchal sebevraždu. Farář Řehulka,<sup>241</sup> nová románová postava, totiž okamžitě rozhodne, že Josef bude bez ohledu na okolnosti smrti pohřben na hřbitově, nikoli za jeho zdí, jak se v případech sebevražd praktikovalo. Dokonce se ukazuje, že lidé z vesnice měli Josefa vlastně v oblíbě a za podivína ho nepovažovali, daleko spíše soucítí s jeho nešťastným osudem, což dokazuje hojná účast smutečních hostů a okázalost pohřbu.

V textu je kladen daleko větší důraz na zobrazení příčin Říhových narůstajících finančních problémů, při jejichž řešení mu zpočátku vychází vstříc učitel Kolář,<sup>242</sup> účetní ostruženské kempeličky. Kolář Říhu upozorňuje, že hlavní příčina jeho potíží tkví v ledabylém přístupu k placení účtů a upomínek, které Říha vždy raději schovával do zásuvky, čímž si zadlužení způsobil sám. Motiv tak zdůrazňuje mnohdy problematický přístup venkovských lidí k byrokratickým záležitostem, který může vést k obrovským existenčním potížím.

Další zcela nové kapitoly se detailně zabývají dvěma motivy obsaženými již v ŽD - Ondřejovou nemocí a Říhovým chovem prasat. Odlišným způsobem je rozvíjen motiv onemocnění nejmladšího syna Ondřeje. Co se týče jeho stavu v ŽD i ŽD 71a+b onemocnění propuká v souvislosti s chlapcovým zděšením nad blouznivými stavy Boženy, které jsou zapříčiněny hrozbou dražby Jandovy chalupy. Božena po svém uzdravení prchá neznámo kam. Ondřejův stav je ale závažnější, panuje podezření na zápal mozkových blan. Prokůpek však zvolil odlišnou cestu řešení chlapcova léčení. V ŽD si Říha umane, že Ondřeje může vyléčit pouze návrat Boženy, a tak se vrhá do složitého a dlouhého pátrání, které je nakonec úspěšné. Boženu najde a odveze ji s sebou zpět do Blat. Dívka ale odjakživa chovala vřelý cit k staršímu Janovi, se kterým si slíbili před válkou věrnost, navíc ji šokuje Ondřejovo podivínství. Raději se

<sup>241</sup> Postava figuruje pouze ve verzích z roku 1971.

<sup>242</sup> Postava učitele Koláře se taktéž objevuje pouze v textových variantách ŽD 71a+b.

tedy rozhodne opět a navždy z kraje odejít. ŽD 71a+b nepracuje s motivem hledání Boženy Říhou, působení postavy mladé dívky v příběhu končí jejím prvotním útekem. Textová verze se hlouběji věnuje léčbě a konzultacím Ondřejova zdravotního stavu, protože Říha syna vozí po četných vyšetřeních a nemocnicích. Za tímto účelem se v textu poprvé objevuje postava jičínského lékaře Klementa Jůzy. Prokúpka k rozvedení motiviky nemoci a léčby pravděpodobně inspirovaly jeho vlastní zkušenosti, sám byl s četnými zdravotními potížemi častým pacientem na mnoha klinikách. Zatímco v ŽD se mladý Říha uzdraví pouze částečně - nese si následky v podobě podivínského chování, v ŽD 71a+b se po dlouhé hospitalizaci uzdraví zcela a vrací se na konci příběhu do školy. Díky tomu, že Prokúpek v ŽD 71a+b zvolil léčení Ondřeje v nemocnici a nikoli návrat Boženy, působí verze ŽD 71a+b racionálněji. Druhým motivem, kterému věnuje autor v posledních verzích značný prostor, je zmiňovaný Říhův chov prasat,<sup>243</sup> mimo jiné stejně úspěšný jako ve verzi ŽD. Skutečnost, že se Říha začne věnovat převážně obchodu s prasaty, otevírá v ŽD 71a+b možnosti postavě Marie, která v hospodářství převezme úkoly po otci a nejen to - prakticky přebírá veškerou vládu nad chalupou. Jak jsme již poznamenali v rámci analýzy proměn postav, Marie se také nechává najímat na vykonávání ryze mužských prací a vydělává si vlastní peníze. Vyvstává zde tedy nový pohled na ženu - už není jen „slepu“ pracovní silou, ale přechází do pozice emancipované, samostatné a cílevědomé osobnosti, která dovede udržet chod celého hospodářství i rodiny a k tomu ještě pracovat.

V těchto verzích zvolil Prokúpek prezentaci části příběhu formou dopisů dcery Anny bratrovi Františkovi, který žije a pracuje jako lesní inženýr ve Švédsku.<sup>244</sup> Těchto dopisů Anna poslala sedm (v textu odpovídají sedmi samostatným kapitolám) a bratra v nich informuje o tom, co se děje jak v rodině, tak i ve vesnici. Dle našeho názoru forma dopisů umožnila Prokúpkovi posouvat celý příběh dynamičtěji vpřed, poněvadž v dopisech mohl dění popisovat stručněji a kondenzovaněji.

Teprve v ŽD 71a+b nabývá postava nejstaršího syna Frantíka důležité funkce. Znepokojují ho špatné zprávy z domova a především mu Anna prozradí, že otec má tak velké problémy s dluhy, že věří jedině v pomoc zkušeného syna. František tedy přijíždí z dalekého severu dokonce se svou partnerkou Lottou, aby ztrápenému Říhovi poradil,

---

<sup>243</sup> Důležitou vazbu získává hospodář ke kanci Cikánovi, který ho vždy doprovází na pastvu krav a díky němuž se mu podaří vydělávat velmi slušné peníze za připouštění. Bohužel, aby splatil dluhy vzniklé Ondřejovou léčbou, musí kance prodat - pro syna tak obětuje významný zdroj příjmů.

<sup>244</sup> Postava Františka se objevuje již ve verzi PV, kde je pouze zmíněno, že si s ním Anna dopisuje v době, kdy po svatbě zažívá těžké chvíle ve Valnohově chalupě; ve verzích ŽD – ŽD 71a+b Frantík přijíždí Říhovým poradit se stavbou nového domu.

jak se s problémy vypořádat. V předposlední kapitole se celá rodina (včetně Jana, který se zrovna vrátil z vojenské služby) sejde nad účty a písemnostmi, hlavní slovo mají synové František a Jan. Zhodnotí, že situace je velmi tristní - Říha musí chalupu prodat.

Poslední aspekt, kterým se ŽD 71a+b odlišuje, je motiv vstupu techniky na venkov<sup>245</sup> a tím počínající proměna tváře vesnice.

#### 4.5.4.4. Motivická analýza exponovaných částí textových pramenů

Za nejexponovanější části textu bývá v literární teorii považován začátek a konec, které vymezují prostor příběhu, jeho kompozici a vlastně charakter celého textu.<sup>246</sup> My se zaměříme na proměny motivů v počátečních a závěrečných kapitolách textových verzí.

Ideové vyznění počáteční kapitoly se napříč textovými prameny nemění. Ve všech verzích první kapitola zachycuje příchod potulného žebráka Linky, který každoročně přichází na návštěvu do chalupy hospodáře Říhy, ovšem tentokrát přichází na spáleniště, kterým bloumá nešťastná hospodářova rodina. Prokůpek tak hned na počátku příběhu nastoluje otázku vyrovnání se s životní pohromou.

Závěrečné kapitoly se však odlišují. V PV je závěr ve znamení střetů a vystřízlivění z představ. Říha definitivně pochopí, že nedokáže žít ve městě odtržený od zemědělské práce. Dochází k hádce bratrů Jana a Roberta o Boženu - Jan se rozhodne, že lepší bude odejít. Robert přizná svou nemoc a je vyloučen ze školy. Do všelibského domku přijde za rodiči týraná Anna se zprávou, že zemřel její krutý manžel Francek. Říhovi přece jen svitne nová naděje na návrat k venkovskému způsobu života, když ho dcera požádá, aby se přestěhoval i s matkou k ní do Duběny a obdělával zanedbaná Valnohova pole.<sup>247</sup>

Beznadějí a značně otevřeným koncem<sup>248</sup> se vyznačuje poslední kapitola v textu ŽD. Rodina je zdrcena odchodem Jana a podivínstvím Ondřeje, navíc se Říhovi rozpadá pod rukama jeho celoživotní dřina, a protože situace hospodáře velmi tíží, rozhodne se zadluženou chalupu prodat.

---

<sup>245</sup> Emancipovaná Marie Říhová zakoupí postupně do hospodářství sekačku uzpůsobenou do koňského záprahu, elektrický motor na mlácení obilí; dojde k elektrifikaci Říhovy chalupy; je zobrazen rozvoj automobilismu - svoz šterku na výstavbu silnice nákladním autem, doktor Jůza jezdí tzv. laurinkou.

<sup>246</sup> Hodrová, D. et al.: ...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století. Torst, Praha 2001, s. 317.

<sup>247</sup> Neprovádíme srovnání s VSH, neboť jde o pokračování PV, které je ideově-tematicky velmi obtížně srovnatelné s ŽD, jež pokračování nemá.

<sup>248</sup> Což je dáno skutečností, že Prokůpek zamýšlel napsat pokračování románu.

Verze, které byly dovedeny k závěru, jsou až ty z počátku sedmdesátých let (ŽD 71a+b). Závěrečnou kapitolu tvoří dopis Anny Františkovi, do nějž Prokůpek vložil nadějný výhled postav do budoucnosti, i přes prodej rodné chalupy. Závěr vyznívá velmi optimisticky a otáčí neštěstí Říhovy rodiny v dobrý životní start Říhových dětí.<sup>249</sup> Ukazuje, že i když se selský rod rozpadl, všichni si i přesto dovedou úspěšně najít nové místo v životě. Říha jako bojovník s osudem, musí přiznat svou prohru, ale díky skutečnosti, že se s ní dokáže vyrovnat, je schopen být v životě nadále užitečný (zejména pro svou rodinu).

#### 4.5.4.5. Vyhodnocení motivických obměn

Pohled na proměny jednotlivých motivů a také rozsah jejich zpracování nás vede k následujícím závěrům. Pasáže, ve kterých jsou zdlouhavě popisovány rodové poměry a historie některých postav, příběh zbytečně zatěžovaly nedůležitými informacemi pro pochopení směřování textu a jeho cíle, platí to zejména pro verzi ŽD II. Kritické výhrady máme k některým kapitolám, kterými Prokůpek rozšířil poslední třetinu verzi ŽD 71a+b, a to z toho důvodu, že se podrobně a příliš rozsáhle zabývají motivy Říhova chovu prasat a Ondřejovou léčbou, přidává se k tomu ještě popis množství práce, kterou musí Říhovi stihnout - hodnotíme přítomnost motivů také jako rozsahovou zátěž pro samotný text, ovšem netvrdíme, že by byly motivy zcela nefunkční, avšak adekvátnějším řešením by bylo jejich syntakticky úspornější ztvárnění. Kladně v ŽD 71a+b hodnotíme aspekt, jež si dovoluujeme označit jako jakousi „racionalizaci“, či „zreálnění“. Tím máme na mysli odhalení příčiny Říhových dluhů a jeho rozhovory s účetním (a učitelem) Kolářem. Dále zmíněný aspekt spatřujeme v léčbě Ondřeje v nemocnici, čímž ustoupila emocionálně zabarvená víra jeho otce, že ho uzdraví návrat krásné Boženy. A konečně emocionální odstín ztrácí i okolnosti prodeje rodinného stavení, jemuž předchází racionální zhodnocení bezvýchodnosti Říhova zadlužení. Závěr ŽD 71a+b ve smyslu naděje byl z náznaků v předchozích kapitolách verze očekávatelný, avšak Prokůpek na konci textu, kdy prostřednictvím Annina dopisu bratrovi konstruuje nadějnou budoucnost všech potomků Říhova rodu, vcelku „odbývá“ možnou perspektivu hlavní postavy - starého Říhy.

---

<sup>249</sup> František se s Lottou vrací do Čech, protože byl jmenován docentem na vysoké škole lesnické; Marie získala peníze za prodej polí a vdala se za Viléma Hutaře; Ondřej je úspěšný ve škole; Jan pracuje v Chuchli u dostihových koní; Anna si vezme za muže ovdovělého Richarda Zvonaře; Říha se pouští do výroby nábytku pro Františka a věnuje dceři Anně prasata pro založení jejího vlastního chovu.

#### **4.6. Vliv textových změn na cíl textu**

Ačkoliv v jednotlivých verzích došlo k mnoha změnám v několika oblastech, hlavní smysl a cíl textu je u všech shodně spatřován ve vykreslení venkovské problematiky na konkrétních životních těžkostech rodiny sedláka Říhy. Sám Prokúpek uváděl, že mu šlo především o realistické svědectví z života rolníků. Zbývá nám zodpovědět poslední otázku - zda autor svými textovými zásahy změnil či oslabil prvky, které lze vnímat jako projev ruralistických tendencí?

Ve vztahu hospodáře k půdě přešel Prokúpek od vyhoceného chápání naprosté nezbytnosti půdy pro život sedláka, který se jí sice dokáže vzdát, ale nakonec ji bytostně postrádá (PV), k pozici, že půda je aspektem důležitým, ale v krajním případě se jí vzdát lze (ŽD). Půda, láska k ní a umění s ní pracovat, to jsou zdroje, které zakládají lidské štěstí (PV, VSH, ŽD). Avšak se ztrátou úrodné země je možno se smířit a snad i najít jiné životní naplnění (ŽD 71a+b).

Vlastností dobrých sedláků je pracovitost až dřičství, které nechybí ani v Prokúpkových textech, částečně ale autor motiv oslabuje v ŽD 71a+b, když se Říha věnuje poklidné pastvě krav a chovu prasat; těžkou práci na poli a v hospodářství přenechává dceři Marii.

Ruralismus pracoval s motivem vztahu člověka a zvířete, který je obsažen také u Prokúпка. V prvních verzích spíše obrací pozornost na špatné zacházení se zvířaty a jejich utrpení (PV, VSH) v novějších variantách klade důraz na pojetí zvířat jako bytostí, jež jsou plnohodnotnou a důležitou součástí životů lidí, kteří mají povinnost dbát o jejich důstojnost.

Za další ruralistický prvek byla považována rodová tradice. V prvotní verzi se selský rod de facto rozpadá v momentě, kdy Říha odhalí Janovy úmysly o prodeji hospodářství, takže mu odmítne stavení předat a raději ho prodá sám pod vlivem vyhocených emocí (PV). Impulsy k rozhodnutí ukončit selskou tradici mohou přijít i zvenčí - tíživé rodinné problémy vyklíčí v potřebu od všeho utéct a jediným řešením je právě definitivní odchod (ŽD). Dluhy jako hlavní podnět pro prodej rodného stavení jsou spíše zdánlivou příčinou, protože potomci si sami dokážou najít (a hledají) své místo v životě (ŽD 71a+b).

Motivem, který ruralisté používali ve svých dílech, byla kritika města a odsuzování jeho zkaženosti a negativního vlivu na jedince. Prokúpek motiv použil pouze ve verzi PV a VSH, v následujících textových verzích ho zcela opustil.

V žádné z verzí se nevyhýbá ani sociální problematice venkova, kterou dokládají finanční potíže rodiny Říhů, na zadluženost se poukazuje i prostřednictvím osudů dalších venkovanů. Sociální otázky Prokůpek vykresluje také na různých typech postav (např. žebrák Linka, opilec Janda, bohatý sedlák Zdráhal, vdova s několika dětmi Chudařová).

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že výchozí textové prameny obsahují motivy spojitelné s ruralistickými tendencemi v literatuře. Ovšem ke značnému oslabení ruralistické tendence dochází v ŽD 71a+b, přesto určitým způsobem selská tradice pokračuje díky dceři Marii.<sup>250</sup>

---

<sup>250</sup> Její manžel kupuje několik Říhových polností, některé pozemky Marie dostane od rodičů jako věno.

## 5.

### Závěr

Komentáře týkající se vyhodnocení textologických změn jednotlivých prvků textových pramenů jsme podrobněji uváděli již v předchozí kapitole. Na tomto místě chceme sumarizovat, co textologická analýza prokázala: že totiž proměny, k nimž mezi jednotlivými verzemi došlo, v konečném důsledku nemění ideové vyznění textu.

Textové verze dokazují, jak složitý a zdlouhavý může být textový proces a kolik úsilí vyžadují jeho revize. Zvláště pokud se jedná o takového spisovatele, jakým byl Václav Prokúpek - literát ovlivněný žijícími předobrazy svých postav a vlastními vzpomínkami na rodný kraj, realistický autor dbající na každý detail, stále nespokojený s vlastní prací, kterou mu později komplikoval i jeho špatný zdravotní stav zapříčiněný léty strávenými ve vězení.

Již v druhé kapitole jsme se postavili za stanovisko literárních historiků, kteří Václava Prokúpeka (proti jeho vlastnímu přesvědčení) chápali jako ruralistického autora. Textologická analýza náš závěr v této věci potvrdila. I přesto, že textové prameny prošly mnoha změnami, zachovaly se v nich v dostatečném množství motivy, jež lze vztahovat k literární tvorbě ruralistů.

Na závěr se chceme zamyslet nad možnostmi opětovného vydání románu, s nimiž se dle našeho názoru pojí několik problémů.

První z nich je určit, z které textové verze by se mělo vycházet. Proti vydání verzí PV a VSH svědčí skutečnost, že jsou v podstatě jen torzem zamýšlené trilogie; dokonce i sám Prokúpek se vyslovil, že si nepřeje, aby tato dvě díla byla ještě někdy vydána. To je samozřejmě konstatování autora, které by potenciálního editora nemělo nijak determinovat. Proto budeme vést argumentaci skrze samotná díla: přepracováním došlo k porušení jednoty autorsky definitivního textu a geneticky definitivního textu a nově začala jednota platit pro ŽD, který byl ovšem také pouze prvním dílem z nerealizované trilogie a po několika letech byl nahrazen verzí ŽD 71b. Jak jsme zjistili, tento pramen v sobě do určité míry spojuje motiviku, jež měla být původně rozvedena do nerealizované trilogie. Fragmenty ŽD II. – ŽD IV. zůstaly pouze torzy autorského



textu. Za geneticky definitivní text a výchozí pramen pro vydání je tedy možné považovat až ŽD 71b.<sup>251</sup>

Ovšem je také potřebné si uvědomit náplň ideově-tematické složky textu. Na počátku sedmdesátých let se Jan Lopatka vyslovil pro vydání *Žitného dvojklasů*, i když ho nepovažoval za nijak „vysoké“ umění, ale uznával, že jako lidová literatura pro „tzv. prostší konzumenty“<sup>252</sup> by si okruh svých čtenářů jistě našla. Tento druh četby měl podle něj sympatizanty ve statisticky významných vrstvách obyvatelstva. Jenže od této úvahy uplynulo dalších čtyřicet let a situace se zcela proměnila. Z hlediska současných čtenářských preferencí nelze říci, že by byl žánr venkovského románu vyhledávaný. Zemědělce a lidi s úzkým vztahem k půdě již nelze označit jako „statisticky významnou vrstvu obyvatelstva“. Problematika a zájmy venkova se přeorientovaly jiným směrem. Ideově-tematická složka románu, který jeho autor považoval za „časový“, nabyla značné distance od aktuálních témat. Ale přece zde nacházíme některé prvky, které se mohou „přes věky“ dotýkat i dnešních čtenářů. Prokůpek v románu otevřel problematiku přetrvávající dodnes, a to otázku zadluženosti, která může člověka dovést do krajních životních situací. Dalším prvkem, spíše duchovního rázu, je přesvědčení o neustálém životním zápasu, který se vede pro různé hodnoty. Pokud člověk boj o některé z nich prohrává, smíření najde, když se bude orientovat na ty, které mu ještě zbyly. Především pak na rodinu, jež přináší víru v mladou generaci, v budoucnost.

---

<sup>251</sup> Již dříve jsme však připomněli, že existují jisté pochybnosti, zda skutečně lze ŽD 71b považovat za geneticky definitivní text. Srov. kap. 4.1. Výchozí množina textových pramenů, s. 37.

<sup>252</sup> Takto Lopatka označil recipienty „užitkového čtení“, které se zakládá na běžných motivech a konfiguracích, „jaké autor u této výrazové polohy tuší a předpokládá [...]“. Lopatka, Jan: *Posudky*. Torst, Praha 2005, s. 125.

## ANOTACE

Autorka: Lada Najvářková

Katedra a fakulta: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého  
v Olomouci

Název diplomové práce: Textologické změny ve vybraných prózách Václava Prokúčka

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Vraňová, Ph.D.

Počet znaků: 178 355

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 47

Klíčová slova: česká literatura 20. stol., Václav Prokúček, ruralismus, textologie,  
textový pramen, textová verze, stemma

Anotace diplomové práce: Magisterská diplomová práce se zabývá textologickými změnami v geneticky navazujících prózách Václava Prokúčka *Přes věky*, *Ve stínu hor* a *Žitný dvojklas*. V první části práce je věnována pozornost revizi pozice autora v rámci literární historie a rekonstrukci textového procesu na základě Prokúčkovy dochované osobní korespondence. Hlavní část diplomové práce podrobuje textové prameny textologické analýze - popisuje jazykové a ideově-tematické změny, kterými textové verze prošly. Na podkladu zjištěných proměn jsou vyhodnoceny důsledky pro textový cíl. Motivy použité v textových verzích umožňují doložit spisovatelovo místo v literární historii.

## RESUMÉ

Václav Prokúpek (1902–1974) was a writer, literary journalist, critic and editor. In particular, his work includes several novels and short stories. His literary activity began in 1924, but the writer's work was interrupted by the onset of the communist regime which unrightfully condemned Prokúpek (together with other writers) to a twelve-year sentence in a fabricated trial. After his release, he devoted much of his efforts rewriting his key literary works.

The initial chapter describes the place of Václav Prokúpek in literary history. The core texts of literary history from 1936 to 2010 create its basis. Their analysis enabled the following conclusion. All literary historians ranked Prokúpek among the literary circle of ruralistic authors. In this context, we also tried to define the characteristic values declared by this movement. The term "ruralism" was brought into Czech literature by Antonín Matula in the early thirties of the 20th century. It denoted the literary production based on the theme of rural development and positive attitude towards land and nature. Further, it highlighted the cult of the family in connection with patriotism and religion, social issues, hostility against city, etc. Matula, the theorist of ruralistic movement, required writers to write realistic literature suitable for rural people. In literature, similar values were also professed by the circle of regional authors, which founded the revue *Sever a východ* (Josef Knap, Václav Prokúpek, František Křelina, Jan Knob) and which later turned to ruralism. Instead of that term, they preferred the name "literature of the Czech soil" by Josef Knap. Together, the ruralist authors created two anthologies: *Básníci selství* (1932) and *Tváří k vesnici* (1936). Václav Prokúpek's work appeared only in the first collection, *Básníci selství*. In a letter from 1965, he explained his reason for not participating in *Tváří k vesnici*. There Prokúpek claims he never considered himself a ruralist writer. Some of his works should have proven this claim of his (*Zakryto slzami*, *Žitný dvojklas*, *Naše hříbátka*). Therefore, we evaluated the motifs of all his works and discovered that each and every one of them contains motives that could be linked with the literary works of the ruralistic group. The later attitude of the writer might have been caused by the fact that he never followed the programme of the literary group but relied on his own experience and memories instead. Moreover, the affiliation to ruralism became one of the main counts of the prosecution in 1952.

Via author's correspondence, next part of the thesis reconstructs the genesis of the novels *Přes věky* (1927), *Ve stínu hor* (1931), *Žitný dvojklas* (1943) and the issue of the multiple text versions. The author originally intended to write a three volume "peasant" novel, but at first, only two volumes were published (*Přes věky* and *Ve stínu hor*). That is, Prokůpek rethought his plan to make a trilogy and published both the works as a single novel called *Žitný dvojklas*. In the fifties, the writer was imprisoned. After being released, he decided to revise *Žitný dvojklas*. Prokůpek had transformed the novel several times and finally completed it in 1971. Still, this version has not been issued yet, even though Prokůpek was offering the work to several publishers during his life. Thus, within approximately forty years, Prokůpek altered the novel several times. He even added an explanation for the readers of his alterations of the *Žitný dvojklas*. The writer used his parents and siblings as an inspiration for his characters, but the fact that these people were still alive bound him and forced him change the fictional story. The attitudes of the author were influenced by the war and already mentioned imprisonment. After he returned home, significant health complications limited his production.

In the main part of thesis, a textual analysis of the language as well as the changes of themes and ideas was performed on ten textual sources. The linguistic analysis of the examples demonstrates that there appear grammatical, morphological, lexical and also syntactic changes in the texts. Change in the nature of some characters also took place. In the early versions, they are depicted as morally decadent people whose behaviour is harmful not only to themselves, but to others as well. In the revised texts on the contrary, there are people with good morals being affected by adverse life circumstances. Some versions introduce new figures to the story or reveal to the reader new informations about the current ones (appearance, ancestry, etc.). As for time-space category, slight changes according to the ale historical context were made. The setting of the story shifted from the years around World War I to the late twenties.

The writer did not finish the three versions of the rewrite, because he was not satisfied with it. In the year 1971, the author knew he will never implement the intended trilogy due to illness. That is why he decided to summarize the story of *Žitný dvojklas* from 1943 and expanding several final chapters in particular.

The textual analysis proved that despite the numerous changes, which occurred between the individual versions, the ideological tone of the text remained unchanged. The standpoint of the literary historians mentioned in the first part was also confirmed.

Prokúpek's affiliation to the literary circle of ruralistic authors is supported by the ruralistic motives present in all three versions. In conclusion, we considered the possibility of publishing *Žitný dvojklas* nowadays. Contemporary readers do not haunt the rural novel genre with its traditional configuration of motives. Still, it is important to note, the novel *Žitný dvojklas* carries the following timeless message: the belief in constant life's struggle underwent for different values. If a man loses fight for some of the values, he will find reconciliation focusing on those still left for him. Especially if focused on the family, which brings faith in the young generation and the future.

## SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

### **Prameny a primární literatura**

- *Fond Václav Prokúpek*, LA PNP (pracoviště Staré Hrady).
- Prokúpek, V.: *Baba. Život koně*. Melantrich, Praha 1928.
- Prokúpek, V.: *Baba. Román ze života koní*. 8. vydání, Mladá fronta, Praha 1971.
- Prokúpek, V.: *Marie*. Novina, Přerov 1940.
- Prokúpek, V.: *Nebe nad námi. Vesnická freska*. Novina, Praha 1940.
- Prokúpek, V.: *Přes věky. Román*. Müller a spol., Turnov 1927.
- Prokúpek, V.: *Ve stínu hor. Selský román*. Jos. R. Vilímek, Praha 1931.
- Prokúpek, V.: *Zakryto slzami. Román psaný v letech 1933–36*. Novina, Praha 1937.
- Prokúpek, V.: *Zakryto slzami*. 10. vydání, Arca JiMfa, Třebíč 1994.
- Prokúpek, V.: *Žitný dvojklas. Román psaný 1941–1943*. Družstvo Moravského kola spisovatelů v Brně, Brno 1943.

### **Sekundární literatura**

- Bílková, E.: „Fond Václava Prokúpeka.“ In: *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, roč. 31, 1999, s. 238–239.
- Bílková, E.: *Václav Prokúpek (1902–1974). Soupis osobního fondu*. Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha 1998.
- Čarek, J. (red.): *Tváří k vesnici. Sborník*. Novina, Praha 1936.
- Dvořáková, Z.: *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952 až 1953*. TEMPO, Třebíč 2002.
- Fučík, B.: *Kritické příležitosti II. Studie, stati a recenze z let 1933–1944*. Triáda, Praha 2002.
- Havel, R. – Štorek, B.: *Editor a text. Úvod do praktické textologie*. Československý spisovatel, Praha 1971.
- Hodrová, D. et al.: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha 2001.
- Husek, J.: „Vzpomínka na Václava Prokúpeka.“ In: *Dokořán* 8, č. 32 (prosinec 2004), s. 65–66.
- Husek, J.: *Za vlády vrahů. Československý gulag*. Lípa, Vizovice 1997.
- Jehlička, L.: „Procesy.“ In: *Střední Evropa* 14, č. 85 (prosinec 1998), s. 82–90.

- Knap, J. (red.): *Básníci selství. Studie o ruralismu u nás*. Svobodné učení selské, Praha 1932.
- Knap, J.: *Literatura české půdy*. Novina, Praha 1939.
- Knap, J.: „Ze vzpomínek Josefa Knapa.“ In: *Tvar* 13 (30. 6. 1994), s. 24.
- Kratochvíl, A.: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*. Česká expedice - DOLMEN, Praha 1990.
- Kvapil, J. Š.: *Venkov v současné české beletrii*. Václav Petr, Praha 1944.
- Lehár, J. et al.: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998.
- Lopatka, J.: *Posudky*. Torst, Praha 2005.
- Machala, L. – Petrů, E. (red.): *Panorama české literatury*. Rubico, Olomouc 1994.
- Matula, A.: *Dnes jako včera. Soubor článků, úvah a řečí z let 1908–1938*. Novina, Praha 1938.
- Matula, A.: *Hlasy země v evropských literaturách*. Svobodné učení selské, Praha 1933.
- Matula, A.: „Ruralismus.“ In: *Osvěta venkova* 3, č. 5, duben 1932, s. 89–92.
- Matula, A.: „Ruralismus v krásném písemnictví.“ In: *Osvěta venkova* 4, č. 32–33, prosinec 1932, s. 19–26.
- Mukařovský, J. (red.): *Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945*. Victoria Publishing, Praha 1995.
- Novák, J. V. – Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. IV. přepracované a rozšířené vydání. R. Promberger, Olomouc 1936–1939.
- Nováková, L. (red.): *Literatura určená k likvidaci. Sborník příspěvků z konference pořádané v Brně 26.–27. listopadu 2002*. Obec spisovatelů, Praha 2004.
- Novotný, V.: „Abeceda zapovězených - Václav Prokůpek.“ In: *Lidové noviny* 4, č. 11 (14. 1. 1991), s. 5.
- Nünning, A.: *Lexikon teorie literatury a kultury*. Host, Brno 2006.
- Opelík, J. (red.): *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, M–Ř. Svazek II, P–Ř. Academia, Praha 2000.
- Piazza, L.: *Venkov v české literatuře*. [Hradec Králové: s. n.], 1927.
- Putna, M. C.: *Česká katolická literatura v kontextech, 1918–1945*. Torst, Praha 2010.

- Putna, M. C.: Směřování českého ruralismu. In: Král, Oldřich – Hrbata, Zdeněk (red.): *Cesty. Pojem - metafora - žánr*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Centrum komparatistiky, Praha 2004, s. 127–136.
- *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti - díla - ideje. Sborník referátů z vědecké konference ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Státní okresní archiv Semily, Semily 2005.
- Rotrekl, Z.: *Skryté tváře*. Atlantis - Knihkupectví Barvič a Novotný, Brno 2005.
- Svadbová, B.: Oslava řádu vesnice - portrét Václava Prokúпка. In: *Lidové noviny*, roč. 6, č. 70 (25. 3. 1993), příl. Národní 9, č. 12, s. 3.
- Vašák, P. et al.: *Textologie. Teorie a ediční praxe*. Karolinum, Praha 1993.
- Vodička, F.: *Struktura vývoje. Studie literárněhistorické*. Dauphin, Praha 1998.
- Vrabc, V.: „Čas návratu (Katolická literatura).“ In: *Reportér* 5, č. 10 (19. 6. 1990), s. 27–29.
- Všeticka, F.: „Nad odkazem romanopisce Václava Prokúпка.“ In: Kratochvíl, Antonín (ed.): *Rozhlasová univerzita Svobodné Evropy*, 3. díl. MOBA, Brno 1996, s. 98–103.

### **Internetové zdroje**

- Databáze českého uměleckého překladu po roce 1945, osobnosti: Bělinová Zuzana [cit. 5. 1. 2012]. Dostupné z WWW: [http://www.obecprekladatel.cz/\\_ftp/DUP/DUP02.htm](http://www.obecprekladatel.cz/_ftp/DUP/DUP02.htm).
- Historie Růže [cit. 6. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <http://nakladatelstviruze.cz/historie.htm>.